

YÖNETİCİ ÖZETİ

Türkiye Cumhuriyeti, cumhurbaşkanlığı sistemine ve 600 sandalyeli bir parlamentoya sahip anayasal bir cumhuriyettir. Tek meclisli sistemde, parlamento (Türkiye Büyük Millet Meclisi) yasama erkini elinde bulundurmaktadır. Son cumhurbaşkanlığı ve meclis seçimleri 24 Haziran'da gerçekleştirildi. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gözlemcileri, medya organlarında yapılan haberlere kısıtlama getirilmesine ve cumhurbaşkanı adaylarından birinin süregelen tutukluluk hali de dahil olmak üzere muhalefet adaylarının eşit koşullarda ve serbestçe yarışma imkanlarını kısıtlayan bir seçim kampanyası ortamına ilişkin endişelerini ifade etti.

Sivil otorite, güvenlik güçleri üzerindeki etkin kontrolünü sürdürdü. Hükümet, Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişimine karşılık olarak çıkardığı Olağanüstü Hal kararname ve yeni terörle mücadele yasaları vasıtasıyla terörle ilişkili oldukları gerekçesiyle polis teşkilatına ve orduya mensup binlerce personeli ihraç etti.

Ülke, geçtiğimiz yıl süresince ciddi siyasi değişimlere sahne oldu. 2016 darbe girişiminin ardından getirilen ve iki yıl devam eden Olağanüstü Hal, 19 Temmuz tarihinde kaldırılmış olsa da, toplum ve kurumlar üzerinde bir çok temel özgürlüğün yerine getirilmesini kısıtlayacak geniş kapsamlı etkileri oldu. Yeni yasa ve kararname, Olağanüstü Hale ilişkin bazı hükümleri düzenli bir yasal zemine bağladı. Akabinde gelen terörle mücadele mevzuatı, temel özgürlükler üzerindeki kısıtlamaları devam ettirdi ve yargı bağımsızlığıyla hukukun üstünlüğünü tehlikeye attı. Darbe girişiminden bu yana yetkili makamlar, terörle ilgili gerekçelerle ve ağırlıklı olarak, Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin darbe girişimini planlayıp yürütmekle suçladığı ve "Fethullahçı Terör Örgütü" (FETÖ) olarak adlandırdığı vaiz Fethullah Gülen ve hareketiyle bağlantılı oldukları iddiasıyla, yıl sonu itibarıyla toplamda 130 binden fazla kamu görevlisini görevinden ihraç etti ya da açığa aldı, 80 binden fazla yurttaşı tutukladı ya da hapse attı, binbeşyüzü aşkın sivil toplum kuruluşunu (STK) ise kapattı.

Keyfi cinayetler, gözaltındaki şahısların şüpheli ölümleri, zorla kayıplar, işkence, keyfi tutuklama ve parlamentodaki muhalefet mensupları, avukatlar, gazeteciler, yabancı ülke vatandaşları ile ABD'nin Türkiye'deki diplomatik misyonlarında görevli üç Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının da içinde bulunduğu onbinlerce vatandaşın "terör" gruplarıyla bağlantılı oldukları iddiasıyla ya da barışçıl amaçlarla meşru görüş bildirmekten gözaltında tutulması, çok sayıda seçilmiş yetkilinin ve akademisyenin de içinde bulunduğu siyasi tutuklular, medya kuruluşlarının kapatılması ve bireylerin hükümetin politikalarını ya da yetkililerini eleştirmekten

kovuşturmaya tabi tutulması, internet sitelerinin ve içeriklerinin engellenmesi, toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne kısıtlama getirilmesi ve kadınlara, lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks bireylere (LGBTİ) ve diğer azınlık mensuplarına karşı şiddet insan haklarıyla ilgili konular arasında yer aldı.

Hükümet, insan hakları ihlaliyle suçlanan güvenlik gücü mensupları ile diğer yetkililerin soruşturulması, kovuşturulması ve cezalandırılması hususunda sınırlı adımlar attı, bu tür ihlallerde cezasızlık bir sorun olmayı sürdürdü. Güvenlik güçleri ile terör örgütü Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ve bağlı unsurları arasındaki çatışmalar, daha önceki yıllarla karşılaştırıldığında daha düşük bir düzeyde olsa da devam etti ve güvenlik güçlerinin, PKK'lı teröristlerin ve bilinmeyen sayıda yurttaşın yaralanması ya da ölümüyle sonuçlandı. Hükümet, PKK ile mücadeleye yönelik güvenlik operasyonları kapsamında sivil vatandaşların kanuna aykırı ya da kasıt olmaksızın ölümüyle ilgili personelin soruşturulması ya da kovuşturulması girişimlerine yönelik bilgi vermedi.

Bölüm 1. Kişinin Bedensel ve Ruhsal Dokunulmazlık Hakkına Saygı

a. Yaşama Hakkından Keyfi Olarak Yoksun Bırakılma ve Hukuk Dışı veya Siyasi Gerekçeli Diğer Ölümler

Güvenlik güçlerinin ülkenin güneydoğusunda terör örgütü PKK ile mücadelesiyle bağlantılı olarak, hükümetin önceki yıllara kıyasla belirgin ölçüde daha düşük bir seviyede olmakla birlikte sivillerin ölümünde rolü olduğuna dair güvenilir iddialar mevcuttu (Bkz. Bölüm 1.g.).

Türkiye İnsan Hakları Vakfı'na (TİHV) göre yılın ilk 11 ayında Doğu ve Güneydoğu illerinde PKK ile bağlantılı çatışmalarda 33 sivil, 185 güvenlik gücü mensubu ve 311 PKK militanı öldü. İçişleri Bakanlığı, 30 Ekim itibarıyla 1.451 PKK'nın güvenlik güçlerince öldürüldüğünü bildirdi. İnsan hakları grupları, hükümetin Güneydoğu'da PKK ile mücadelesinde sivilleri korumak için yeterli tedbirleri almadığını belirtti.

PKK, güvenlik güçlerine ve kimi zaman da sivillere yönelik ülke çapında düzenlediği saldırıları sürdürdü. Örneğin, PKK'lı teröristler 19 Mart günü Bitlis'te bir köylüyü öldürdü ve dört kişiyi yaraladı. 31 Temmuz günü ise bir Türk askerinin eşi ve çocuğu, Hakkari'de yol kenarına yerleştirilen bir el yapımı patlayıcı (EYP) ile düzenlenen saldırıda öldürüldü. 4 Ekim günü düzenlenen bir EYP saldırısında 8 Türk askeri öldü; bu saldırı iki yıl içinde PKK tarafından gerçekleştirilen bir saldırıda yaşanan en büyük can kaybı olarak kaydedildi.

Yıl boyunca hükümet, IŞİD’lileröristlerin ülkeye girmesinin kısıtlanması şeklinde belirtilen amaç doğrultusunda Suriye sınırını sıkı bir şekilde kontrol etmeyi sürdürdü. Hükümet, insani yardıma erişimi, tıbbi durumları da kapsayacak şekilde yalnızca acil insani ihtiyaçların giderilmesi ile sınırlandırdı.

Türk sınır muhafızlarının, Suriyeliler ve sınırdan geçmeye çalışan diğer uyruklu sığınmacılara ateş ettiği, sivillerin ölümüne veya yaralanmalarına neden olduğu bildirildi. Türk hükümetinin istatistiklerine göre yetkili makamlar yıl boyunca her ay sayıları 20 ila 30 bin arasında değişen düzensiz göçmeni yakaladı. Silahlı Çatışma Yeri ve Olay Verileri Projesi, sahadan bildirmemekle birlikte, 2017 Ocak ile 2018 Haziran ayları arasında 190’dan fazla ölüm veya yaralanma iddiasını kaydetti.

Güvenilir niteliğe sahip raporlarda, ölenler arasında çocukların da bulunduğu belirtildi. Örneğin, 22 Mart’ta, İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2017 Eylül ile 2018 Mart başı arasında meydana gelen 10 olayda Türkiye’ye girmeye çalıştıkları sırada kendilerine veya önlerindeki Türk sınır muhafızları tarafından ateş açıldığını ve bu olaylarda beşi çocuk 14 kişinin öldüğünü aktaran dokuz Suriyelinin beyanlarına yer verdi.

Ocak ayında Türk Silahlı Kuvvetleri, Suriye’nin Afrin bölgesinde Zeytin Dalı Harekatı’nı başlattı. Aralarında Birleşmiş Milletler, Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü’nün de bulunduğu uluslararası gözlemciler, sahada bire bir bulunmamakla birlikte, harekatın icrası sırasında Türk Silahlı Kuvvetleri ve Türkiye destekli silahlı muhalif grupların sivil kayıplara sebep olduğunu, hastane ve kültürel anıtlar gibi koruma altındaki alanları tahrip ettiğini bildirdi. Bu kuruluşlar, Türk kuvvetlerinin, sivillerin zarar görmesini engellemek adına gerekli önlemleri harekatın ilk günlerindeki bazı durumlarda alamamış olabileceğini de aktardı. Daha sonrasında ise Türk kuvvetlerinin, Suriye’nin, Türk askerinin kontrolü altındaki bölgelerinde yerleşik olan sivillerin haklarını korumaya yönelik çaba gösterdiğine dair münferit birtakım anekdotlara dayalı deliller sunuldu. Hükümet, Afrin harekatı kapsamındaki eylemlerin uluslararası hukuka uygun olduğunu ve askeri güçlerin harekat boyunca sivil kayıpların gerçekleşmesinden kaçınmaya özen gösterdiğini belirtti. Hükümetin, yılın başında bölgeyi ele geçirmesinden bu yana insani yardım ve STK’ların Afrin’e erişimine yönelik getirdiği kısıtlamalar, öne sürülen iddiaların teyit edilmesine olanak sağlayacak bilgilere erişimin sınırlı kalmasına neden oldu.

İnsan hakları grupları, toplam sayıları değişmekle birlikte, resmi makamlarca gözetim altında tutulan bazı kişilerin ülke sınırları içinde şüpheli şekilde öldüğünü belgeledi. TİHV, cezaevlerinde 11 şüpheli ölüm vakası olduğunu bildirdi.

Suudi Arabistanlı gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın 2 Ekim günü Suudi Arabistan Krallığı'nın İstanbul Başkonsolosluğu'na girdikten sonra kaybolmasını takiben Türk hükümeti, Kaşıkçı'nın yerini tespit etmek ve nihayetinde ölümüne yol açan olay ve nedenleri belirlemek amacıyla bir soruşturma başlattı. Türk yetkililerin Suudi Arabistan uyruklulardan oluşan 15 kişilik bir ekibin Kaşıkçı'yı konsoloslukta öldürdüğünü öne sürmesinin ardından 19 Ekim'de Suudi hükümeti yetkilileri Kaşıkçı'nın 2 Ekim günü öldürüldüğünü doğruladı. 23 Ekim'de, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kaşıkçı'nın planlı bir operasyon sonucunda öldürüldüğünü belirterek, Suudi Arabistan Krallığı'nın cinayetin potansiyel şüphelileri arasında gördüğü 18 Suudi vatandaşının Türkiye'ye iadesini istedi (Bkz. Suudi Arabistan'la ilgili hazırlanan *İnsan Hakları Ülke Raporları*).

b. Kayıplar

Yıl içinde bazı teyide muhtaç kaybolma vakaları bildirilmeye devam etti; insan hakları grupları da, bu vakalardan bazılarının siyasi nedenlerle gerçekleştiğini iddia etti. İnsan hakları grupları, 28 kişinin ortadan kaybolduğunu veya siyasi sebeplerle gerçekleşen kaçırma girişimlerinden mağdur olduğunu öne sürdü. Örneğin, Ümit Horzum, 2017 Aralık ayında ortadan kayboldu. Horzum, kaybolduktan 133 gün sonra Nisan ayında kimliği bilinmeyen kişiler tarafından polise teslim edildi. 11 gün polis nezaretinde tutulan Horzum, 27 Nisan'da mahkeme tarafından serbest bırakıldı.

Hükümet, Gülen hareketinin üyeleri olarak da bilinen Fethullah Gülen'in takipçileri için, hükümetin kullandığı tabirle, "FETÖ" üyeliğinden şüphelenilen kişileri yakalamak amacıyla dünya çapında bir çaba ortaya koydu. Temmuz ayında Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, "FETÖ" üyesi olduğu iddia edilen 100'den fazla kişinin 18 ülkeden iadesinin Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) aracılığıyla sağlandığını teyit etti. Türkiye'yle işbirliği yapan hükümetler, bazı vakalarda aranan şahısları yasal süreçleri gözetmeden sınır dışı etti. Örneğin Turan ve Meydan Televizyonu, iki Türk vatandaşının herhangi bir yasal süreç işletilmeden Şubat ayında Azerbaycan'dan Türkiye'ye götürüldüğünü bildirdi. Kyivpost.com tarafından 16 Temmuz'da yayınlanan bir haberde, 12 ve 15 Temmuz'da MİT'in "FETÖ" şüphelisi iki kişiyi Ukrayna'dan alarak geri götürdüğü, bir Türk hükümeti yetkilisinin de yardımlarından dolayı Ukrayna'nın güvenlik hizmetlerine teşekkür ettiği aktarıldı. MİT, Kosova makamlarının işbirliğiyle Mart ayı sonlarında altı şüpheliyi Kosova'dan Türkiye'ye getirdi.

c. İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezalar

İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muameleler anayasa ve kanunlar tarafından yasaklanmış olmasına rağmen resmi güçlerin bu yöntemlere başvurdukları bildirildi. 27 Şubat'ta BM İşkence Özel Raportörü Nils Melzer, emniyet güçleri nezaretinde gerçekleşen işkence ve diğer kötü muamele iddialarının artmasıyla ilgili ciddi endişelerini dile getirdi. Melzer, Gülen hareketi veya PKK ile bağlantısı olduğundan şüphelenilen çok sayıda kişinin zor kullanılarak itirafta bulunmalarını veya başkalarına suç isnat etmelerini sağlamak amacıyla zalimane sorgulama tekniklerine maruz kaldığına dair iddialardan endişe duyduğunu dile getirdi. Aktarılan istismar biçimleri arasında ağır dayak, elektroşok, buzlu suya maruz bırakma, uykudan yoksun bırakma, tehdit, hakaret ve cinsel saldırı bulunmaktaydı. Özel Raportör, söz konusu iddiaların soruşturulması veya faillerin sorumlu tutulması amacıyla yetkililer tarafından herhangi bir ciddi önlem alınmadığının görüldüğünü ifade etti.

Aralık ayında insan hakları grupları, polis nezaretinde işkence ve kötü muamelenin 2017 yılına göre daha düşük seviyelerde gerçekleştiğini, ancak mağdurların sindirilmesinin de ihbarların azalmasına yol açabileceğini bildirdi. Gözaltındaki kişilerin polisler tarafından polis merkezleri dışında da istismar edildiği yönünde raporlar mevcuttu. TİHV, yılın ilk 11 ayında gözaltında yaşanan istismarlara ilişkin 538 şikayet aldığını, bu şikayetlerden 280'inin ise işkence veya insanlık dışı muamele iddiasında bulunduğunu bildirdi. Ayrıca TİHV, gözaltındakilerin polis tarafından sindirilmesi ve utandırılmasının yaygın olduğunu ve mağdurların misilleme korkusu nedeniyle istismarı ihbar etme konusunda tereddüt ettiklerini de ifade etti. Aynı bir çalışma yapan İnsan Hakları Derneği ise, yılın ilk 11 ayında, gözaltı merkezlerinde kötü muamele ile ilgili 284 şikayet, gözaltı merkezleri dışında yaşanan kötü muamele ile ilgili 175 şikayet ve eylemlerde gerçekleşen kötü muameleyle ilgili de 2.260 şikayet dâhil olmak üzere güvenlik güçlerinin uyguladığı kötü muamele bağlamında 2.719 şikayet aldıklarını belirtti. Hükümet, yıl içinde hapisanelerde veya gözaltı merkezlerinde kötü muamele iddialarına yönelik soruşturmalar düzenleyip düzenlemediği hakkında herhangi bir bilgi yayınlamadı.

Hükümet, işkence konusunda "sıfır tolerans" politikası uyguladığını belirtti. Ancak İnsan Hakları İzleme Örgütü, "güvenilir işkence iddialarını soruşturmak için alınmış herhangi bir ciddi tedbirden haberdar olmadığını" ifade etti. İnsan Hakları İzleme Örgütü, hazırladığı *2018 Dünya Raporu*'nda şu ifadelere yer verdi: "2017 yılında, özellikle de terörle mücadele yasası kapsamında gözetim altında tutulan kişiler tarafından, polis gözetimi altında işkence ve kötü muamele yapıldığı yaygın bir

şekilde ifade edilmiştir. Hükümetin açıkladığı işkenceye sıfır tolerans politikasına rağmen, bu durum, uzun süredir devam eden ilerlemede bir geri dönüşe işaret ediyor. Kolluk güçlerinin gözaltındaki şahısları darp ettiğine, onları uzun süre stres pozisyonunda bekletme ve tecavüz tehditlerine maruz bıraktığına, avukatları tehdit ettiğine ve tıbbi kontrollere müdahale ettiğine ilişkin yaygın bildirimler vardı.” Adalet Bakanlığının yayınladığı 2017 istatistiklerine göre hükümet, işkence iddialarıyla ilgili 84 ceza davası açtı. Hükümet, işkence iddialarıyla ilgili yürüttüğü soruşturmalar hakkında veri yayınlamadı.

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST), cezaevi personeli tarafından fiziksel şiddet uygulandığı yönünde şikayetler olduğunu, Tarsus ve Elazığ cezaevlerindeki mahkûmların da insanlık dışı muamele ve psikolojik istismarla ilgili şikayette bulduklarını bildirdi.

Diyarbakır, Van ve Hakkari Barolar Birliği tarafından Haziran ayında yayınlanan bir raporda, 31 Mayıs'ta Hakkari ilinin Korgan köyünde askerlerin dört çobana işkence ettiği iddia edildi. Raporda, askerler tarafından başı defalarca suyun altında tutulduğu öne sürülen çoban Nasır Taş'ın ağır yaralanmalar geçirdiği de iddia edildi.

Basında yer alan haberlere göre, 8 Haziran günü İstanbul'da polis, 22 lise öğrencisini gözaltına aldı ve bu kişileri polis aracında kelepçeli halde iken darp etti.

Medya organlarında yer alan haberlere göre, zorunlu askerlik hizmetini gerçekleştiren bazı askerler, zaman zaman intihar ile sonuçlanan kabul sınamalarına, fiziksel tacize ve işkenceye maruz kaldı. Bir asker, Kürtçe konuştuğu için Mayıs ayında diğer askerler tarafından Van'da ciddi şekilde darp edildi. Bunun sonucunda Fethi Aydemir'in kafatasında ciddi bir yaralanma ve iç organlarında hasar meydana geldi. Gaziantep'te yaşanan ayrı bir olayda bir asker, akıllı telefonunda Kürt yanlısı Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) eski lideri Selahattin Demirtaş'ın fotoğrafı olduğu için asker arkadaşları tarafından saldırıya uğradı.

Cezaevleri ve Gözaltı Merkezlerindeki Koşullar

Bazı istisnalar olmakla birlikte, ceza infaz kurumları genel fiziksel koşullar bakımından pek çok yönüyle uluslararası standartları karşıladı. Özellikle de 2016 darbe girişimi sonrasında gerçekleşen geniş kapsamlı tutuklamaların ardından yaşanan aşırı kalabalık ve yeterli sağlık hizmetlerine erişim imkanının bulunmayışı sorun teşkil etmeye devam etti.

Fiziksel Koşullar: İHD, Kasım ayı itibarıyla, idaresi devlet tarafından sağlanan ve

211.766 kişilik kapasiteye sahip olan ceza ve tutukevlerinde cezaevi nüfusu olarak tahminen toplam 260.144 kişi olduğunu belirtti. Cezaevlerinin kalabalık olması, önemli bir sorun teşkil etmeye devam etti.

İmkanların elverdiği ölçüde çocuklar için ayrı ceza infaz kurumları mevcut olmakla beraber; bunun mümkün olmadığı hallerde ise çocuklar, yetişkin erkek ve kadınlara yönelik ceza infaz kurumları içerisinde ayrı bölümlerde tutulmaktaydı. Duruşma öncesi tutukluluk hali devam eden kişiler, hükümlülerle aynı binalarda tutulmaktaydı.

Hükümet, fiziksel koşullar veya cezaevi personelinin eylemleri nedeniyle gerçekleşen mahkûm ölümleri hakkında veri yayınlamadı.

İnsan hakları örgütleri, mahkûmların çoğunlukla içme suyu, yeterli ısıtma, havalandırma ve aydınlatmaya sahip olmayan koşullarda kaldığını öne sürdü. Yetkililerin her hapishaneye doktor atandığını belirtmelerine rağmen, Adalet Bakanlığı'na bağlı olan Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü yetkilisi tarafından Şubat ayında Meclis'e verilen bir raporda, içlerinden sadece sekizi tam zamanlı olarak görev yapan 271 doktorun 235.888 kişilik bir hapishane nüfusuna hizmet verdiği bildirildi. İnsan hakları dernekleri, mahkûmlara verilen yetersiz sağlık hizmetlerinden ve özellikle cezaevlerindeki yetersiz doktor sayısından kaynaklanan ciddi endişeler olduğunu ifade etti. Muhalefet partisi HDP, Ağustos ayında ülke çapındaki cezaevlerinde 1.154 hasta mahkûm olduğunu; bu kişilerin 400'ünden fazlasının durumunun ise ciddi olduğunu belirtti.

İnsan hakları grupları ve basın, Mersin ilindeki bir cezaevinde mahkûm olarak bulunan Halime Gülsu'nun lupus hastalığıyla ilgili tedavi alamadığı için 28 Nisan'da öldüğünü kaydetti.

Güvenilir raporlar, bazı doktorların, kişilerin işkence gördüğüne işaret edebilecek tıbbi raporları misilleme korkusu nedeniyle imzalamadıklarını ve böylelikle de mağdurların, iddialarını kanıtlamaya yardımcı olacak tıbbi belgeleri çoğu zaman edinemediklerini öne sürdü. Ocak ayında bildirilen bir olayda, İstanbul Üniversitesi'nde öğrenci olan Berkay Ustabaş ve yanındaki diğer iki mahkûm Kırıkkale cezaevindeki yetkililer tarafından çıplak kalacak şekilde soyuldu ve tekme, yumruk ve cop ile "hoş geldin dayağı"na maruz bırakıldı. Ustabaş'ın avukatına göre, hapishane doktoru kötü muameleye dair fiziksel belirtileri belgelemeyi reddetti.

Başsavcılar, özellikle de geniş bir kapsamı olan terörle mücadele kanunu çerçevesinde, kamu güvenliğine karşı tehdit oluşturduğu yönünde kanaat getirdikleri

mahkûmları, ağır hastalık durumunu belirten tıbbi raporlara rağmen, duruşma öncesinde tutuklama konusunda takdir yetkisine sahiptir.

Yönetim: Yetkililer, bazen istismar ve insanlık dışı veya aşağılayıcı koşullarla ilgili güvenilir iddialar hakkında soruşturma yürüttü; ancak genel itibarıyla bu soruşturmaların sonuçlarını kamuoyunun erişebileceği şekilde belgelendirmedi veya sorumluların hesap vermesini sağlamak üzere harekete geçmedi. Hükümet, cezaevlerinde şiddet veya kötü muamele iddialarına yönelik (hem cezai hem idari) soruşturmalara ilişkin veri yayınlamadı.

Bağımsız İzleme: Hükümet, milletvekilleri de dâhil olmak üzere bazı gözlemcilerin hapisane ziyaretleri gerçekleştirmesine izin verdi. Yıl boyunca ülkedeki cezaevlerine uluslararası bir kuruluş tarafından herhangi bir ziyaret düzenlenmedi. Avrupa Konseyi İşkenceyi Önleme Komitesi'nden (CPT) bir heyet 2017 yılının Mayıs ayında ülkeyi ziyaret etti ve çeşitli bölgelerde çok sayıda mahkûmla görüşme gerçekleştirdi. Yıl sonu itibarıyla hükümet CPT raporunun ve bulgularının kamuoyuna açıklanmasını onaylamamıştı.

Hükümet, STK'ların cezaevlerini izlemesine izin vermedi. Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST), milletvekilleri tarafından sağlanan bilgilere, mahkûmlarla yürütülen yazışmalara, avukatlara, mahkûmların aile üyelerine ve basın raporlarına dayanarak Haziran ayında cezaevi koşullarına ilişkin bir rapor yayınladı.

d. Keyfi Tutuklama veya Gözaltı

Yasaların keyfi tutuklama ile gözaltına almayı yasaklamasına ve kişilerin, tutuklama veya gözaltı uygulamalarını hukuka uygunluk yönünden itiraz yoluyla mahkemeye taşıyabilme hakkını sağlamasına rağmen, çok sayıda güvenilir rapor, hükümetin bu gereklilikleri genel itibarıyla yerine getirmediğini ortaya koydu. Adalet Bakanlığı, Eylül ayında, 15 Temmuz 2016 tarihi itibarıyla 600.000'den fazla kişi hakkında olağanüstü hal kapsamında (sorgulama, soruşturma, gözaltı, tutuklama, yargı denetimi veya seyahat yasağı gibi) bir çeşit "cezai işlem" yapıldığını bildirdi. Basında yer alan haberlere göre, olağanüstü hal sırasında veya bu durumun sona ermesini takip eden dönemde 80.000'den fazla kişi gözaltına alındı veya tutuklandı. Adalet Bakanlığı ayrıca Temmuz 2016 ile Temmuz 2018 arasında "silahlı örgüt kurucusu, yöneticisi veya üyesi olduğu iddia edilen 612.347 kişi hakkında soruşturma açıldığını" bildirdi. Söz konusu gözaltı veya tutuklamaların çoğunluğunun, kişilerin Gülen hareketi veya PKK ile ilişkileri olduğu iddiasıyla gerçekleştiği bildirildi; çoğu zaman adil yargılama süreçleri çok az gözetildi ve kişilerin, kendilerine yönelik

suçlamalara kaynak teşkil eden delillere erişimi oldukça azdı (Bkz.. Bölüm 2.a.).

Bazı davalarda mahkemeler yasaları eşit biçimde uygulamadılar. Örneğin, Ankara’da bir mahkeme, HDP milletvekili Kemal Bülbül’ün yasama dokunulmazlığını kabul ederek hakkındaki yargılamayı durdururken, başka bir mahkeme ise Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekili Enis Berberoğlu’nun yasama dokunulmazlığını reddederek cezasını onadı; ancak hükmün infazını Berberoğlu’nun Meclis’teki görev süresinin bitimi olan 2023 yılına kadar erteledi.

26 Temmuz’da Meclis tarafından kabul edilen terörle mücadele yasasına göre hükümet, bir şüpheliyi “bireysel” suçlarda 48 saat, “toplu” suçlarda ise 96 saat boyunca hiçbir suçlama yöneltmeksizin (veya hâkim karşısına çıkarmadan) alıkoyabilir (Bkz. Aşağıda yer alan Tutuklama Usulleri ve Tutuklulara Yapılan Muamele).

Polis ve Güvenlik Aygıtının Rolü

İçişleri Bakanlığı’na bağlı olan Emniyet Genel Müdürlüğü, büyük kentsel alanların güvenliğinden sorumludur. Sınır denetimi ve genel anlamda dış güvenlik, ordunun genel sorumluluk alanındadır; paramiliter bir güç olmakla birlikte yine İçişleri Bakanlığı’na bağlı olan Jandarma ise kaçakçılığın yaygın olduğu belirli sınır kesimleri ve kırsal alanlardan sorumludur. Türk sınır muhafızlarının iç savaştan kaçarak ülkeye girmeye çalışan Suriyelilere ateş açıp öldürdüklerine dair haberler mevcuttu (Bkz. Bölüm 1.a.). Büyük ölçüde PKK’nın terör tehdidine cevaben ortaya çıkan ve Güneydoğu bölgesinde ek yerel güvenlik sağlayan sivil bir milis kuvvet olan, eski adıyla “köy korucuları” olarak da bilinen “güvenlik korucuları”, Jandarma’nın denetimi altındaydı. MİT, Cumhurbaşkanlığına bağlıdır; mevcut ve muhtemel tehditler hakkında istihbarat toplamakla sorumludur.

Sivil makamlar; emniyet güçleri, Jandarma, ordu ve MİT üzerindeki etkin denetimlerini sürdürdü; ancak, kamuya bağlı güvenlik görevlilerine isnat edilen taciz ve yolsuzlukların soruşturulması ve cezalandırılmasına yönelik hükümet mekanizmaları yetersiz kalmaya devam etti ve cezasızlık bir sorun olarak varlığını sürdürdü. MİT mensupları, haklarındaki kovuşturmalara karşı dokunulmazlığa sahiptir. Kanun, terörle mücadele kapsamında görev alan diğer güvenlik gücü mensuplarına dokunulmazlık sağlamakta olup kovuşturma başlatılmadan önce hem askeri hem de sivil makamlardan izin almasını da zorunlu kılarak insan hakları ihlallerinin araştırılmasını zorlaştırmaktadır.

Yasalara göre Kamu Denetçiliği Kurumu, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

(TİHEK), savcılıklar, ceza mahkemeleri ve Meclis İnsan Hakları Komisyonu, güvenlik güçlerinin karıştığı ölümler, işkence veya kötü muamele, aşırı güç kullanımı ve diğer istismarlar hakkında iletilen bildirimleri soruşturma yetkisine sahiptir. Bununla birlikte sivil mahkemeler, cezasızlığı önleme konusunda ana başvuru noktaları olmayı sürdürdü. Ulusal ve uluslararası insan hakları örgütleri, işkence ve insanlık dışı muameleye dair güvenilir raporlar sundu ve yetkililerin konuyla ilgili olarak, özellikle de gözaltında tutulan kişilere yönelik istismar edici uygulamalara karşı, yeterli şekilde hareket etmediğini ileri sürdü. Hükümet, disiplin uygulamaları ve eğitim yoluyla istismarları önleme konusundaki çabaları hakkında bilgi yayınlamadı. Yetkililer kimi zaman suistimal iddiasında bulunan bireylere karşı dava açtı veya bu bireyleri sindirme yoluna gitti.

Tutuklama Usulleri ve Tutuklulara Yapılan Muamele

Yasalar, zanlının suç işleme anında derdest edilmesi dışında gözaltına alınması için savcı tarafından gözlatı kararı verilmesini gerekli kılmaktadır. Mahkemeye çıkarılma süresi dört güne kadar uzatılabilmektedir. Resmi tutuklama ise gözaltından farklı bir adım olup şüphelinin daha sonra verilecek bir mahkeme kararıyla serbest bırakılması emri verilmedikçe veya verilene kadar cezaevinde kalacağı anlamına gelir. Üç yıldan daha kısa bir hapis cezası öngörülen suçlarda hâkim, kefalet gibi uygun bir güvence alındığı takdirde zanlıyı, mahkemeye çıkarılmasından sonra serbest bırakabilir. Daha ağır suçlarda ise hâkim, sanığı kendi yazılı taahhüdüyle salıverilmesine ya da eğer şüphelinin kaçma, delil yok etme, tanık veya mağdurlara baskı uygulama veya sıkıştırma olasılığına işaret edecek belli emareler söz konusu ise, sanığın tutuklu yargılanmasına karar verebilir. Hâkimler, çoğu zaman şüphelilerin açık gerekçeler göstermeksizin tutuklanmasına karar verdi.

Kanunda gözaltında tutulan kişilere istedikleri zaman ve ivedilikle bir avukata erişim hakkı tanınmış olmakla birlikte savcılara bu erişimi 24 saate kadar engelleme hakkı verilmiştir. Aynı zamanda ceza davalarında kanun gereği, ihtiyaç sahibi tutuklulara talepleri doğrultusunda devlet tarafından avukat sağlanması öngörülmektedir. Suçluluğun sabit bulunması halinde karşılaşılabilecek muhtemel hapis cezasının beş yıldan fazla olduğu veya sanığın çocuk ya da engelli olduğu durumlarda ise sanığın talebi bulunmasa dahi bir savunma avukatı atanır. İnsan hakları gözlemcileri, çoğu davada sanığın maddi gücünün avukat tutmaya yetmediği durumlarda yetkililerin avukat atadığını belirtti.

26 Temmuz'da Meclis tarafından kabul edilen terörle mücadele yasasına göre, bir şüpheli "bireysel" suçlarda 48 saat, "toplu" suçlarda ise 96 saat boyunca hiçbir suçlama yöneltmeksizin (veya hâkim karışısına çıkarmadan) alıkonabilir. Bu süreler,

“bireysel” suçlar için toplamda altı güne, “toplu” suçlarda ise toplamda 12 güne karşılık gelecek şekilde hâkim onayı ile iki defa uzatılabilir. Artık yürürlükte olmayan olağanüstü hal kanunları kapsamında ise herhangi bir suçlama olmaksızın kişiler 14 gün boyunca gözaltında tutulabilmekteydi. İnsan hakları örgütleri, polise tanınmış olan ve haklarında herhangi bir suçlama olmaksızın kişileri 12 güne kadar gözaltında tutabilmeye imkan veren yetkinin işkence riskini artırdığı endişelerini dile getirdi. Yabancı ülke vatandaşları da dâhil olmak üzere kişilerin, haklarında resmi olarak bir suç isnadında bulunulması için 12 günden daha uzun bir süre beklediği birçok vaka vardı. Örneğin, önde gelen sivil toplum temsilcisi Osman Kavala, Kasım 2017’den bu yana hakkında herhangi bir iddianame olmaksızın tutuklu durumdaydı (Bkz. Bölüm 5).

Kanunlar; savcılara avukat-müvekkil ilişkisinden doğan imtiyazları askıya alma ve sanıklar ile avukatları arasındaki görüşmeleri gözlemlene ve kayıt altına alma yetkisi tanımaktadır. Barolar; hem avukatların – özellikle de adli yardım kanalıyla görevlendirilmemiş avukatların – gözaltındakilere ve cezaevlerine erişimini kısıtlayan kararname bulduğundan, hem de birçok avukatın, hükümet tarafından 2016 darbe girişimiyle bağlantılı olmakla suçlanan kişileri savunma konusundaki isteksizliğinden dolayı gözaltındaki kişilerin avukata ivedi biçimde erişim yönünden zaman zaman zorluk yaşadığını bildirdi. İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP), yeniden tesis edilen 24 saatlik vekalet erişim kısıtlamasının keyfi biçimde uygulandığını bildirdi. İHD, terörle ilgili davalarda, yetkili makamların, gözaltılara ilişkin ayrıntıları yasaların öngördüğü şekilde ilk 24 saat içinde savunma avukatlarına çoğu kez bildirmediğini belirtti. İHD, ayrıca iddianamelerin hazırlanması zarfında avukatların, müvekkilleri hakkındaki dava dosyalarına erişimlerinin haftalar veya aylar boyunca sınırlı kaldığını ve bu durumun, müvekkillerini savunabilmelerini güçleştirdiğini de bildirdi.

Avukatlar ve insan hakları gözlemcileri özellikle avukata erişim konusunda adil yargılanma hakkını koruyan kanunların düzensiz bir biçimde uygulandığını ifade etti. 2016 yılında gerçekleşen darbe girişimi öncesinde insan hakları grupları, terörle ilgili davalarda şüphelilerin avukata erişiminin, emniyet güçleri sorguları tamamlanana kadar yetkililer tarafından sıklıkla kısıtlandığı belirtti.

Bazı avukatlar, özellikle de PKK veya Gülen hareketi ile bağlantılı olmakla suçlanan şüphelilerin davalarını üstlenmekte tereddüt ettiklerini; bunun sebebinin ise kovuşturmayla uğramak dâhil hükümetin misillemesine maruz kalma korkusu olduğunu belirtti. Savunma avukatlarının hükümet tarafından sindirilmesi zaman zaman terörle ilgili olmayan davaları da kapsadı. *Freedom House* tarafından yayınlanan *Dünyada Özgürlük 2018* raporuna göre, “ çoğu davada, hakkında terör

suçları isnat edilen kişileri savunan avukatlar da tutuklandı.” İHD, Temmuz ayında, yetkililerin avukatlara baskı uyguladığı veya gözdağı verdiği 78 vaka olduğunu ifade etti. Avrupa Barolar ve Hukuk Birlikleri Konseyi tarafından Nisan ayında yapılan bir açıklamaya göre, 2016 yılından beri 1.539 avukat kovuşturmayla uğradı; bu avukatlardan 580’i tutuklandı ve 103’ü de uzun hapis cezalarına çarptırıldı.

Keyfi Tutuklama: Yasaların, bir zanlının keyfi veya gizli bir şekilde gözaltında tutulmasını yasaklamasına rağmen hükümetin, bu yasaklamalara uymadığı yolunda çeşitli haberler vardı. İnsan hakları grupları, sokağa çıkma yasağı olan yerlerde veya “özel güvenlik bölgeleri”nde emniyet güçlerinin vatandaşları herhangi bir resmi kayıt olmadan gözaltına aldığını ve böylelikle de gözaltına alınan şahısların keyfi uygulamalara maruz kalma riskinin daha yüksek olduğunu iddia etti. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi (BMİHYK) tarafından Mart ayında yayınlanan ve 2017 yılını kapsayan bir raporda, BMİHYK’nın olağanüstü hal koşullarında keyfi tutuklama, işkence ve diğer baskıcı eylemlere katılmayı reddeden bir dizi polis memurunun teröre yardım suçlamasıyla görevden alındığına veya tutuklandığına dair güvenilir bilgiler edindiği ifade edildi.

Tutuklu Yargılama: 2017 Ağustos tarihli bir olağanüstü hal kararnamesiyle devletin güvenliği, milli savunma, anayasal düzen, devlet sırlarına karşı işlenen suçlar ve casusluk suçları ile organize suçlar ve terör kapsamındaki suçlarda azami tutukluluk süresi beş yıldan yedi yıla çıkarıldı. Tutuklu yargılanma süresi, isnat edilen suçlar için öngörülen azami cezayı genellikle geçmedi. Ağır ceza mahkemelerinin kapsamına giren diğer nitelikli suçlarda ise azami tutukluk süresi iki yıl olmakla birlikte, üç defaya mahsus birer yıllık uzatma imkanı ile toplam beş yıldır. İnsan Hakları İzleme Örgütü, Temmuz ayında, terör suçlarından tutuklamaların ve duruşma öncesi tutukluluk hallerinin devam ettiğini ve başarısız darbe girişiminden bu yana en az 50.000 kişinin tutuklu olarak yargıldığını bildirdi. Uluslararası Af Örgütü’nün 2017 ve 2018 yıllarını kapsayan *Dünyada İnsan Haklarının Durumu* adlı raporuna göre, 2017 ve 2018 yıllarında “keyfi, uzun süreli ve cezalandırıcı boyuttaki tutuklu yargılamalar ve adil yargılanma hakkının ihlalleri rutin bir biçimde sürdü.”

Yargı sistemi, Ceza Muhakemesi Kanunu’nun yargılamanın kesintisiz olması gerektiği yönündeki hükümlerine rağmen, seri yargılama imkânı tanımamaktadır; bir davanın duruşmaları arasında çoğu zaman aylar geçtiği görüldü. İddianamenin hazırlanmasını takiben davaların başlaması bazen yıllar sürdü; temyizden karar çıkması da yıllar alabilmekteydi.

Tutukluluğun Kanuna Uygunluğuna Dair Mahkemeye İtirazda Bulunma İmkânı:

Tutuklu avukatları, duruşma öncesi tutukluluğa itiraz edebilse de olağanüstü hal ve terörle mücadele yasaları bu imkana kısıtlamalar getirdi. Ülkenin adli sistemi, sulh ceza mahkemelerinde doğrudan üst mahkemeye temyiz etme yerine yatay temyiz yolu ile aynı derecede bir diğer sulh ceza mahkemesine başvuruya olanak tanımaktaydı. Eşit dereceli mahkemeler tarafından verilen ve birbiriyle çelişen kararlar açısından yetki belirsizliği yaratan bu yaklaşım, avukatlar tarafından eleştirildi.

Olağanüstü hal öncesinde, yargılanmayı bekleyen ya da yargı süreci devam eden tutuklular, avukatları eşliğinde 30 günlük aralıklarla bir hâkimle yüz yüze görüşme ve tutuksuz yargılanmak üzere tahliye durumunun değerlendirileceği bir incelemeden geçme hakkına sahipti. Tutukluluk incelemesi şartı, olağanüstü hal koşullarında askıya alındı. 26 Temmuz'da kabul edilen yeni bir yasa uyarınca, yüz yüze yapılan bu incelemenin her 90 günde bir yapılması düzenlendi ve, 30 günde bir kez yapılan incelemenin de hâkim tarafından yalnızca dava dosyası üzerinden yapılması öngörüldü. Gözlemciler, yasanın bu unsurunun yargılamada kişinin meramını mahkeme huzurunda anlatabilme ilkesine aykırı olduğunu ve tutuklu belirli aralıklarla bir hâkim tarafından görülmeyeceğinden istismar riskini artırdığını belirtti.

İnsan hakları ihlali iddialarıyla açılan davalarda, tutuklular ceza davaları devam ederken şikâyetler için Anayasa Mahkemesine doğrudan başvurabilmektedir. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinde biriken davalar, adli süreçleri yavaşlatarak hızlı telafi imkanlarını kısıtladı.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), idari gözetim merkezi koşullarının değişiklik gösterdiğini ve çoğu zaman da kısıtlı fiziksel kapasite ve artan yönlendirmeler sebebiyle zorluklar yaşandığını belirtti. Mülteciler konusuna odaklanan insan hakları grupları, idari gözetim altında ve geri gönderme merkezlerinde tutulan göçmenlerin aile üyeleri ve avukatları dâhil olmak üzere dış dünya ile iletişimlerinin yetkililer tarafından engellendiğini ve göçmenlerin süresiz olarak alıkonulmaktan kaçınmak amacıyla geri gönderilmeyi kabul etmesi yoluyla zorla geri gönderilme ihtimalinin ortaya çıktığını öne sürdü.

e. Adil ve Açık Yargılanma Hakkının Reddi

Kanunlar, yargının bağımsız olmasını öngörmektedir; ancak yargının tesire maruz kalmaya, özellikle de yürütme organının tesirine maruz kalmaya devam ettiği yönünde emareler mevcuttu.

Yürütme organı ayrıca, tüm ülke çapında hâkim ve savcıların mahkemelere tayin ve atamalarını düzenleyen ve bu hâkim ve savcıların disiplin işlerinden sorumlu olan adli organ olan Hâkimler ve Savcılar Kurulu (HSK) üzerinde de güçlü bir etkiye sahiptir.

Anayasa, hâkimler için hakimlik teminatını öngörse de HSK atama, nakil, terfi, ihraç ve kınama gibi yöntemlerle hâkim ve savcıların kariyerini kontrol etmektedir. Hâkim ve savcılara tanınan geniş hareket alanı, tarafsız kalma gerekliliği açısından görülen zorluklar ve hâkimlerin devleti koruma yönündeki eğilimleri, ceza hukukunun tutarsız bir biçimde uygulanmasına katkıda bulundu. Barolar, avukatlar ve akademisyenler, savcılık ve hâkimlik mesleklerine başvurularında son derece öznel olduğu değerlendirilen süreçler ile ilgili endişelerini dile getirdiler ve bu durumun işe alım sürecinde siyasi sınamalara kapı açtığı konusunda endişelerini ifade ettiler.

Yargı, Gülen hareketi ile bağlantılı olmakla suçlanan yargı mensuplarının görevden alınması, tutuklanması veya ihraç edilmesi de dâhil olmak üzere, yargı bağımsızlığını kısıtlayan bir dizi zorlukla karşı karşıya kaldı.

Hükümet ayrıca yüksek profilli bir dizi müvekkili temsil eden bazı savunma avukatlarını da hedef aldı. Örneğin bir hâkim, 5 Ekim günü Silivri’de devam eden bir ceza davasında Grup Yorum’u temsil eden müdafî Ömer Kavili’nin tutuklanmasını emretti. Duruşmada hâkim, Kavili’nin savunma görevini yerine getirmediğini, müvekkilini ve kendisini mağdur olarak gösterdiğini ve “ters psikoloji” yoluyla kendini haklı çıkarmaya çalıştığını iddia etti. Kavili, muhalefet partilerinin ve baroların gösterdiği tepki sonrasında 6 Ekim günü serbest bırakıldı.

Türkiye’de soruşturmaya dayalı bir ceza yargılaması sistemi mevcuttur. Hâkim ve savcılarının eğitimi ve atanmasında uygulanan sistem bu iki grup arasında yakın ilişkiler yarattı; hâkim ve savcılar, ilk resmi görevlerine atanmadan önce Türkiye Adalet Akademisi’nde birlikte eğitim görmektedir. Hâkim ve savcılar, görevlerine atanmalarından sonra genelde aynı lojmanlarda kalmakta, aynı ofis alanlarını paylaşmakta, uzun yıllar boyunca aynı mahkemede görev yapmakta, hatta kariyerlerinde karşılıklı olarak pozisyon değiştirebilmektedirler. Bu uygulamayı değiştiren, hâkim ve savcılar için ayrı eğitim merkezleri öngören 9 Temmuz tarihli olağanüstü hal kararnamesi, yıl sonu itibarıyla uygulanmamaktaydı.

2017 yılında düzenlenen referandumda onaylanan anayasa değişiklikleriyle birlikte ülkedeki askeri mahkemeler kaldırıldı; askeri yargı, sadece disiplin davaları açısından varlığını korudu.

Yargılama Usulleri

Adil yargılanma hakkı anayasal bir teminat olmakla birlikte, barolar ve hak savunuculuğu yapan gruplar, yürütmenin yargı üzerindeki artan müdahalesi ve hükümetin olağanüstü hal kapsamında atmış olduğu adımların söz konusu hakkı tehlikeye soktuğunu iddia etti.

Kanunlara göre masumiyet karinesi tesis edilmekte ve sanıklara duruşmalarında bulunma hakkı tanınmaktadır; ancak bir dizi yüksek profilli davada sanıklar, giderek artan biçimde duruşmalarda fiziken hazır bulunmaktan ziyade hapisshaneden video bağlantısı yoluyla duruşmalara katılım sağlayabildi. (Devletin güvenliğine karşı işlenen suçlar, organize suçlar ve çocuklara karşı işlenen cinsel saldırı suçları dâhil olmak üzere) Belirli katalog suçlar söz konusu ise, savunma avukatlarının müvekkillerinin mahkeme dosyalarına olan erişimi iddianame hazırlanana kadar hâkimler tarafından kısıtlanabilmektedir.

Tüm davalarda kararlar tek bir hâkim ya da hâkimlerden oluşan bir heyet tarafından alınır. Sanıkların reşit olmadığı davalar haricindeki davaların duruşmaları genellikle halka açıktı. Hükümet, “devlete karşı işlenen suçlar” ile ilgili davalar gibi güvenlik meselelerini ilgilendiren duruşma ve davaları halka kapalı şekilde gerçekleştirmeye imkân tanıyan kanun maddesini giderek daha fazla kullandı. İddianame, dava özeti, hükümler ve mahkemeye ilgili diğer belgeleri içeren dava dosyalarının, davanın tarafları haricinde kimsenin erişimine açık olmaması, gazeteciler ve gözlemci gruplar da dâhil olmak üzere kamuoyunun dava süreçleri veya sonuçları hakkında bilgi edinmesini zorlaştırmaktadır. Siyasi açıdan hassasiyet arz eden bazı davalarda hâkimler mahkeme salonuna yalnızca Türk avukatların erişimine izni verdi. Bu durum, yerel ve uluslararası grupların bazı davaları gözleme olanağını kısıtladı.

Davalılar, yargılama sırasında duruşmada bulunma ve makul bir süre içinde avukatla görüşme hakkına sahiptir. Gözlemciler ve insan hakları grupları, bazı yüksek profilli davalarda, bu hakların sanıklara verilmediğini belirtti.

Sanıklar, ceza davalarında avukat yoluyla temsil edilme ve sanığın muhtaç konumda olması durumunda ise masrafları devlet tarafından karşılanan temsil hakkına sahiptir. Sanıklar veya vekilleri, iddia makamı tarafından çağrılan tanıklara soru sorma hakkına sahiptir; ancak sorular genellikle hâkimlere sunulmak zorundadır ve onların da savunma adına bu soruları sorması beklenir. Sanıklar veya vekilleri sınırlı olmak kaydıyla kendileri lehinde tanık getirebilir ve kanıt sunabilir. Özellikle milli güvenliği ilgilendiren davalar söz konusu olduğunda sıklıkla gizli tanıklara başvuruldu. Sanıklar ifade vermeme, suçu itiraf etmeme ve temyize gitme haklarına

sahiptir. Kanun, ihtiyaç duyulması halinde mahkeme tarafından tercüme hizmeti sağlanmasını da öngörür. İnsan hakları grupları, ücretsiz çevirmen hizmetinin her zaman sağlanmadığını, Türkçe bilmeyen bazı yoksul sanıkların da çevirmene para vermek zorunda kaldıkları için dezavantajlı konuma düştüklerini ifade etti.

Gözlemciler, hükümetin, sanıklara yönelik teröre yardım suçu isnat edilen davalarda iddianamelerin ve mahkûmiyetlerin geçerliliği açısından kanıt ortaya koyma konusunda sıklıkla başarısız kaldığını belirterek, yargılama süreçlerine saygı ve delillerin güvenilir nitelikte olmasına ilişkin endişelerin arttığını vurguladı. Yetkili makamlar çoğu davada savunma avukatları ve sanıkların erişimi olmayan gizli kanıtlar kullandı.

ABD ve Türkiye’den çifte vatandaşlığa sahip olan Serkan Gölge, bir terör örgütüne (“FETÖ”) üye olduğu gerekçesiyle Şubat ayında bir Türk mahkemesi tarafından yedi buçuk yıl hapis cezasına çarptırıldı. Eylül ayında ise temyiz mahkemesi suç isnadını terör örgütüne destek seviyesine çekerek cezayı beş yıl hapis cezasına indirdi. Gölge, aralarında daha sonrasında geri çekilen tanık ifadeleri de bulunan yanıltıcı delillere dayanılarak 2016 yılında tutuklanmıştı. Hakkındaki hükmün temyiz süreci devam eden Gölge, yıl sonu itibarıyla halen hapiste bulunmaktaydı.

2016 yılında yetkililer, ABD vatandaşı pastör Andrew Brunson’u silahlı terör örgütüne üyelik, casusluk ve devleti yıkma girişimi gerekçeleriyle tutukladılar. 17 ay süren tutukluluk süreci sonrasında yayınlanan iddianamede, isnat edilen suçlar bağlamında “Hristiyanlaştırma” faaliyetlerine atıfta bulunuldu. İzmir’de görülen davada mahkeme 12 Ekim günü pastör Brunson’u mahkûm ederek üç yıl, bir ay 15 gün hapis cezasına çarptırdı. Mahkeme, tutuklu bulunduğu süreyi göz önüne alarak pastör Brunson’u serbest bıraktı ve seyahat yasağını kaldırarak ülkeden ayrılabilmesine olanak tanıdı.

Siyasi Mahkûm ve Tutuklular

Siyasi mahkûmların sayısı yıl sonu itibarıyla üzerinde tartışılan bir konu olmaya devam etti. Kasım ayında İçişleri Bakanlığı, hükümetin 2016 darbe girişimi ile ilgili olarak 217.971 kişiyi gözaltına aldığını bildirdi. Bu kişilerden 16.684’ü hüküm giyerken 14.750 kişi ise tutuklu durumdaydı. PKK, IŞİD ve “FETÖ” üyesi veya destekçisi olduğu isnat edilen kişilerin sayısına dair kesin bir dağılım yıl sonu itibarıyla mevcut olmamakla birlikte Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, 11 Aralık günü kamuoyuna yansıyan açıklamasında “FETÖ” şüphelisi olarak 47.778 kişinin tutuklu bulunduğunu ifade etti. Bazı gözlemciler bu bireylerin çoğunu siyasi tutuklu olarak görürken, bu tutum hükümet tarafından sert bir şekilde reddedildi.

Savcılar, terör ve milli güvenliğe yönelik tehditler konusunda geniş bir tanımlamanın yapılmasını öngördü; savunma avukatları ve muhalif gruplara göre ise bazı durumlarda (başta Kürt yanlısı HDP mensupları olmak üzere) gazeteciler, muhalif siyasetçiler ve aktivistlerin de aralarında olduğu geniş bir kesimden bireyler ve hükümeti eleştiren diğer kişiler hakkında ceza davaları açmak ve kovuşturma yürütmek amacıyla geçerliliği sorgulanır nitelikte olduğu görülen kanıtlar kullandılar. Yıl sonu itibarıyla, halihazırda vekilliği devam eden ve eski 10 HDP milletvekili ve 46 HDP'li belediye eş başkanı tutuklu durumdaydı. 2016 yılından beri tutuklu olan HDP eski Eş Genel Başkanı ve cumhurbaşkanı adayı Selahattin Demirtaş da dâhil olmak üzere ülke genelinde yüzlerce HDP'li yetkili tutuklandı. Hükümet ayrıca, Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu bölgelerde seçimle iş başına gelmiş çok sayıda muhalif yerel siyasetçiyi görevden aldı; bu kişilerden bazıları daha sonra gözaltına alındı ya da yargılandı. Basında yer bulan haberlere göre hükümet, 99 belediyenin seçilmiş belediye başkanını görevden aldı. Görevden alınan belediye başkanları arasında 94 Kürt yanlısı Demokratik Bölgeler Partisi (DBP) mensubu ya da HDP'li belediye başkanı, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) mensubu dört belediye başkanı ile Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) mensubu bir belediye başkanı vardı. Bu kişilerin çoğunluğu PKK terörünü destekledikleri iddiasıyla görevden alındı, gözaltına alındı ya da tutuklandı. İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Ocak ayı rakamlarına göre, HDP'li veya DBP'li 102 belediyeden dördü dışındaki belediyelerin tamamına hükümet tarafından kayyım atandı.

Terörle mücadele yasaları, yetkililer tarafından birçok insan hakları savunucusuna, medya organına, PKK sempaticanı olduğundan şüphelenilenlere, Gülen hareketi üyesi olduğu iddia edilenlere ve diğer kişilere karşı geniş biçimde kullanıldı. İnsan hakları grupları, tutuklu birçok kişinin terörle somut bağlantısı olmadığını ve tutuklamaların iktidardaki AKP'ye yönelik siyasi muhalefeti, özellikle de HDP ve ortağı DBP'yi zayıflatmayı amaçladığını öne sürdü. Yetkililer, terörle mücadele kanunu ve olağanüstü hal kapsamındaki yetkilerini aralarında medya şirketleri, yardım kuruluşları, ticari işletmeler, PKK'yı desteklemekle suçlanan Kürt yanlısı gruplar ve Gülen hareketiyle ilişkisi olduğu iddia edilenlerin de dâhil olduğu kişi ve kurumları tutuklamak ve mal varlıklarına el koymak için kullandı. Yılın ilk çeyreğinde hükümet, Suriye'nin kuzeyinde gerçekleştirdiği Zeytin Dalı Askeri Harekati'nin eleştiren 1000'e yakın kişiyi gözaltı ve kovuşturmalar yoluyla hedef aldı.

Öğrenciler, sanatçılar ve Türk Tabipler Birliği'nin 11 üst düzey üyesinin de aralarında olduğu dernek mensupları, başta sosyal medya paylaşımları olmak üzere, terörle ilgili olduğu iddia edilen eylemlerden dolayı cezai soruşturmalara maruz

kaldı. Hükümet, PKK ya da “FETÖ” ile bağlantılı oldukları iddiasıyla tutuklu olanları siyasi tutuklu olarak addetmedi ve insan hakları veya insani yardım kuruluşları tarafından bu kişilere erişilmesine izin vermedi.

Güvenilir raporlara göre, terörle ilgili suçlamalar sebebiyle cezaevine konulan bazı kişiler uzun süreli tecrit, açık alanda egzersiz ve hücre dışı faaliyetlerde ciddi kısıtlama, mesleki işlerle uğraşmanın engellenmesi, kütüphane ve basın kaynaklarına erişim hakkı tanınmaması, tıbbi müdahalede görülen yavaşlıklar ve bazı durumlarda tıbbi tedavi imkanının tanınmamasını da kapsayan çeşitli istismar türlerine maruz kaldı. Basına yansıyan haberlerde, aynı zamanda terörle ilintili suçlardan dolayı cezaevlerinde bulunan kişilerin ziyaretçilerinin de ceza infaz memurlarınca uygulanan, ailelere kısıtlı erişim, kişinin giysilerinin çıkarılarak çıplak şekilde aranması ve insanlık onurunu küçük düşürücü muameleleri de kapsayan diğer istismar türleriyle karşılaştığı öne sürüldü.

Hukuk Muhakemeleri Usulü ve Müracaat Yolları

Uygulamada farklılıklar görülse de, Anayasa’da sivil meselelerde bağımsız ve tarafsız bir yargı süreci öngörülmektedir. Vatandaşlar ve kurumlar ile şirketler gibi tüzel kişiler, insan hakları ihlalleri dâhil fiziksel veya psikolojik zararın tazmini amacıyla dava açma hakkına sahiptir. Kanun, anayasa ve insan hakları konularında kişilere doğrudan Anayasa Mahkemesine başvuru hakkı tanımaktadır ve bu hak, teoride insan hakları yönünden temyiz talebinde bulunulan mahkeme kararlarının üst mahkemede tarafından daha hızlı ve kolay bir şekilde incelemesine olanak sağlamaktadır. Bu mekanizmaya rağmen, olağanüstü hal kapsamındaki ihraçlara yapılan itirazların sayıca fazla olması ve yargıdaki tasfiyelerden kaynaklanan yargı kapasitesindeki düşüşün yargılama süreçlerinin yavaşlamasına sebep olduğuna dair eleştiriler mevcuttu. Tüm iç hukuk yollarını tüketen vatandaşların, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) başvuruda bulunma hakları vardır.

Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu, haksız şekilde ihraç edilen kamu görevlilerinin başvurularını değerlendirip karara bağlamak amacıyla 2017 Ocak ayında kuruldu. Komisyon, Kasım ayı itibarıyla 125.678 başvuru aldığını, 42.000 başvuruda karar verildiğini ve bu başvurulardan 3.000’inin onaylandığını, 39.000’inin ise reddedildiğini bildirdi. İtiraz sürecinin şeffaf olmadığı, yavaş işlediği ve kişilerin aleyhindeki delilleri görmesine imkan tanımadığı veya savunmalarına yönelik delil sunamamaları gibi nedenlerden ötürü vatandaşların yargı süreçlerine erişim hakkına itibar göstermediği yönünde eleştiriler mevcuttu.

Olağanüstü hal kapsamındaki ihraçların boyutuna ilişkin olarak insan hakları

grupları ve çeşitli yetkililer tarafından açıklanan rakamlar yıl boyunca değişkenlik gösterdi. İHOP'a göre, darbe girişiminden itibaren olağanüstü hal kararnamele kapsamında 130.000'den fazla kamu çalışanı görevden ihraç edildi veya alındı; 4.000'den fazla hâkim ve savcı ihraç edildi; okullar, özel dersaneler ve yurtlar da dâhil olmak üzere 2.300'ün üzerinde özel eğitim kurumu ve 15 özel üniversite ile 19 sendika ve ticaret konfederasyonu, 200 medya şirketi ve yaklaşık 1.500 dernek veya vakıf kapatıldı. Olağanüstü hal kararnamelerinden etkilenen gerçek ya da tüzel kişilerin İnceleme Komisyonuna başvuru hakkı mevcuttu. Hak arama grupları, hukukçular ve uluslararası kuruluşlar, şeffaf olmaması, yavaş ve etkisiz olması sebebiyle bu inceleme komisyonuna yönelik eleştirilerde bulundu. Uluslararası Af Örgütü tarafından Ekim ayında yayınlanan bir raporda komisyonun, "hükümetin keyfi olarak gerçekleştirdiği ihraçları otomatik olarak onaylayan" bir araç olduğu belirtildi.

Mülkiyetin Yeniden Tesisi

Güneydoğu'nun birçok kesiminde pek çok vatandaş, hükümetin PKK ile mücadelesi sırasında hasar gören alanları yeniden inşa etmek adına yaptığı kamulaştırmalara yönelik itirazlarını sürdürdü.

Mayıs ayında Anayasa Mahkemesi, Diyarbakır'ın Sur ilçesi sakinlerinin, hükümetin "kentsel dönüşüm" programı amacıyla 2016 yılında aldığı kamulaştırma kararının iptali yönündeki talebini reddetti.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna göre, 2016 darbe girişiminden sonra hükümet, 5 Mart itibarıyla toplam değeri yaklaşık 49,4 milyar lira (9,4 milyar ABD doları) olarak hesaplanan yaklaşık 1.124 işletmeye el koydu. Bunun yanı sıra, tasfiye edilen tüzel kişilere ait el konulan gayrimenkullerin değeri ise 15 milyar Lira'dır (2,9 milyar ABD Doları).

f. Özel Hayata, Aile Hayatına, Konuta veya Haberleşmeye Keyfi veya Yasadışı Müdahale

Anayasada "özel hayatın gizliliği" öngörülmüş ve bireylerin kişisel bilgi ve verilerinin korunması ve düzeltilmesini isteme hakkının bulunduğu belirtilmesine karşın; kanunlar MİT'e bilgi toplama yetkisi verirken bir yandan da halkın veya gazetecilerin suistimalleri ortaya çıkarma kabiliyetini kısıtlamaktadır. MİT'in denetlenmesi Cumhurbaşkanlığı'nın görev kapsamına girmekle birlikte MİT yetkilileri üzerindeki denetim sınırlıdır. MİT, mahkeme kararına veya onay çerçevesinde diğer yargı süreçlerine ihtiyaç duymadan her türlü kişi veya kurumdan

veri toplayabilir. Bunun yanında kanun, MİT hakkında veri toplamak, bilgi edinmek veya yaymak da dâhil olmak üzere teşkilatın faaliyetlerine müdahalede bulunulması hakkında cezai müeyyideler öngörür. Kanun, cumhurbaşkanının MİT ve çalışanlarına herhangi bir kovuşturma karşısında dokunulmazlık sağlamasına imkan tanımaktadır.

Polis, arama ve el koyma çerçevesinde geniş yetkilere sahiptir. Kolluk amirleri, 24 saat içinde adli izin alınmak şartıyla, arama izni verebilir. Bu tür aramalara maruz kalan bireylerin şikâyetinde bulunma hakkı vardır, fakat arama gerçekleştirildikten sonra çıkarılan mahkeme izni, suistimali önleme konusunda bir denetim aracı olarak başarısız kaldı.

Güvenlik güçleri, hâkim onayı olmadan 48 saate kadar telefon dinlemesi yapabilir. Devlet Denetleme Kurulu, bu yetkinin kötüye kullanılması ihtimaline karşı yıllık denetimler yapabilir ve hazırladığı raporları Meclis Güvenlik ve İstihbarat Komisyonuna sunabilir. Bu yetkinin ne sıklıkta kullanıldığı hakkında bilgi mevcut değildi. İnsan hakları grupları mahkeme emri olmadan telefon dinlemenin yargı denetiminin etrafından dolaşılmasını sağladığını ve vatandaşların mahremiyet haklarını muhtemel olarak kısıtladığını belirtti. Birçok vatandaş, yetkililerin telefonlarını dinlediklerini ve e-posta veya sosyal medya hesaplarına eriştiklerini ve bu durumun da otosansürün yaygın şekilde görülmesine sebep olduğunu ileri sürdü. İçişleri Bakanlığı, sadece 9-16 Temmuz tarihleri arasındaki bir haftalık bir süre zarfında 459 sosyal medya hesabını incelediğini ve terör örgütü propagandası yapmak veya terörü övmek, halkı kin ve düşmanlığa teşvik etmek ve devlet kurumlarına hakaret etmek suçlarından 266 kullanıcı hakkında yasal işlem yapıldığını açıkladı. İHOP'a göre, 2016 yılı ile Nisan 2018 tarihleri arasında yetkililer 45.000'den fazla sosyal medya hesabını inceledi ve bu hesaplardan 17.000'i hakkında "terör örgütü propagandası yapmak ve terörü övmek" suçlarından yasal işlem yaptı. İnsan hakları grupları, yetkililerin misilleme yapacağına dair korkunun sebep olduğu otosansürün, işkence veya kötü muamele iddiaları ile ilgili ellerine ulaşan şikâyetlerin görece düşük sayıda olmasıyla kısmen alakalı olduğu değerlendirmesinde bulundu.

Olağanüstü hal koşulları ve devamında terörle mücadele yasalarının uygulanması kapsamında hükümet, hakkında arama kararı bulunan şüpheliler üzerinde baskı yaratmak için, bu kişilerin aile fertlerini hedef aldı. Hükümet tarafından alınan tedbirler arasında görevden alınan veya ihraç edilen memurlar ile yetkililerden kaçan memurların aile fertlerinin pasaportlarının iptal edilmesi de bulunuyordu. Bazı durumlarda hükümet, ülke dışında bulunan ve Gülen hareketiyle bağlantılı oldukları gerekçesiyle aranan veya haklarında suç isnat edilen kişilerin reşit

olmayan çocuklarının pasaportlarını iptal etti ya da bu çocuklara pasaport vermedi. 25 Temmuz'da, İçişleri Bakanlığı, aile üyelerinin "terör örgütleri" ile bağlantılı olduğu iddia edilen 155.000 kişinin seyahat yasağını kaldıracağını açıkladı.

Son iki yıldır Gülen hareketi ile ilişkili olmakla suçlanan yüzlerce işyerine hükümet tarafından el konulması ve bu işyerlerinin kapatılması, müşteri bilgilerinin gizliliği konusunda belirsiz bir durum oluşturdu.

g. İç Çatışma Kapsamındaki Suistimaller

Güvenlik güçleri ile ülkedeki PKK ve PKK ile bağlantılı gruplar arasındaki çatışmalar, önceki yıllara kıyasla daha düşük bir seviyede seyretmesine rağmen yıl boyunca devam etti. Bu çatışmalar, güvenlik güçlerinin, PKK'lı teröristlerin ve sivillerin yaralanmasına veya ölümüne neden oldu. Hükümet, Doğu ve Güneydoğu'nun çeşitli bölgelerinde PKK ve PKK ile bağlantılı gruplara yönelik güvenlik operasyonlarını sürdürdü. Yetkili makamlar, belirli kentsel ve kırsal alanlarda farklı zamanlarda sokağa çıkma yasakları ilan etti ve PKK'ya yönelik operasyonlarını kolaylaştırmak için bazı alanları, "özel güvenlik bölgeleri" olarak açıkladı. Bu durum, ziyaretçilerin ve bazı durumlarda bölge sakinlerinin erişimini kısıtladı. Bahsi geçen alanlarda yaşayan kişiler, PKK'ya yönelik güvenlik operasyonlarının başlatılmasından önce evlerini terk etmek için kendilerine bazen çok az zaman tanındığını bildirdi. Geride kalanlar ise kapsam ve süre bakımından değişiklik gösteren, kimi zaman hareket imkanlarını kısıtlayan ve yaşam koşullarını zorlaştıran sokağa çıkma yasaklarıyla karşı karşıya kaldılar.

Ölümler: Hükümet ve PKK arasındaki çatışmalar sonucunda ölü ve yaralı sayısına ilişkin tahminler önemli ölçüde farklılık göstermiş olup yıl sonu itibarıyla tartışma konusu olmaya devam etti.

Uluslararası Kriz Grubuna göre, 2015 yılının ortasından Temmuz ayına kadar geçen sürede yaşanan PKK ile yapılan çatışmalarda en az 1.098 güvenlik gücü mensubu, 2.218 PKK'lı terörist, 457 sivil ve mensubiyeti tespit edilemeyen 223 genç öldü.

İHD, yılın ilk 11 ayında çatışmalar sebebiyle 185 güvenlik görevlisinin, 33 sivilin ve 311 PKK'lının öldüğünü, 323 güvenlik memuru ve 111 sivilin ise yaralandığını bildirdi.

İHD, güvenlik kontrol noktaları ve hükümet ile PKK arasındaki çatışmalar da dâhil olmak üzere, keyfi ölümler bağlamında, güvenlik görevlilerinin aynı dönemde ülke genelinde 7'si araç çarpmasıyla gerçekleşen 14 sivilin ölümüne ve yaralanmalara

neden olduğunu ileri sürdü. Kayıplara ilişkin hükümetin elinde veriler mevcut değildi.

PKK'nın uyguladığı taktikler arasında konvansiyonel silahlarla düzenlenen saldırılar, bomba yüklü araçlar, EYP'ler ve hedef gözeterek işlenen cinayetler bulunmaktaydı. Çoğunlukla PKK'ya ait olduğu öne sürülen EYP'ler veya patlamamış mühimmat, zaman zaman sivillerin ve güvenlik gücü mensuplarının ölümüne veya sakat kalmasına sebep oldu. Örneğin, 3 Nisan günü Diyarbakır'da PKK tarafından düzenlenen saldırıda bir köy korucusu öldü, altı köy koruyucusu ise yaralandı. İHD'ye göre, yılın ilk 11 ayında genellikle PKK'ya ait olduğu öne sürülen EYP'ler iki sivilin ölümüne, 25 sivilin de yaralanmasına sebep oldu.

Aralarında insan kaçırmanın da bulunduğu PKK saldırıları, çatışmalarla ilişkili olmayan sivillerin de hayatlarını kaybetmesine neden oldu. Haziran ayında bir baba ve oğlu Diyarbakır'da PKK tarafından kaçırıldı ve sonrasında öldürüldü. Diyarbakır Valisine göre, PKK'nın bıraktığı ve baba ile oğlunu vurarak öldürdüklerini beyan eden bir not, öldürülen kişilerin üstlerinde bulundu.

İnsan Kaçırımlar: PKK hem yetkilileri hem de sivilleri kaçırdı ya da kaçırma girişiminde bulundu. Basında yer alan haberlere göre, PKK Diyarbakır'da en az bir güvenlik görevlisini ve ambulans personelini kaçırdı.

Fiziksel İstismar, Cezalandırma ve İşkence: İnsan hakları grupları polisin, hükümete bağlı diğer güvenlik güçlerinin ve PKK'nın, Güneydoğu'da yaşayan bazı sivillere yönelik istismarda bulunduğunu iddia etti. Bir inşaat işçisi, sahte kimlik taşıyorken tütün kaçakçılığı sebebiyle polis tarafından tutuklandığında işkence gördüğünü iddia etti. Mağdurun avukatının şikayeti üzerine savcılığın soruşturma başlattığı bildirilmiş olup soruşturma, yıl sonu itibarıyla devam etmekteydi.

Çocuk Askerler: Hükümet, PKK'nın çocukları silah altına almak amacıyla devşirdiğini ve kaçırdığını iddia ederken, ülkenin Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı kesiminden gelen pek çok kişi gençlerin genellikle PKK'ya gönüllü olarak katıldığını ifade etti. Devlet'e bağlı bir basın kuruluşu olan Anadolu Ajansı, Ekim ayında, PKK'nın çocukları örgüte devşirdiğine dair birtakım haberlere yer verdi. Haberde, bir mağdurun yetkililere, 13 yaşındayken örgüte katılmaya zorlandığını ve yaşları 11'e kadar düşen çocukların dahi maddi vaatler yoluyla örgüte çekildiğini ve PKK'nın Irak'ta bulunan eğitim kamplarına götürüldüğünü aktardı. Yıl sonu itibarıyla gençlerin PKK'ya katılımı konusunda güvenilir veri mevcut değildi.

Çatışmalar Bağlamındaki Diğer İstismarlar: Hükümet ile PKK arasındaki

çatışmalardan kaynaklanan geniş çaplı hasar, 2016 yılında yetkilileri, çatışma sonrası yeniden yapılanmayı kolaylaştırmak amacıyla Güneydoğu'nun bazı bölgelerindeki bir takım mülkleri kamulaştırmaya yöneltti. Yıl sonu itibarıyla, yeniden yapılanma nedeniyle bu yerlerin birçoğuna bölge sakinlerinin erişimi bulunmamaktaydı. Diyarbakır'ın Sur ilçesinde hükümet, "çatışma sonrası yeniden yapılanma" olarak belirtilen amaç doğrultusunda mülkleri kamulaştırdı ve Diyarbakır'ın tarihi ve antik Sur ilçesi, Kurşunlu Camii, Hasırlı Camii, Surp Giragos Ermeni Kilisesi, Mar Petyun Keldani Kilisesi, Süryani Protestan Kilisesi ve Ermeni Katolik Kilisesi de dâhil olmak üzere mülklerin hiçbirini iade etmedi veya buralarda tadilat çalışmaları tamamlamadı. Durumdan etkilenen bazı bölge sakinleri kamulaştırılan arazide kalma ve tazminat talepleriyle mahkemelere başvurdu; bu davaların bir çoğu yıl sonu itibarıyla sürmekteydi. Bazı davalarda mahkemeler mağdurlara tazminat ödenmesine karar verse de başvuruçular tazminatın yetersiz olduğundan şikayet etti. Yıl sonu itibarıyla tazminat alanların sayısı hakkında veri mevcut değildi.

Hükümetin yürüttüğü faaliyetler ve olumsuz güvenlik koşulları, gazeteci ve uluslararası gözlemcilerin etkilenen alanlara erişimini kısıtladı ve bu durum da şehir çatışmalarını izlemeyi ve etkilerini değerlendirmeyi zorlaştırdı.

2017 ve 2018'de seçilmiş belediye başkanlarının, çoğu zaman PKK'yı destekledikleri iddiasıyla, hükümet tarafından görevden alınması sonrasında bu kişilerin yerlerine İçişleri Bakanlığı tarafından atanan kayyımlar çoğunluğu Güneydoğu'da bulunan 99 belediyeyi idare etmeye devam etti. Bu uygulama, başta Kürt yanlısı DBP ve HDP'nin temsilcileri olan Güney ve Güneydoğu'daki belediye başkanlarını etkiledi.

Bölüm 2. Sivil Haklara Saygı:

a. İfade ve Basın Özgürlüğü

Anayasa ve yasalar, belli sınırlar dâhilinde ifade özgürlüğünü teminat altına alırken; hükümet yıl boyunca basın özgürlüğü de dahil olmak üzere ifade özgürlüklerini kısıtladı. Ceza kanunundaki birden çok madde, örneğin bir suçu veya suçluyu övmeyi, halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmeyi veya aşağılamayı yasaklayan, kamu düzeninin korunmasını öngören ve hakareti suç sayan hükümler suretiyle, basın ve ifade özgürlüklerine doğrudan kısıtlama getirmektedir. Kanuna göre dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik durumu, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığı ile ilgili nefret söylemi veya küçük düşürücü fiillere üç yıla kadar

hapis cezası verilebilmektedir. İnsan hakları grupları, kanunların toplumsal cinsiyet kimliğiyle ilgili güvenceleri içermemesini eleştirdi ve zaman zaman ilgili kanunun azınlıkları korumaktan ziyade özgürlükleri kısıtlamak için kullanıldığını belirtti.

Yapılan yüzlerce tutuklama, yaygın kanaate göre ifade özgürlüğü ile ilgiliydi. Hükümetin, muhalif kişiler hakkında kovuşturma yürütmek veya bu kişileri sindirmek amacıyla terör kavramını geniş bir tanımlamayla kullanmasına bir örnek olarak, yetkililer Haziran ayında İstanbul'un Gazi Mahallesi'nde duvara bir elektrikli su ısıtıcısı resmi çizip Kürt yanlısı HDP'nin ismini yazan iki genci tutukladı. Gençler, terör örgütü propagandası yapmakla suçlandı. Su ısıtıcısı; HDP'nin tutuklu olan cumhurbaşkanı adayı Demirtaş'ın avukatları aracılığıyla sosyal medya üzerinden paylaştığı, hapisteki hücrelerinden su ısıtıcısı kullanarak tweet yolladığına dair şaka yollu sözlerine bir göndermeydi.

Birçok basın mensubu, önde gelen bağımsız gazeteleri temsil eden gazetecilerin hükümet eliyle kovuşturmaya uğramasının ve hükümetin iki yıldır gazetecileri hapse atmasının ifade özgürlüğünü engellediğini, hükümeti eleştirmenin misillemeye neden olabileceği korkusuyla da otosansürün yaygınlaştığını bildirdi.

Hükümet yıl içinde cumhurbaşkanına, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'e veya devlet kurumlarına hakaret edildiği gerekçesiyle aralarında siyasetçiler, gazeteciler ve reşit olmayanların da bulunduğu binlerce kişi hakkında soruşturma açtı. Örneğin, 6 Temmuz'da yetkililer, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı karikatür biçiminde çeşitli hayvanlar olarak tasvir eden bir pankart taşıyarak cumhurbaşkanına hakaret ettikleri gerekçesiyle Ankara'da bulunan Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden dört öğrenciyi gözaltına aldı. Bu tutuklamaları eleştirenler, söz konusu karikatürün yıllar öncesine ait olduğunu ve benzer sebeplerden mahkemeye taşındığını, ancak mahkemenin, kararında, çizimin hakaret seviyesine ulaşmadığına hükmettiğini ifade etti. 18 Temmuz'da, Cumhurbaşkanı Erdoğan, üniversite öğrencilerine destek amacıyla aynı karikatürü Twitter üzerinden paylaşan CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ve 72 CHP milletvekili hakkında hakaret davası açılması savcılığa başvurdu.

Hapisteki gazetecilerin sayısına ilişkin farklı rakamlar bulunmaktaydı. İstanbul'da bulunan Medya ve Hukuk Araştırmaları Derneği sayılarda görülen bu farklılığı, "gazeteci" veya "medya çalışanı" tanımlarının değişkenlik göstermesine bağladı. Hükümet sadece sarı basın akreditasyon kartı verilen – genel itibarıyla da muhabirler, kameramanlar ve editörlerle sınırlı olan – kişileri resmi anlamda gazeteci olarak tanıırken, medya izleme grupları tarafından yapılan tanımlama, dağıtımçıları, redaktörleri, sayfa tasarımcılarını veya basın kuruluşlarının diğer

çalışanlarını da kapsamaktadır. Hükümet ayrıca, önceki işlerinden bağımsız olarak, Kürtçe yayın yapan basın organlarında çalışanları, PKK ile ilişkili oldukları iddiasından hareketle “terörist” olarak nitelendirdi. Dolayısıyla Kürt basın kuruluşlarının tutuklu çalışanları hakkında bilgi ve bu kişilere erişim sınırlı kaldı.

Gazetecileri Koruma Komitesi, Aralık ayı itibarıyla en az 73 gazetecinin cezaevinde olduğunu ifade ederken Türkiye Gazeteciler Sendikası, 20 Temmuz itibarıyla, hapiste 142 gazetecinin olduğunu bildirdi; Sınır Tanımayan Gazeteciler örgütü, Aralık 2017 itibarıyla 43 gazetecinin hapiste olduğunu iddia ederken bir STK olan Bağımsız Gazetecilik Platformu (P24) ise 19 Ekim itibarıyla, büyük çoğunluğunu PKK veya Gülen hareketiyle bağlantılı olduğu iddia edilenlerin oluşturduğu 176 gazeteci, editör veya medya yöneticisinin hapiste olduğunu bildirdi. Gazeteciler Birliği’ne göre çok sayıda gazeteci ülke dışında olup tutuklanma korkusu nedeniyle ülkeye geri dönmedi. Hükümetin, 2016 yılındaki darbe girişimine verdiği yanıtın bir parçası olarak, PKK ya da Gülen hareketi ile bağlantılı olduğu iddia edilen medya organlarının önemli bir bölümünü 2016-17 yıllarında kapatmasından sonra işten çıkarılan yüzlerce gazeteci iş bulamadı.

İfade Özgürlüğü: Çoğu durumda bireyler, kamu ya da ceza davaları ya da soruşturma riski olmaksızın devleti ya da hükümeti kamuoyu önünde eleştiremediler. Hükümet bazı dini, siyasi ya da kültürel bakış açılarına sempati duyan bireylerin ifade özgürlüğünü kısıtladı. Hassas konular üzerine ya da hükümete eleştirel bir bakış açısıyla yazan ve görüş bildiren birçok kişi soruşturmadan geçme riskiyle karşı karşıya kaldı.

Meclis İçtüzüğü, “Kürdistan” kelimesinin veya hassasiyet arz eden diğer terimlerin milletvekilleri tarafından Meclis Genel Kurulu’nda kullanılmasını yasaklamakta, kuralı çiğneyen kişilere para cezası verilmesinin yolunu açmaktadır. Meclis, Ocak ayında, 2017 yılının Aralık ayında Meclis’teki bir oturum sırasında kendisini “Kürdistan temsilcisi” olarak nitelendirmesi sonrasında men cezası alan HDP eski sözcüsü ve Şanlıurfa eski milletvekili Osman Baydemir’e 12.000 lira (2.290 ABD doları) para cezası verdi.

Hak grupları ve ifade özgürlüğü savunucuları, yoğunlaşan hükümet baskısının, kamuoyuna yapılan duyurularda daha ihtiyatlı hareket edilmesine neden olduğunu bildirdi.

Basın ve Medya Özgürlüğü: Ana akım yazılı medya ve televizyon kanalları, büyük ölçüde, hükümet yanlısı holdingler tarafından kontrol edilmektedir. Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF) örgütüne göre, büyük bir iştirak olan Doğan Medya

Grubu'nun Mayıs ayında hükümet yanlısı Demirören Grubu'na satılmasıyla hükümet, en çok izlenen televizyon kanallarının ve en çok okunan ulusal gazetelerin yüzde 90'ının idaresi üzerinde etki yaratabiliyordu. Basın faaliyetleri yoluyla elde edilen gelirler söz konusu holdinglerin karlarının sadece küçük bir bölümünü oluşturdu ve bu şirketlerin diğer ticari çıkarları medyanın bağımsızlığına engel oldu, otosansür ortamını teşvik etti ve kamuoyu önündeki tartışmaların kapsamını daralttı.

Kürtçe yayın yapan neredeyse tüm özel gazeteler, televizyon kanalları ve radyo istasyonları ulusal güvenlik gerekçesiyle hükümet kararnameleri yoluyla kapalı kalırken Temmuz ayında olağanüstü halin son bulmasının ardından Amed Radyo Televizyon adlı Kürtçe yayın yapan bir radyo ve televizyon kanalı açıldı.

Bağımsız gazeteciler hakkında yürütülen kovuşturmalar sebebiyle basın özgürlüğü yıl boyunca sınırlı kaldı. Örneğin, önde gelen bağımsız bir gazete olan *Cumhuriyet* ile ilişkili 14 kişi terör örgütlerine yardım etmek suçundan 28 Nisan günü suçlu bulunarak üç ila yedi yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldı. Mahkeme, temyiz süreci sona erene kadar gazetecileri şartlı olarak tahliye etti ve gazetecilerin yurt dışına çıkmalarını yasakladı. Davalar, yıl sonu itibarıyla sürüyordu. Tutukluluklarının siyasi gerekçelere dayandığı düşünülen gazeteciler gibi örnekler arasında kapatılan Gülen bağlantılı *Zaman* gazetesinde çalışmış olan dört gazeteci ve editör de bulunmaktaydı. Yetkililer bu dört kişiyi 2016 yılında tutukladı; söz konusu kişilerin terör ve darbeye ilgili suçlamalardan dolayı tutukluluk halleri devam ediyordu. 2016 yılında gerçekleşen başarısız darbe girişimi ile bağlantısı olduğu iddiasıyla 16 Şubat'ta ağırlaştırılmış ömür boyu hapis cezasına çarptırılan altı gazeteciye dair verilen karar, uluslararası insan hakları örgütleri tarafından kınanan mahkûmiyet örnekleri arasında yer almaktaydı. Mahkemeler, kapatılan *Zaman* gazetesine bağlantılı olan altı gazeteciyi daha terörle ilgili suçlardan 6 Temmuz günü mahkûm ederek sekiz ile 10 yıldan fazla hapis cezasına çarptırdı.

12 Temmuz günü Diyarbakır'da polis, Kürtçe yayın yapan *Jin News*'in ofislerine baskın düzenledi ve haber kuruluşunun bilgisayarlarına el koydu. 28 Haziran günü İstanbul'da polis, "Diktatörlüğü Durdurabiliriz" başlıklı bir yazı nedeniyle "terör propagandası" yapmak suçlamasıyla 28 Mayıs günü kısa bir süreliğine göz altına alınan editör Ali Ergin Demirhan'a yönelik bir soruşturma kapsamında Sendika.org haber sitesinin ofisine baskın düzenledi.

Bazı vakalarda hükümet, gazetecilerin ülke dışına seyahat etmesini yasakladı. Aralık 2017'de hükümet, Almanya ve Türkiye'den çifte vatandaşlığa sahip olan gazeteci Meşale Tolu'ya terör örgütüne üye olmakla suçlandığı sırada seyahat yasağı getirdi. Yargılama sonucu beklenirken Ağustos ayında yetkililer seyahat

yasasını kaldırdı. Diğer pek çok gazeteci, seyahat yasakları nedeniyle yurt dışına seyahat edemedi.

Şiddet ve Taciz: Hükümet, siyasi liderler ve destekçileri, gazetecilere gözdağı vermek ve baskı uygulamak amacıyla dava, tehdit ve bazı durumlarda fiziksel saldırı dâhil olmak üzere çeşitli yollara başvurdu.

Hükümet, başta PKK terörü ve Gülen hareketi olmak üzere hassas konularda yapılan haberlere karşılık olarak kişiler veya yayınlar hakkında rutin bir şekilde terörle ilgili suçlamalar yöneltti (ayrıca Bkz. Ulusal Güvenlik). İnsan hakları grupları ve gazeteciler, hükümetin bunu gazetecileri ve kamuoyunu hedef almak ve sindirmek için yaptığını ifade etti. Gazeteci ve *Çağdaş Ses* haber sitesinin Genel Yayın Yönetmeni olan Ece Sevim Öztürk, muhafazakar ve hükümet yanlısı *Yeni Şafak* gazetesi tarafından "FETÖ" ile bağlantılı olduğu iddiası ortaya atıldıktan sonra 20 Haziran'da tutuklandı ve terör örgütüne yardım etmekle suçlandı.

Gazeteciler, medya kuruluşlarının, diğer ticari menfaatlerini tehlikeye atma korkusundan hareketle hükümetle ciddi ölçüde ihtilafli veya hükümete muhalif oldukları gerekçesiyle bazı kişileri işten çıkardıklarını bildirdi.

Kürt yanlısı basın kuruluşlarında halen çalışmakta olan veya eskiden çalışan gazeteciler, hapis cezası almak da dâhil olmak üzere hükümetin ciddi baskısı ile karşı karşıya kaldı. Hükümet, uluslararası basın organlarında çalışan Türk vatandaşlarının, Kürtçe yayın yapan basın organlarıyla olan (gönüllü çalışma da dâhil olmak üzere) herhangi bir bağlantıları nedeniyle basın akreditasyonu almalarını sürekli reddetti.

Sansür veya İçerik Kısıtlamaları: Hükümet ve siyasi liderler medya, dijital medya ve kitaplar üzerindeki doğrudan sansürü artırdı. Kasım ayında İçişleri Bakanlığı, yetkililerin 631.233 dijital materyal üzerinde inceleme yaptığını, 110.000 sosyal medya yayınına takip ettiğini ve sosyal medya paylaşımları dolayısıyla 7.000 kişiyi gözaltına aldığını bildirdi.

Türk Lirası'nın değerinde yaşanan keskin bir düşüşün ardından Ağustos ayında hükümet, ekonomiyle ilgili "rahatsız edici" yorumlara veya sosyal medya yayınlarına karşı yaptırımlar getirileceği vaadinde bulunarak hükümetin ekonomiyi ve krizi idare ediş biçiminin eleştirilmesine suç muamesesi yaptı. 27 Eylül günü basında yer alan haberlere göre, HDP yetkilisi İdris İlhan, 13 Ağustos tarihinde "Battığımız için dolar yükseliyor" şeklinde bir tweet atması üzerine "terör propagandası" yaptığı ve "Sermaye Piyasası Kanunu'na muhalefet" ettiği iddiasıyla

tutuklandı. Dijital yayın yapan T24'ün 18 Eylül tarihli haberine göre Emniyet Genel Müdürlüğü, döviz kurlarıyla ilgili paylaşımlarla bağlantılı olarak sadece 12 Ağustos gününde 346 soruşturma başlattığını açıkladı.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından iletilen bir talebin ardından 6 Şubat günü, Ankara'daki bir mahkeme, Zeytin Dalı Harekatı'na muhalif olan ve aralarında çeşitli kurumlar, gazeteciler ve haber kuruluşlarının da bulunduğu yüzlerce internet sitesi ile bazı YouTube ve Instagram hesaplarına "terör propagandası yapıldığı, halkın suça teşvik edildiği ve kamu güvenliğini ve düzenini bozduğu" iddiasıyla erişim engeli getirdi.

Belli bazı kitaplar veya yayınlar kanunlarca yasaklamamakla birlikte, yayın evlerinin kitapları ve dergileri yayın sırasında inceleme için savcılara gönderme zorunluluğu bulunmaktaydı. Türkiye Yayıncılar Birliği (TYB), ülkenin en büyük kitabevi zinciri D&R'ın bazı kitapları raflarından indirdiğini, bazı muhalif siyasi isimlerin kitaplarını ise satmadığını bildirdi.

TYB, yayıncıların sıkça otosansür uygulayarak, yargıya taşınabilecek nitelikte tartışmalı içeriğe sahip (hükümet eleştirisi, erotik içerik veya Kürt yanlısı içerik bulunduran) eserleri yayınlamaktan kaçındığını belirtti. TYB, rahatsız edici bir içeriğin düzeltilmesini emreden bir mahkeme kararına riayet edilmediği takdirde yayıncıların yayın yasakları ve ağır para cezalarına maruz kaldığını da ifade etti. Yayıncılar ayrıca kitap tanıtımı konusunda da kısıtlamalara maruz kaldılar. Savcılar, bazı davalarda Kürtçe dilinde, Kürt yanlısı veya Gülen yanlısı kitaplara sahip olunmasını, bir terör örgütüne üyeliğin somut bir delili olarak değerlendirdi. Bazı durumlarda ise yetkili makamlar sakıncalı içerik nedeniyle kitapları doğrudan yasakladı. Örneğin, Mayıs ayında mahkemeler, Kürt yazarlarca Türkçe kaleme alınan en az dokuz kitabı terörle mücadele gerekçesiyle yasakladı. Kürt yayınevi Avesta, kitaplar arasında Kürt lideri Mustafa Barzani'nin bir biyografisinin ve Ezidi dini kitaplarının da bulunduğunu belirtti. Ekim ayında polis, Şeyh Ubeydullah ve 1880 Kürt Ayaklanması ile ilgili Avesta tarafından yayınlanan bir kitaba Batman Kitap Fuarı'nda el koydu ve yayınevi personelini gözaltına aldı.

Bazı gazeteciler, çalıştıkları yerlerce işlerinden kovulduklarını ya da yaptıkları haberlerin hükümeti eleştirdiği izlenimi ortaya çıkıyorsa kendilerinden bunları sansürlemelerinin istendiğini ifade ettiler. Bu baskılar, haberciliğin hükümet yanlısı bir çizgide gitgide tektipleştiği bir otosansür ortamı yarattı. Riayet etmemenin tipik sonucu da işten çıkarılmak oldu; medya grupları işten çıkarmalarda "maddi sebepleri" genel bir gerekçe olarak kullandı.

Bazı yazarlar ve yayıncılar iftira, aşağılama, müstehcenlik, ayrılıkçılık, terörizm, yıkıcılık, köktendincilik, ve dini değerlere hakaret gerekçeleri ile adli takibata maruz kaldılar. Resmi makamlar birçok yayın ve yayıncı hakkında bu iddialar kapsamındaki soruşturma veya davaları yıl boyunca devam ettirdi. Örneğin, Sebla Küçük, İran'a yönelik yaptırımların delinmesiyle ilgili suçlardan ABD'de yargılanmakta olan Türk bankacı Mehmet Hakan Atilla ve İranlı altın tüccarı Reza Zarrab'ın mahkeme duruşmalarına dair Reuters haberlerinin ve duruşmada geçen konuşmaların çevirilerini yayınladığı gerekçesiyle yetkililer tarafından "terör örgütü propagandası yapmak" ile suçlandı.

Hükümet, 2017'de yayımladığı bir olağanüstü hal kararnamesiyle, yayıncıların ülkenin önde gelen siyasi partilerine eşit erişim hakkı tanınmasını öngören eşitlik ilkesini ihlal eden özel radyo ve televizyonlara Yüksek Seçim Kurulunun para veya yayın durdurma cezası verme yetkisini kaldırdı. Kurulun yetkisi yıl boyunca kısıtlı kaldı. Değişiklik, genel itibarıyla iktidardaki siyasi parti AKP'ye yaradığı ve Haziran ayındaki seçimlerin basında yer alış şekline etki ettiği yönünde eleştirilere maruz kaldı.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, içeriklerinin "toplumun milli ve manevi değerlerine aykırı" olduğunu değerlendirdiği yayıncılar hakkında para cezasına hükmetme uygulamasını sürdürdü.

Hakaret ve İftira Kanunları: Gözlemcilerin aktardıklarına göre, hükümet yetkilileri siyasi muhaliflerin, gazetecilerin ve sıradan vatandaşların eleştirilerini dile getirmelerini engellemek amacıyla hakareti düzenleyen kanunlara başvurdu (Bkz. Bölüm 2.a., İfade ve Basın Özgürlüğü). Kanunda, cumhurbaşkanına hakaret eden kişiler hakkında dört yıla kadar hapis cezasına hükmedilebileceği öngörülmektedir. Söz konusu suç alenen işlenmişse ceza altıda bir, basın yoluyla işlenmişse üçte bir oranında artırılabilir.

Aralarında reşit olmayanların da bulunduğu kişiler, ülkenin liderlerine hakaret etmek ve "Türklüğü" aşağılamak ile suçlandı. Örneğin, 29 Mayıs'ta, Cumhurbaşkanı Erdoğan, seçim kampanyası mitinginde yaptığı konuşmalarda "cumhurbaşkanına hakaret ettiği" iddiasıyla CHP adayı Muharrem İnce hakkında suç duyurusunda bulundu.

Başta Kürt yanlısı HDP milletvekilleri olmak üzere milletvekilleri de önemli sayıda hakaret davasının hedefi oldu. Yıl sonu itibarıyla 6.000 HDP milletvekili, yöneticisi ve üyesi terör ve siyasi içerikli ifadelerle ilgili çeşitli suçlamalardan dolayı hapiste bulunmaktaydı.

Muhafif siyasi partilerin liderleri ve milletvekilleri sürekli olarak bir çok hakaret suçlamasıyla karşı karşıya kaldı; bununla birlikte, ifade özgürlüğü savunucuları kanunların hükümet tarafından eşit bir şekilde uygulanmadığına ve AKP mensupları ile resmi makamların nadiren kovuşturmaya uğradığına dikkat çekti.

Adalet Bakanlığı, 2017 yılında cumhurbaşkanına hakaretle ilgili olarak 20.000 soruşturma başlattığını bildirdi. Konuya ilişkin kapsamlı rakamlar yıl sonu itibarıyla hükümet tarafından yayınlanmamıştı; ancak basında yer alan haberlere göre hükümet yetkilileri, 2014 ile 2017 yılları arasında bireyler ve kuruluşlar hakkında 68.000'den fazla hakaret davası açtı.

Ulusal Güvenlik: Terörle mücadele kanunu ve ceza kanunu, ulusal güvenlik gerekçesine dayanarak ifade özgürlüğünü kısıtlamak için sürekli olarak kullanıldı. Gazetecileri Koruma Komitesi ve Freedom House'un da aralarında bulunduğu kuruluşlar; genel itibarıyla PKK veya Gülen hareketini desteklemekle veya yılın başlarında Zeytin Dalı Harekatı'na muhalefet etmekle ilgili olarak suçlanan gazeteciler, yazarlar, genel yayın yönetmenleri, yayıncılar, çevirmenler, hak savunucuları, avukatlar, seçilmişler ve öğrenciler hakkında kovuşturma başlatmak için yetkili makamların terörle mücadele kanununu ve ceza kanununun yararlandığını bildirdi.

Örneğin, televizyonda katıldıkları bir tartışma programında 2016 darbe girişiminde bulunanlara şifreli mesajlar gönderdikleri iddiasıyla iktisatçı olan kardeşi Mehmet Altan ile birlikte terörle ilgili suçlardan Şubat ayında hüküm giyen önde gelen köşe yazarı Ahmet Altan yıl sonu itibarıyla ceza evinde tutulmaya devam etmekteydi. Mehmet Altan, yargılama boyunca hakkında seyahat yasağı ve adli takip şartıyla 27 Haziran günü mahkemece serbest bırakıldı. Çoğu gözlemci, Altan kardeşler hakkında açılan davayı önde gelen muhalif sesleri sindirmeye veya susturmaya yönelik bir çaba olarak değerlendirdi.

Yabancı gazeteciler de yargılandı. Örneğin, *Wall Street Journal* muhabiri Ayla Albayrak, hükümet ile PKK arasındaki çatışmalar üzerine yazdığı bir makaleye dayanılarak terör propagandası yapmak suçundan Ekim 2017'de mahkemece suçlu bulunup, gıyabında iki yıl bir ay hapis cezasına çarptırıldı. Davanın temyiz süreci yıl sonu itibarıyla devam etmekteydi.

Hükümet Dışı Etki: PKK, Güneydoğu bölgesinde ifade özgürlüğü ve diğer anayasal hakları kısıtlayan çeşitli baskılama taktikleri uyguladı. PKK şiddeti karşısında ilk olarak 2016 yılında uygulanan sokağa çıkma yasakları sonrasında bazı gazeteciler, siyasi parti temsilcileri ve Güneydoğu'da ikamet eden yurttaşlar, PKK aleyhinde

konuşmaları veya güvenlik güçlerini övmeleri halinde baskı, gözdağı ve tehditlerle karşı karşıya kaldıklarını bildirdi.

İnternet Özgürlüğü

İnternet özgürlüğü alanında yıl boyunca bir gelişme kaydedilmedi. Hükümet, yeni internet sitelerine erişimi geçmişte olduğu kadar sık bir biçimde engellemese de internete erişimi kısıtlamaya devam etti ve çeşitli çevrimiçi içeriğe yönelik engellemeleri sürdürdü. Hükümet bulut tabanlı hizmetlere erişimi zaman zaman, birçok sanal özel ağa erişimi de tamamen engelledi. Hükümetin şeffaf olmayan yasal yetkiler kullanarak özel çevrimiçi iletişimi izlediğine dair kanıtlar da mevcuttu.

Freedom House tarafından yayınlanan *İnternette Özgürlük 2017: Demokrasiye Zarar Vermek İçin Sosyal Medyayı Manipüle Etmek* adlı raporda resmi makamların, sanal özel ağların kullanımını kontrol etme yönündeki artan çabalarına ve hükümet yanlısı görüşlerin çevrimiçi ortamda yayılması amacıyla devlet tarafından istihdam edilen “kanaat şekillendirme (Trol) ordularının” kullanımına vurgu yapıldı.

Kanun, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'e veya cumhurbaşkanına hakaret etmenin de aralarında olduğu herhangi bir suçun bir internet sitesinde işlendiğine dair yeterli şüphenin mevcut olduğu durumlarda hükümete o siteye erişimi engelleme veya içeriği kaldırma yetkisini tanımaktadır. Hükümet, ulusal güvenliğin ve kamu düzeninin korunması amacıyla da internet sitelerini engelleyebilir. Örneğin, yetkililer Wikipedia'yı ve hükümet politikalarını eleştiren içerik barındıran diğer haber ve bilgi sitelerini engelledi.

Hükümete bağlı bir kurum olan BTK, internet servis sağlayıcılarının (İSS) dört saat içinde belli içeriklerini kaldırmasını veya internet sitelerini engellemesini talep etme yetkisine sahiptir. Düzenleyici kurum, konuyu 24 saat içerisinde bir hâkime taşımak ve hâkim de konuyla ilgili kararını 48 saat içinde vermek zorundadır. Belirtilen zaman çerçevesinde münferit içeriğin kaldırılması teknik açıdan mümkün değilse, internet sitesi tamamen engellenebilir. İSS yöneticileri, yargı kararına uymadıklarına hükmedilmesi halinde altı aydan iki yıla kadar hapis cezasına veya 50.000 ila 500.000 lira (9.500 ila 95.000 ABD doları) arasında değişen para cezasına çarptırılabilir. 9 Temmuz tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan bir kararname uyarınca BTK başkanı, başkan yardımcısı ve kurum üyeleri, cumhurbaşkanı tarafından atanır.

Bir internet sitesinde kişilik haklarının ihlal edildiğini düşünen kişilerin, düzenleyici kurumdan, İSS'nin rahatsız edici içeriği kaldırmasına yönelik karar çıkarmasını talep etmesi de kanunda mümkün kılınmaktadır. Bakanlar da internet sitelerinin engellenmesi talimatı verebilmektedir ve düzenleyici makam, 24 saat içinde mahkeme kararının alınması kaydıyla, yasal olarak dört saat içinde bu talimatı yerine getirmek zorundadır.

Olağanüstü hal; azalan meclis ve yargı denetimiyle birlikte hükümetin internet özgürlüğünü kısıtlama yetkilerini genişletti. Kanunda, resmi makamlarca “ulusal güvenliği, kamu düzenini, sağlığını ve ahlakını korumak” amacıyla internet kullanıcı kayıtlarına erişilebileceği öngörülmektedir. Kanun, aynı zamanda internet sitelerini kaldırma kararlarını uygulamakla sorumlu olan tüm internet sağlayıcılarından oluşan bir İSS birliği tesis etmektedir. Adli sistem, uygulanmasına karar verilen engellemeler hakkında içerik sağlayıcılara bilgi vermekle sorumludur. Twitter ve Facebook gibi içerik sağlayıcıların ülkede faaliyet göstermek için faaliyet belgesi alması gerekmektedir.

Cumhurbaşkanı dâhil olmak üzere devlet liderlerinin, interneti takip etmek ve kendilerine hakaret etmekle itham edilen kişiler hakkında şikayette bulunmak amacıyla personel istihdam ettiği bildirildi.

İnternet kafeler dâhil olmak üzere internet erişim sağlayıcılarının, BTK tarafından onaylanan filtreleme araçları kullanmaları gerekmektedir. Resmi binalar ve üniversite binalarında ilave internet kısıtlamaları uygulanmaktaydı. İnternet özgürlüğü alanında faaliyet gösteren bir STK olan Engelliweb'e göre hükümet yıl içinde en az 54.400 internet sitesini engelledi. Bu sitelerden 51.600'ü BTK kararıyla engellenmişken, 875'i de mahkeme kararı ile engellenmişti.

2017 Nisan ayında BTK, ulusal güvenlik gerekçesiyle filtreleme yapılmasına izin veren bir yasa doğrultusunda terörle ilgili iki madde nedeniyle Wikipedia'nın ülkede faaliyet göstermesini yasakladı. BTK ayrıca “sakıncalı içeriğin” kaldırılmasını ve Wikipedia'nın ülkede bir ofis açmasını da talep etti. Wikipedia, karara karşı yaptığı itirazın 5 Mayıs'ta reddedilmesi üzerine Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Ülkede, sanal özel ağlar kullanılmadan Wikipedia'ya erişim sağlanamıyordu. Hükümet, ülkeyi terör örgütü IŞİD'e destek ile ilişkilendiren içerik Wikipedia tarafından kaldırılmadığı sürece yasağın devam edeceğini belirtti.

Twitter'ın kurum içi şeffaflık raporuna göre, şirket yılın ilk altı ayında belli içerikleri kaldırması için resmi makamlardan 8.988 mahkeme emri ve diğer türden yasal talepleri aldı; bu rakam, bir önceki altı ayda edinilen rakamın iki katından

fazlaydı. *The Daily Dot* isimli dijital haber kaynağına göre yıl sonu itibarıyla Twitter, hükümetin talebi üzerine ülkede basınla ilişkili hesaplar üzerinde engellemelere gitti.

Temmuz ayında, Rusya'nın devlet kontrolündeki Sputnik haber ajansının Kürtçe dilindeki sitesini Türk makamlarının talepleri üzerine kapattığı bildirildi.

Akademik Özgürlük ve Kültürel Etkinlikler

Hükümet, akademik özgürlüğü sınırlamayı, akademik kurumlarda ifade özgürlüğünü kısıtlamayı ve kültürel etkinlikleri sansürlemeyi yıl boyunca sürdürdü.

Cumhurbaşkanı, devlet ve vakıf üniversitelerine rektörler atadı ve bu durumun, kurumların bağımsızlığının tehlikeye düşürdüğü gerekçesiyle eleştirildi. Yüzlerce öğretim üyesi geride kalan yıl içinde siyasi ifadeleri nedeniyle işlerini kaybetti ya da suçlamalarla karşı karşıya kaldı. Yükseköğretim Kurulu, 31 Temmuz itibarıyla, 2016 darbe girişiminden bu yana olağanüstü hal kararname kapsamında 100'ü aşkın üniversiteden 7.257 akademisyenin görevden alındığını bildirdi. Bu kişilerden 5.705'i terör örgütüne yardım ettiği iddiasıyla görevden alınmıştı. Görevlerinden ihraç edilenlerin birçoğunun ve bu kişilerin eş ve çocuklarının yurt dışına seyahat etmeleri yasaklandı. Yılın ilk yarısında, üniversite rektörlerinin yurt dışına yapacakları seyahatler, Yükseköğretim Kurulunun iznine bağlıydı. Bu zorunluluk, Temmuz ayında kaldırıldı. Diğer yöneticiler ve bazı öğretim üyelerinin de yurt dışı seyahatlerinde üstlerinden izin almaları gerekiyordu. Yıl boyunca mahkemeler, Barış İçin Akademisyenler olarak bilinen ve Güneydoğu'da Kürtlere yönelik devlet şiddetini kınayarak barış çağrısı yapan 2016 yılına ait bildiriye imzalayan 1.100'den fazla kişi arasından 28 akademisyene, "terör propagandası" yaptıkları gerekçesiyle cezalar verdi. İstanbul'daki bir mahkeme, 19 Aralık günü görülen duruşmada önde gelen bir doktor olan Türkiye İnsan Hakları Vakfı Başkanı Şebnem Fincancı'yı "terör propagandası yapmak" suçundan iki yıl sekiz ay hapis cezasına çarptırdı.

Bazı akademisyenler ve etkinlik organizatörleri, yaptıkları çalışmaların işverenleri tarafından izlendiğini ve akademik yönetim veya hükümet tarafından kabul edilebilir olmayan konularda konuşmaları ya da yazmaları halinde işverenlerinin kendilerine sansür uyguladığını ifade etti. Çoğu kişi otosansür uyguladıklarını ifade etti. İnsan hakları örgütleri ve öğrenci toplulukları, kanun yoluyla ve Yükseköğretim Kurulu tarafından üniversitelere getirilen ve üniversitelerin istihdam, öğretim ve araştırma politikalarında özerkliğini sınırlandıran kısıtlamaları eleştirdi.

Olağanüstü hal ve terörle mücadele önlemleri kültür ve sanatı da etkiledi. Mayıs

ayında basında yer alan haberlerde, basın organları, devletin yayın kuruluşu olan TRT'nin 208 şarkının yayınlanmasını iki yıldan beri yasakladığı belirtildi. TRT, insanları sigaraya içmeye veya alkol kullanmaya teşvik eden veya “terör propagandası” yayan içeriklerin yayınlanmasını yasaklayan yasaları gözettiğini belirterek mevcut uygulamayı savundu. 23 Mayıs'ta yetkililer, bazı şarkılarında uyuşturucu kullanımını teşvik ettiği suçlamasıyla rap şarkıcısı Ezhel'i tutukladı; 19 Haziran'daysa mahkeme, bir ay boyunca tutuklu yargılanan Ezhel'in beraatine ve serbest bırakılmasına karar verdi. Ocak ayında Ankara ve İstanbul'daki yetkililer, oyuncu Barış Atay'ın *Sadece Diktatör* adlı tiyatro oyununu güvenlik endişelerini öne sürerek süresiz olarak yasakladı.

b. Barışçıl Toplantı ve Örgütlenme Özgürlüğü

Hükümet, barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüklerini kısıtladı.

Barışçıl Toplantı Özgürlüğü

Toplantı hakkı anayasada yer almasına rağmen, kanunlarda bu hakkın kısıtlanmasına yönelik çeşitli gerekçeler ortaya konulmaktadır. Kanunda, üzerlerinde silah olarak addedilebilecek eşyalar bulunan göstericilere yönelik cezalar öngörülmekte olup, yasa dışı örgütlerle bağlantılı sembollerin (slogan atmak da dâhil olmak üzere) kullanılması yasaklanmış ve gösteri esnasında şahısların yüzünün kapalı olması bir suç unsuru olarak sayılmıştır. Yasa, polisler göstericileri daha sonra tespit edebilmek ve kovuşturma yapılabilmesini sağlamak üzere tazyikli ve boyalı su kullanma yetkisi vermektedir. Yasa, aynı zamanda göstericilerin kendilerine ya da kamu düzenine karşı bir tehdit oluşturduğuna ilişkin makul şüphe olması halinde polisler, savcıdan izin almaksızın “koruma amaçlı gözaltı” yapma yetkisi tanımaktadır. Olağanüstü hal ve müteakip terörle mücadele yasaları, valiliklere toplantı ve eylemleri yasaklama konusunda daha geniş yetkiler verdi; bu yasaklamalara yıl boyunca geniş çapta başvuruldu.

Hükümet, pek çok gösteriyi devlete karşı bir güvenlik tehdidi olarak değerlendirek, kalabalıkları kontrol etmek amacıyla bazı durumlarda aşırı güç kullanan çok sayıda çevik kuvvet polisini görevlendirdi. Hükümet zaman zaman da göstericilerin kamu düzenini bozabilecekleri düşüncesiyle hareket ederek gösteriler yapılmadan önce gözaltına alma yetkisini kullandı.

HDP'nin tutuklu eski Eş Genel Başkanı Demirtaş'ın duruşmaları sırasında, yıl boyunca mahkeme önündeki toplantı, yürüyüş ve oturma eylemleri Ankara Valiliği

veya mahkemenin güvenlik personeli tarafından yasaklandı. Yerel ve uluslararası gözlemcilerin mahkemede duruşmaları gözlemlenmeleri de yasaklandı.

Aynı zamanda hükümet, gayri nizami şekilde belirli yer ve tarihlerde düzenlenecek yürüyüş ve toplantıları, özellikle de İstanbul'daki Taksim Meydanı ve Ankara'da bulunan Kızılay Meydanı'na erişimi sınırlandırmak suretiyle kısıtladı, göstericilerin meydanlara ulaşmasını engellemek için meydanlara çıkan yolları barikatlarla kapattı. Polis, Ankara'daki Kızılay Meydanı'nda bulunan insan hakları anıtının etrafındaki engelleri Temmuz ayında kaldırdı ancak bölgede gezici polis ekiplerinin varlığı devam etti. Hükümet hassas konulara temas eden birçok gösteriyi ise tümden yasakladı.

25 Ağustos'ta, İstanbul polisi, 1980'lerde ve 1990'larda Türk güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınmalarını takiben ortadan kaybolan akrabalarını anmak ve hesap verilmesi çağrısında bulunmak amacıyla 1990'lardan bu yana toplanan bir grup olan Cumartesi Anneleri'nin nöbetini engellemeye başladı. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, grubun teröre verdiği desteği maskeleyerek için annelik kavramını istismar ettiğini belirtti.

Ocak ayında polis, HDP milletvekili Ziya Pir, Demokratik Bölgeler Partisi (DBP) Eş Genel Başkanı Mehmet Arslan, Demokratik Toplum Kongresi (DTK) Eş Genel Başkanı Leyla Birlik ve diğer parti üyelerinin HDP Diyarbakır İl Başkanlığı önünde Zeytin Dalı Harekatı'na karşı bir basın toplantısı düzenlemesini engelledi.

Güvenlik güçleri protestolara zaman zaman aşırı güç kullanımıyla karşılık verdi ve bu durum yaralanmalara, gözaltılara ve tutuklamalara yol açtı. Hükümet, güvenlik güçlerinin eylemlerini genel itibarıyla destekledi. İHD ve TİHV, ortaklaşa yayınladıkları raporlarda, yılın ilk 11 ayında polislerin 785 toplantı ve gösteriye müdahale ederek 3.697 kişiyi gözaltına aldığını ve 118 kişiyi tutukladığını bildirdi. Gösteriler sırasında yetkililerle yaşanan çatışmalarda yaralananlar hakkında yıl sonu rakamları mevcut değildi. İnsan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, devletin güç kullanımını meşru kılan durumları kanunda açık bir şekilde belirtmemesinin protestolar sırasında orantısız güç kullanımına katkıda bulunduğunu belirtti. Örneğin, 27 Haziran günü Ankara'da polis, gözaltına aldığı sırada bir protestocunun yüz kemiğini kırdı.

1 Mayıs İşçi Bayramı'nda yetkililer, hükümetin onay vermediği durumlarda, İstanbul'un ve diğer şehirlerin bazı bölgelerinde miting yapılmasını engelledi. İstanbul'da, 1 Mayıs kutlamalarına katılan 50 kişi gözaltına alındı; yetkililer ise kutlamaların geleneksel yeri olan Taksim Meydanı'nı kapattı. Polis, meydana doğru

yürüyüş yaparak gösteri yasağına meydan okumak isteyen göstericileri sertçe müdahalede bulunarak gözaltına aldı.

25 Nisan'da polis, İstanbul'da bulunan Sultanahmet Meydanı'nda İHD tarafından düzenlenen 24 Nisan Ermeni Anma Günü töreninde açıklamalarında ve pankartlarında "soykırım" kelimesini kullandıkları gerekçesiyle üç insan hakları eylemcisini kısa bir süre gözaltında tuttu. Polisin, toplantıyı tertip edenlere "soykırım" kelimesine müsaade edilmediğini ve törenin yapılmasına izin verilmediğini söylediği bildirildi.

Yıl içinde düzenlenen birçok farklı Kürt yanlısı gösteride polisin şiddet içeren müdahaleleriyle karşılaşıldı. Örneğin polis, partilerinin Haziran ayında düzenlenen seçimlerdeki performansını kutlayan Kürt yanlısı HDP'nin destekçilerine karşı, göstericilerin polis araçlarına taş atmaya başlamasının ardından göz yaşartıcı gaz kullandı ve tazyikli su püskürttü.

Yerel makamlar, Ankara'da ve İstanbul'un bazı bölgelerinde film festivalleri ve halka açık diğer etkinlikler dâhil olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerindeki LGBTİ etkinliklerini süresiz olarak yasakladı. Adana Valisi, Haziran ayında düzenlenmesi planlanan bir LGBTİ onur yürüyüşünü yasakladı; Ankara Valisi ise LGBTİ etkinlikleri üzerindeki yasağı 2019 Ekim ayının sonuna kadar uzattı.

Örgütlenme Özgürlüğü

Örgütlenme özgürlüğü kanunlarla teminat altına alınmış olmasına rağmen hükümet, bu özgürlüğü kısıtlamaya yıl boyunca devam etti. Hükümet, olağanüstü hal kapsamında ve terörle mücadele yasalarından aldığı yetkilerini kullanarak ulusal güvenliği tehdit ettikleri iddiasıyla dernek ve vakıfları kapattı. Hükümet, yıl içinde kapatılan STK'ların sayısı hakkında veri yayınlamadı. İHOP'a göre, hükümet, milli güvenliğe yönelik tehdit gerekçesiyle dernek veya vakıf statüsünde olan yaklaşık 1.500 sivil toplum kuruluşunu kapattı. Diğer STK'lar farklı veri toplama yöntemlerine dayalı olarak farklı rakamlar bildirdiler. Gözlemciler, kapatılma kararlarına itiraz eden kurumlar açısından sürecin şeffaf olmadığını ve etkisiz olduğunu bildirdi (Bkz. Bölüm 1.e).

Yasalar çerçevesinde toplantı düzenleyen kişilerin, önceden yetkililere haber vermeleri gerekli değildir. Ancak bir derneğin, uluslararası kuruluşlarla ilişki kurmadan veya dışarıdan mali destek almadan önce bildirimde bulunması ve bu tür faaliyetler hakkında ayrıntılı belgeler sunması zorunludur. Dernek temsilcileri, bu yükümlülüğün, faaliyetleri üzerinde gereksiz bir külfet oluşturduğunu belirtti.

Özellikle insan hakları ve sivil toplum örgütleri ile LGBTİ haklarını savunan gruplar ve kadın örgütleri, üzerlerinde idari bir yük oluşturmak ve onları büyük para cezalarıyla tehdit ederek sindirmek amacıyla hükümetin düzenli ve ayrıntılı denetimleri kullanmasından şikayet etti. Baro temsilcileri, polis zaman zaman sivil toplum kuruluşlarının toplantılarına katılarak toplantıları kayda aldığını bildirdi ve bu durumu da bir sindirme unsuru olarak yorumladı.

Ocak ayında yetkililer, muhafazakar Furkan Vakfı'nın Zeytin Dalı Harekatı'na yönelik eleştirileriyle bağlantılı olarak vakfın en az 25 üyesini gözaltına aldı ve Adana'daki tüm şubelerini kapattı. 2017 yılının Temmuz ayında yetkililer, Uluslararası Af Örgütü'nün Türkiye direktörü de dâhil olmak üzere sekiz önde gelen insan hakları savunucusu ve iki yabancı eğitimciyi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2016 yılındaki başarısız darbe girişiminin "devamı" olduğunu iddia ettiği dijital güvenlik ve stres yönetimi üzerine düzenlenen bir çalıştay sırasında gözaltına aldı. Bu kişilerden birçoğu terör örgütüne yardım etmekle suçlandı. Bu kişilerin tümü tutuksuz yargılanmak üzere 2017 Ekim ayında serbest bırakılsa da bu kişiler hakkındaki yargılama ve hapis cezası verilme olasılığı yıl sonu itibarıyla devam ediyordu.

c. Din Özgürlüğü

Bu konuda Bkz. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın www.state.gov/religiousfreedomreport/ linkinde yer alan *Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu* (International Religious Freedom Report).

d. Seyahat Özgürlüğü

Ülke içinde ve yurt dışına seyahat özgürlüğü, yurt dışına göç etme ve yeniden ülkeye dönme, Anayasa ile teminat altına alınmış haklardır; ancak hükümet, bu hakları sınırladı. Gülen hareketiyle ya da 2016 yılındaki başarısız darbe girişimiyle bağlantılı olmakla suçlanan yüzlerce vatandaşa yurt dışına çıkış yasağı getirildi. 25 Temmuz'da yetkililer 155 bin kişi hakkındaki yurt dışına seyahat yasağını kaldırmışsa da seyahat edememe durumunda olan daha kaç kişi olduğu belirsizliğini korudu. PKK'ya yönelik operasyonlar ve ülkenin Suriye'nin kuzeyindeki askeri operasyonları nedeniyle yerel makamlar tarafından uygulanan sokağa çıkma yasakları da seyahat özgürlüğünü kısıtladı. Ülkenin Suriye ve Irak'la olan sınırında bulunan Şırnak ilinin yetkili makamları il sınırları içindeki 12 bölgeyi 12 Şubat'a kadar "geçici güvenlik bölgesi" olarak belirledi. Hükümet aynı zamanda Türkiye'deki 3,6 milyon Suriyelinin ve Irak, Afganistan ve diğer ülkelerin vatandaşı olup ülkede bulunan yaklaşık 370.000 kişinin hareket özgürlüğünü kısıtladı.

Hükümet şartlı mültecilere, geri dönüş yapan mültecilere, vatansız kişiler ile geçici ve uluslararası koruma altındakilere koruma ve yardım sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve diğer insani yardım kuruluşları ile işbirliği yaptı.

Göçmenlerin, Mültecilerin ve Vatansız Kişilerin İstismarı: Genelkurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı verilerine göre, Ocak ve Aralık ayları arasında yetkililer Türkiye'ye girmeye çalışan 268.003 düzensiz göçmen yakaladı. Birçok kaynağa göre yetkili makamlar, kimlik belgesi olmayan Irak ve Suriyelilerin ülkeye girişine yıl boyunca müsaade etmedi. Türk sınır muhafızlarının sığınma talebinde bulunan Suriyelileri engellediği veya bu kişileri doğrudan Suriye'ye geri sınır dışı ettiği yönünde raporlar mevcuttu. Örneğin, 22 Mart'ta İnsan Hakları İzleme Örgütü, Türk güvenlik güçlerinin "en az 2017 Aralık ayından bu yana Türkiye-Suriye sınırında yüzlerce ve bazen binlerce sığınmacının yolunu düzenli olarak kestiğini ve savaş nedeniyle harap olmuş Suriye'nin İdlib vilayetine sorgusuz sualsiz sınır dışı ettiğini" belirtti. Türk sınır muhafızlarının sınırda Suriyeli sığınmacıları öldürdüğü veya yaraladığı da ifade edildi (Bkz. Bölüm 1.a.).

Türkiye'nin Suriye ve Irak ile olan sınırları, acil insani durumlar dışında 2015'in sonlarından bu yana tümüyle kapalı kaldı. Suriye ile Türkiye arasındaki 19 sınır geçiş noktasından sadece üçü sınırlı bir biçimde sivillerin erişimine açıldı. Geriye kalanlar ise yalnızca askeri geçişler veya askeri ya da insani yardım içindi. 2017'nin Kasım ayından bu yana, Suriye sınırındaki bazı illerde sığınmacı kaydı sadece yeni doğan bebekler ve acil koruma vakalarıyla sınırlandırıldı ve bu durum, sığınmacıların eğitim ve tıbbi bakım da dâhil olmak üzere sosyal hizmetlere erişme kabiliyetini sınırladı.

Mültecilere ve benzer koşullardaki kişilere yönelik toplumsal şiddet olayları yıl içinde artış gösterdi. Haziran ayında İzmir'in Bornova ilçesinde yerel halk ile Suriyeli mülteciler arasındaki gerginlikler yükselerek üç gün boyunca süren şiddet olaylarına sebep oldu. İşyerinde istismar, çocuk işçiliği ve çocuk yaşta yapılan evlilikler de mülteciler arasında görülen önemli sorunlar arasında olmaya devam etti. İnsan hakları grupları, idari gözetim ve geri gönderme merkezlerindeki koşulların, göçmenlerin aile fertleri, tercüman ve avukatlarla olan iletişimini ve bu kişilere erişim hakkını zaman zaman kısıtladığını iddia etti (ayrıca Bkz. Geri Gönderme).

BMMYK, Yunanistan'dan geri kabul yoluyla gelen göçmenlerin geçici bir süreliğine sevk edildiği Osmaniye'nin Düziçi ilçesinde ve Kayseri'de bulunan geçici kabul merkezlerine ziyaretler gerçekleştirilmiş olsa da düzenli veya sınırsız

erişim imkanı olmadı. Söz konusu göçmenlerin çoğu durumda hukuki yardım veya tercüme hizmetine erişimi yoktu ve bu durum onları geri gönderilme riskine karşı savunmasız bıraktı.

BMMYK, ülkede çoğu İran'dan olmak üzere LGBTİ sığınmacıların ve şartlı mültecilerin bulunduğunu bildirdi. İnsan hakları gruplarına göre, bu mülteciler LGBTİ toplumun üyeleri olmaları nedeniyle hem resmi makamların hem de yerel halkın ayrımcı ve düşmanca davranışlarına maruz kaldı. Ticari amaçlı cinsel sömürü de LGBTİ mülteci topluluğunda önemli bir sorun olarak varlığını korudu.

Ülke İçinde Seyahat: Anayasaya göre vatandaşların seyahat özgürlüğü yalnızca hâkim kararıyla ve ancak bir ceza soruşturması ya da kovuşturması ile alakalı olarak sınırlanabilir. Olağanüstü hal, hükümetin yurttaşların ülke içinde seyahat etme özgürlüğünü herhangi bir mahkeme kararı olmadan kısıtlamasına imkan tanıdı. Yeni terörle mücadele yasası, valilere 15 güne kadar illere giriş veya çıkış da dâhil olmak üzere seyahati sınırlama yetkisi vermekte olduğu gibi hareket özgürlüğü konusunda ciddi kısıtlamalar getirilmesine imkan tanımaktadır.

Seyahat serbestisi, PKK'nın devam eden faaliyetleri sebebiyle yetkili makamların yolları kapatması ve kontrol noktaları oluşturması, böylelikle de hareketin geçici bir süreliğine kısıtlanmasıyla Doğu ve Güneydoğu'da bir sorun olarak varlığını korudu. Hükümet, sivillerin girişinin kısıtlandığı özel güvenlik bölgeleri oluşturdu ve PKK'nın terör saldırılarına veya faaliyetlerine karşı çeşitli illerde sokağa çıkma yasağı ilan etti (bk. Bölüm 1.g.).

Şartlı mülteciler ve geçici koruma altındaki Suriyelilerin de hareket özgürlüğü kısıtlandı (bk. Mültecilerin Korunması).

Ülke Dışına Seyahat: Hükümet, Gülen hareketiyle ya da 2016 yılındaki başarısız darbe girişimiyle bağlantılı olmakla suçlanan on binlerce vatandaşın yurt dışına çıkışına kısıtlamalar getirdi. Hükümet, terör gruplarıyla ya da Gülen hareketiyle doğrudan bağlantılı olmakla suçlananlar ve bu kişilerin geniş aile üyelerine seyahat kısıtlamaları uyguladı. Yetkililer ayrıca, Türk vatandaşlığının yanında başka bir ülkenin de vatandaşı olan kişilerin ülkeden çıkış yapmasını engelledi. Hükümet, söz konusu seyahat kısıtlamalarının güvenliği sağlamak adına gerekli olduğunu ve haklı sebeplere dayandığını da ifade etti.

Geçici koruma altındaki Suriyeliler, üçüncü bir ülkeye seyahat etmeleri veya geçici bir süreliğine Suriye'ye dönmeleri halinde, geçici koruma statüsünü kaybetme riskiyle ve Türkiye'ye yeniden girişlerinin yasaklanması ihtimaliyle karşı karşıya

kaldı. Hükümet, aile birleşimi, tedavi ya da kalıcı yeniden yerleştirme amacıyla Türkiye’den ayrılan ve başka nedenlerden ötürü münferit bir istisnaya ihtiyaç duyan geçici koruma altındaki Suriyeliler için münferit çıkış izinleri düzenledi ve diğer tüm nedenler için bireysel bir istisna olmasını gerekli kıldı. Hükümet zaman zaman belirli olmayan nedenlerden ötürü geçici koruma altındaki Suriyelilere çıkış izni vermedi.

Eylül ayına kadar, BMMYK üzerinden yürütülen bir süreçle üçüncü bir ülke tarafından yeniden yerleştirilmek üzere kabul edilen Suriyeli olmayan şartlı mültecilerin de ülkeden ayrılmadan önce çıkış izni alması gerekliydi. Eylül ayında hükümet, uluslararası koruma vakalarında ulusal sığınma sisteminin kontrolünü tam olarak devraldı ve tüm yeniden yerleştirme vakalarında sevk makamı haline geldi.

Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler

2015 yılında Güneydoğu’da devlet ile PKK arasındaki çatışmanın yeniden başlamasıyla yüz binlerce kişi yerinden oldu. Bazı durumlarda yerinden edilmiş kişiler, güvenlik güçleri ile PKK arasında 1984’ten 2000’lerin başlarına kadar devam eden çatışmalar nedeniyle ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin arasına katıldı. Yıl içinde şehir çatışmalarının azalması ve hükümetin yeniden yapılandırma çabaları bazı yerinden edilmiş kişilerin evlerine dönebilmesine imkan tanıdı. Konuya ilişkin rakamlar yıl sonu itibarıyla belirsizliğini korudu.

Kanun, PKK’nın eylemleri de dâhil olmak üzere terör eylemleri ya da terör eylemlerine müdahale eden güvenlik güçleri nedeniyle maddi kayıp yaşayan insanlar için tazminat alacak şekilde hükümetin hasar tespit komisyonlarına başvurmasına imkan tanımaktadır. Hükümet, geçmişte yaşanan PKK teröründen dolayı yerlerinden olan 70.000’den fazla mağdura 2004 yılı ile Haziran ayı arasında 1 milyar lirayı aşkın (190 milyon ABD doları) ödeme yapıldığını açıklamıştı.

Mültecilerin Korunması

Hükümet yıl içinde ülkedeki dört milyona yakın mülteciye verilen hizmetleri artırmak için adımlar atmıştır. Hükümet ile AB arasında 2016 yılında imzalanan bir anlaşmayla, Ege Denizi yoluyla Türkiye’den Avrupa’ya yönelen düzensiz göçün sınırlandırılmasına devam etti. Hükümet, 23 Kasım itibarıyla Ege Denizi üzerinden Türkiye’den ayrılmaya çalışan toplam 32.000 kişinin yakalandığını bildirdi. 2017 yılına kıyasla daha az kişi Karadeniz ve Yunan sınırından geçen Meriç Nehri yoluyla Romanya’ya açılan daha tehlikeli bir rotayı kullanarak Türkiye’den ayrılma girişiminde bulundu.

Geri Gönderme: BMMYK, yıl içinde Iraklılar, Afganlar, İranlılar ve Suriyeliler de dâhil olmak üzere çeşitli uyruklardan insanlara dair 27 olası geri gönderme vakası olduğunu bildirmiştir. Suriyeliler ve Iraklılar da dâhil olmak üzere daha fazla sayıda kişinin gözaltında tutulduğuna dair raporlar da mevcuttur. Yetkili makamlar, 1951 BM Mülteci Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımına uyan Avrupalı olmayan tüm sığınmacıların geri gönderilmesine karşı genel itibarıyla koruma sağlamış olsa da teyide muhtaç sayıda muhtemel geri göndermenin ve on binlerce sınır dışı işleminin gerçekleştirilmiş olabileceği belirtildi. Basında yer alan haberlere göre, Ocak ve Ekim ayları arasında 26.000'den fazla Afgan ve 5.000'den fazla düzensiz göçmen sınır dışı edildi.

İlticaya Erişim Hakkı: İlgili kanunda, iltica başvurusu yapanların ülke genelinde standart muamele görmesi öngörülmektedir ve bir koruma sistemi tesis edilmektedir; buna karşın kanun, 1951 sözleşmesi ile tanınan hakları yalnızca Avrupa'dan gelen mültecilere sağlamakta ve şartlı mültecilerin hareketlerine de kısıtlamalar getirmektedir. Avrupa dışından gelen sığınmacılar kanunlara göre mülteci olarak tanınmazken, hükümet Suriyelilere geçici koruma statüsü verdi, aynı zamanda şartlı mülteci/ikincil mülteci statüsünü korudu ve diğer sığınmacılar için de uluslararası koruma sağladı. Hükümet, geçici koruma statüsü tanıdığı kişilerin (Suriyeliler) ya da şartlı/ikincil mülteci statüsüne sahip olanların (Iraklılar, İranlılar ve Somalililer gibi Avrupalı olmayan diğer tüm mülteciler) üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar geçici süreyle ülkede ikametine izin verdi.

İlgili kanun, yabancıların ülkeye girişi, ülkede kalışı, ülkeden ayrılması ve sığınmacıların korunmasıyla ilgili düzenleyici bir çerçeveyi ortaya koymaktadır. Kanunda iltica talebinde bulunmak için belirlenmiş katı bir zaman zarfı yoktur, yalnızca sığınmacıların başvurularını ülkeye giriş yaptıktan sonra “makul bir süre içerisinde” yapmaları gerekmektedir. Yasalar ayrıca sığınmacıların, mülteci statüsü başvurusunda bulunmak için geçerli bir kimlik belgesi ibraz etmelerini şart koşmamaktadır.

BMMYK, İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) ulusal sığınma sisteminin tam kontrolünü üstlenmesi nedeniyle, 10 Eylül itibarıyla uluslararası koruma altındakiler de dâhil olmak üzere kişilerin kaydını yapmayı durdurdu. BMMYK, 7 Eylül itibarıyla BMMYK'da yaklaşık 370.932 kişinin kayıtlı olduğunu ve bu kişilerden 142.728'inin Irak vatandaşı, 171.519'unun Afganistan vatandaşı, 39.220'sinin İran vatandaşı ve 5.757'sinin de Somali vatandaşı olduğunu bildirdi. GİGM verilerine göre 13 Aralık itibarıyla geçici koruma statüsüne kayıtlı 3.611.834 Suriyeli vardı; 13 Aralık itibarıyla ise devlet tarafından açılan ve idare edilen kamplarda yaşayan 143.803 Suriyeli ve Iraklı bulunuyordu.

BMMYK, geri kabul anlaşması kapsamında Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen, Suriyeli olmayan kişilerin idari gözetim altında tutulduğu gözetim ve geri gönderme merkezlerine erişiminin kesintili olduğunu ve öngörülebilir koşullarda gerçekleşmediğini belirtti. BMMYK, geri kabul kapsamında Türkiye'ye gelen herkesin iltica süreçlerine erişimi olup olmadığının belirsiz olduğunu ve bilgiye, çeviri hizmetlerine ve hukuki yardıma erişim konularının sorunlu olduğunu ifade etti.

Seyahat Özgürlüğü: Yetkili makamlar, “şartlı mültecileri” valiliklerin sorumluluğu altında olan yerel makamlardan hizmet alması öngörülen 62 “uydu şehir”den birine tayin edip gönderdi. Söz konusu mültecilerin her hafta ya da iki haftada bir yerel makamlara gidip bildirimde bulunmaları ve BMMYK veya yeniden yerleştirilecekleri ülkenin temsilcileriyle yapılacak görüşmeler sebebiyle seyahat de dâhil olmak üzere, gönderildikleri şehirden başka bir şehre seyahat etmek için yerel makamlardan izin almaları gerekiyordu. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin kayıt kartlarında belirtilen şehirler dışında bir yere izin almadan seyahat etmeleri de engellendi. Suriyeliler ve Suriyeli olmayanlar seyahat izni ve kayıtlı oldukları ili değiştirmek için GİGM vasıtasıyla başvuru yapabiliyordu. Bazı iller geçici koruma altındaki Suriyelilerin seyahat izni veya kayıt taşıma taleplerini kabul etmedi. Kamplarda yaşayan Suriyelilerin kamplardan dışarı çıkabilmeleri için kamp yetkililerinden izin alması gerekiyordu.

İstihdam: Kanun, çalışmak istedikleri şehirde en az altı aydır kayıtlı olmaları şartıyla, hem geçici koruma altındaki Suriyelilere hem de Suriyeli olmayan şartlı mültecilere çalışma hakkı tanımaktadır. Çalışma izni başvurusunu yapmak işverenin sorumluluğundaydı; yapılması gereken işlemler fazladan bir yük getirdiği ve maliyetli olduğu için görece az sayıda işveren mültecileri yasal olarak istihdam etme yoluna gitti. Bunun bir sonucu olarak, hem şartlı mülteciler hem de geçici koruma altındaki Suriyelilerin büyük bir çoğunluğu yasal yoldan istihdam seçeneklerine sahip değildi ve bu kişiler yasaya aykırı şekilde düşük ücretlendirme, maaşların verilmemesi ve güvenli olmayan çalışma koşullarına maruz bırakılma gibi sömürü türlerine karşı savunmasız durumdaydı.

Temel Hizmetlere Erişim: Hükümet, geçici koruma altındaki kayıtlı Suriyelilerin kamusal sağlık sistemine ücretsiz erişebilmesini sağladı ve diğer şartlı mültecilere verilen tıbbi bakım hizmetlerine mali destek verdi. Bunun yanı sıra hükümet, okul çağındaki bir milyon Suriyeli çocuktan 640.000'inden fazlasının eğitime erişim imkanlarını genişletti. Pek çok kişi, dil engelini ve ulaşım ya da diğer masraflarını karşılamada zorluklar yaşadı.

1 Kasım itibarıyla Milli Eğitim Bakanlığı, ülkede bulunan okul çağındaki Suriyeli çocukların yüzde 64'ünün veya sayısı olarak 640.000'inin eğitim gördüğünü bildirdi; bu rakam, önceki yıllara kıyasla önemli bir artışı ifade etmekteydi . 2018-2019 eğitim-öğretim yılında, Suriyeli çocukların yüzde 36'sının eğitim sisteminin dışında kaldığı tahmin edilmektedir. UNICEF'e göre, 350.000'den fazla mülteci çocuk, UNICEF ortaklığında yürütülen ve uluslararası bağışçılar tarafından finanse edilen bir program aracılığıyla eğitimleri için aylık nakdi yardım aldı.

Yerel STK'larla çalışan valilikler, yetki alanlarındaki uydu şehirlere yerleştirilen mültecilerin, diğer sığınmacıların ve buldukları bölgelerde yaşayan Suriyelilerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla yükümlüydü. Temel hizmetlerin sağlanması yereldeki yetkililerin kanunu nasıl yorumladığına ve ellerindeki kaynaklara bağlıydı. Valiler, sığınmacılarla ve STK'larla çalışırken önemli derecede takdir yetkisine sahipti ve yereldeki yetkililer tarafından mültecilere ve benzer durumdaki kişilere sağlanan yardımlar arasında büyük bir farklılık söz konusuydu.

Kalıcı Çözümler: Kanun, geçici koruma altındaki Suriyeliler ya da şartlı mülteciler için kalıcı çözümler sunmamakla birlikte mültecilerin, başka bir ülkeye yeniden yerleştirilinceye ya da menşe ülkelerine geri dönebilir duruma gelinceye kadar ülkede kalmasına imkân tanımaktadır. Hükümet, sınırlı sayıda Suriyeli mülteciye vatandaşlık verdi. İçişleri Bakanlığı'na bağlı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'ne göre, Eylül ayı itibarıyla 2010 yılından bu yana yaklaşık 60.000 Suriyeliye vatandaşlık verildi.

Geçici Koruma: Hükümet, kanundaki Avrupa menşeli mülteci kısıtlaması nedeniyle iltica hakkı olmayan Suriyeli mültecilere yönelik olarak geçici koruma statüsü sundu. Yetkililer, Suriyeli sığınmacıların ülkedeki geçici statülerini yasal hale getirmek üzere GİGM'e kayıt olmasını şart koştu. GİGM, 2017 Kasım ayından sonra bazı illerde yeni doğan bebekler ve ciddi ölçüde savunmasız Suriyeliler dışında yeni kayıt almadı. Kayıt yaptıran Suriyeliler kendilerine verilen kimlik kartıyla ücretsiz sağlık hizmetleri de dâhil olmak üzere valilikler yoluyla sağlanan yardımlardan yararlanabilmekteydi. Kampların idaresi yıl içinde acil durumlardan sorumlu kurumdan GİGM'e devredildi; GİGM altı kampın kapatılması ve yaklaşık 60.000 sakinin yeniden yerleştirilmesi çalışmalarını tamamladı. Kamplarda kalmaya devam eden Suriyeliler barınma, eğitim ve gıda yardımı da dâhil olmak üzere çok daha fazla yardım aldı.

Türkiye'ye pasaportlarıyla resmi olarak giriş yapan Suriyeliler, yetkili makamlara kayıtlarını yaptırdıktan sonra bir yıllık oturma izni alabilmektedir. 2018 yılına ilişkin rakamlar yıl sonu itibarıyla mevcut değildi.

Vatansız Kişiler

Vatansız kişilerle ilgili olarak 2018 yılına ilişkin rakamlar yıl sonu itibarıyla mevcut değildi. Her ne kadar şartlı mülteci ve geçici koruma altındaki Suriyelilerin Türkiye’de doğan bebekleri için kayıt belgesi düzenleniyor olsa da ne Türk vatandaşlığına girebilen ne de ebeveynlerinin menşe ülkelerinden gerekli belgeleri temin edilebilen bu çocuklar için vatansızlık giderek büyüyen bir endişe kaynağı olmayı sürdürdü. İçişleri Bakanı tarafından kamuoyuna yapılan açıklamalara göre, Suriye’de çatışmaların başladığı 2011 yılından bu yılın Aralık ayına kadar Suriyeli anneler Türkiye’de 380.000’den fazla bebek dünyaya getirdi.

Bölüm 3. Siyasi Sürece Katılım Özgürlüğü

Anayasa ve kanunlar yoluyla vatandaşlara gizli oylama yönteminin kullanıldığı genel ve eşit oy hakkına dayanan serbest ve adil seçimlerle hükümetlerini değiştirme imkânı verilmesine rağmen hükümet, rekabetin eşit koşullarda gerçekleşmesini kısıtladı, toplanma ve ifade alanlarındaki temel özgürlüklere kısıtlama getirdi. Hükümet, bazı muhalif siyasi partilerin ve liderlerin faaliyetlerini, aralarında gözaltı uygulamalarının da bulunduğu yöntemler yoluyla kısıtladı. Parlatmentonun 2016 yılında dokunulmazlıklarını kaldırması üzerine bazı milletvekilleri olası kovuşturma riskiyle karşı karşıya kaldı. Olağanüstü hal, yıl içinde aralarında özellikle muhaliflerin de bulunduğu birçok kişinin gösteri ya da siyasi kampanya etkinlikleri düzenlemek ve sosyal medyada eleştirel mesajlar paylaşmak gibi siyasi faaliyetlerde bulunma kabiliyetini etkiledi. Hükümet ayrıca, 104 il ve ilçede demokratik yollarla seçilen belediye başkanlarının makamlarına, bu kişilerin terör örgütleriyle bağlantılı olmakla suçlanması üzerine, “kayyım” atadı. Bu yöntemler daha çok Kürt yanlısı HDP ve ortak partisi olan DBP’li siyasetçilere yönelik olarak kullanıldı.

Seçimler ve Siyasi Katılım

Son Dönemde Yapılan Seçimler: Ülke, aslen 2019’un sonlarında yapılması planlanan milletvekili ve cumhurbaşkanlığı seçimlerini erkene alarak 24 Haziran’da gerçekleştirdi. 2017 Nisan ayında düzenlenen ve kabulüyle birlikte ülkenin parlamenter sistemden başkanlık sistemine resmen geçişini başlatan referandumla girilen anayasa değişikliği süreci yapılan seçimlerle tamamlandı.

Kampanya süreci ve seçim, 2016’dan beri yürürlükte olan ve hükümete toplantı ve ifade özgürlükleri de dâhil olmak üzere temel hak ve hürriyetleri kısıtlama yetkisi tanıyan olağanüstü hal koşulları altında gerçekleşti. Genel itibarıyla çoğu aday 24

Haziran seçimlerine giden süreçte seçim kampanyası yürütebildi ancak HDP'nin aday kampanya sürecinde tutukluken, İYİ Parti adayları da fiili bir medya ambargosu ile karşı karşıya kaldı. Kampanya yürütebilme imkanına rağmen AGİT Seçim Gözlem Misyonu, seçimlerin cumhurbaşkanı ve partisinin lehine bir ortamda düzenlendiğini belirterek, “görevdeki Cumhurbaşkanı ve partisi seçim kampanyasında kayda değer bir avantajdan faydalanmış, bu durum kamusal ve hükümetle bağlantılı olan özel medya kuruluşlarında da geniş bir şekilde yer almaları şeklinde vuku bulmuştur” gözleminde bulundu.

Adayların basında yer alış biçimi, cumhurbaşkanı ve iktidarda bulunan partisinin ezici biçimde lehine olacak şekilde gerçekleşti. Örneğin, Türkiye'nin yayımları takip etmek, düzenlemek ve onaylamakla görevli devlet kurumu olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun bir üyesine göre, 14-30 Mayıs tarihleri arasında devlet kanalı TRT Cumhurbaşkanı Erdoğan'la ilgili 67 saat, CHP adayı Muharrem İnce'yle ilgili yedi saat, İYİ Parti adayı Meral Akşener ile ilgili 12 dakika ve Saadet Partisi adayı Temel Karamollaoğlu ile ilgili sekiz dakika yayın yaparken, HDP adayı Selahattin Demirtaş'a hiç süre ayırmadı. Buna karşılık birçok muhalefet partisi, destekçileriyle irtibat kurmak amacıyla sosyal medyaya yöneldi.

Erken seçimlerin duyurulduğu Nisan ayı ile seçim arasındaki dönemde, aralarında ölüm ve ciddi yaralanmalara yol açan bazı olaylar da dâhil olmak üzere siyasi partilerin ofislerine, mitinglerine ve üyelerine yönelik birçok saldırı düzenlendi. Şiddet en çok HDP'yi ve parti adına kampanya yürütenleri hedef aldı. Muhalefet partisi üyeleri, hükümetin en üst düzeyinde yer alanlar tarafından sıkça terör suçlarıyla itham edildiler. Muhalif milletvekili adaylarından bazıları bu iddialarla ilgili olarak yasal zeminde suçlamalarla karşı karşıya kalmaya devam etti; HDP adayı Selahattin Demirtaş'ın, seçim kampanyası sırasında tutukluluk hali devam etti. Hakkındaki dava yıl sonu itibarıyla devam etmekteydi. AGİT, anayasaya dair kilit değişikliklerin erken seçimlerin hemen öncesindeki aylar içinde istişare yoluna gidilmeden kabul edildiğini ve bu değişikliklerin iktidar partisinin lehine olarak algılandığını belirtti.

Özellikle nüfusun çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu Türkiye'nin doğusunda seçimlere dair usulsüzlük iddiaları vardı.

Siyasi Partiler ve Siyasi Katılım: Siyasi partilere ve kampanyaları yürüten kişilere yönelik şiddet olayları cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerindeki kampanya sürecine iz bıraktı; her parti, meşru siyasi faaliyetlerin yasa dışı müdahalelere uğradığı belirli örnekler gösterdi. Bu durumun mağdurları öncelikle muhalif siyasi partilerin üyeleri idi; taciz, sindirme ve şiddet olaylarına en sık şekilde maruz

kalanlar HDP, İYİ Parti ve Saadet Partisi'ydi.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın muhalif CHP'nin cumhurbaşkanı adayını PKK'ya destek vermekle suçladığı konuşmasından bir gün sonra bir erkek, seçim kampanyasıyla ilgili basılı materyal dağıtan bir CHP Kadın Kolları üyesine "PKK destekçileri buraya gelemmez" diye bağırarak saldırdı. Mağdur, polise şikayette bulundu ve saldırıyı düzenlediği iddia edilen şahıs gözaltına alındı.

Bazı durumlarda, hükümet yetkilileri de muhalefet partilerinin faaliyetlerine doğrudan müdahale etti. İstanbul belediyesine bağlı elektrik işçilerinin, İYİ Parti'nin miting yaptığı bir noktada elektriği kestiği iddia edildi. Görgü tanıkları bitişik binalarda elektrik olduğunu ve yalnızca mitingin yapıldığı yerde elektrik olmadığını bildirdi. Bunun yanı sıra, Gaziantep'te belediyeye ait çöp kamyonları bir diğer İYİ Parti mitingine erişimi engelledi; sonrasında ise belediye görevlileri açıkça belirtilmeyen "güvenlik sebepleriyle" toplantı yerinin tahliye edilmesi emrini verdi.

Kampanya dönemindeki saldırılardan az sayıdaki bir kısmı ise iktidardaki AKP'yi hedef aldı. 14 Mayıs'ta kimliği belirsiz kişiler AKP'ye ait Ankara'daki bir seçim bürosuna bir silahla ateş açtı. Büro, saldırı sırasında boştu; olayda herhangi bir yaralanma yaşanmadı.

Kadın ve Azınlıkların Katılımı: Hiçbir yasa, siyasal sürece kadınların veya azınlıkların katılımını sınırlandırmamaktadır, ancak HDP ve DBP'yi temsil eden Kürt siyasetçiler diğer siyasetçilere kıyasla orantısız bir şekilde hükümet baskısı altında kalmaya devam etti. Siyaset ve yargıda yer alan kadınların sayısı yine orantısız biçimde azdı. 600 üyeli parlamentoda yıl sonu itibarıyla 104 kadın milletvekili bulunuyordu. Partiler, ülkenin 81 ilinin 33'ünde milletvekili aday listelerinde kadın aday göstermediler. 24 Haziran seçimleri öncesinde Başbakan Binali Yıldırım'ın kabinesinde iki kadın bakan mevcuttu. Seçimlerin ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan, iki kadını bakan olarak ve bir kadını da Danıştay üyeliğine atadı.

Bölüm 4. Yolsuzluk ve Hükümette Şeffaflık Eksikliği

Kanun, kamu görevlilerinin yolsuzluk yaptığının mahkeme kararıyla sabit bulunduğu hallerde cezai yaptırımlar öngörmektedir; ancak hükümet, kanunları etkili bir şekilde uygulamadı ve bazı kamu görevlileri, herhangi bir cezayla karşılaşmadan yolsuzluk içeren uygulamaların içinde yer aldı. Yolsuzlukla suçlanan görevlilerin soruşturulması, mahkemeye çıkarılması ve hüküm giymesine ilişkin kurulu herhangi bir düzen ya da mekanizma mevcut değildi ve yolsuzluk davalarına

bakan mahkemelerin tarafsızlığıyla ilgili de bazı endişeler söz konusuydu.

Hükümet, kamu görevlileri hakkında yolsuzluk soruşturması veya dava süreçleri başlatan kolluk görevlilerini, hâkim ve savcılarını, bu eylemleri “FETÖ”nün talimatıyla yaptıkları iddiasıyla yıl içinde kovuşturmaya tabi tuttu. Yolsuzluk iddialarını yayınlamakla suçlanan gazeteciler de haklarında cezai suçlamalarla karşılaşmaya devam ettiler. Yolsuzluk iddiaları sebebiyle üst düzey devlet görevlileri hakkında resmi soruşturma yapıldığına dair herhangi bir rapor mevcut değildi.

Yolsuzluk: *Cumhuriyet* gazetesinden Çiğdem Toker hakkında, bir seracılık ve bir madencilik şirketi ile ilgili yazdığı iki yazısından dolayı itibar zedelediği iddiasıyla dava açıldı. Toker, yazılarında, Türkiye ile Rusya arasında imzalanan ve tarım alanında faaliyet gösteren üç Türk şirketini ilgilendiren bir ticaret anlaşmasıyla ilgili yolsuzluk iddialarına yer vermişti. Söz konusu iki şirket, Toker'den, manevi tazminat olarak toplam üç milyon lira (570.000 ABD doları) talep etti. RSF temsilcisi Erol Önderoğlu, davayı ülkedeki finans alanındaki araştırmacı gazeteciliğe yönelik bir gözdağı verme taktiği olduğu gerekçesiyle eleştirdi.

Mal Beyanı: Kanuna göre, belli üst düzey kamu görevlilerinin, sahip oldukları mal varlığını gayrimenkuller de dâhil olmak üzere eksiksiz bir şekilde her beş yılda bir beyan etmeleri gerekmektedir. Kamu görevlileri bu gerekliliğe genel olarak riayet etti. Önemli yolsuzluk vakalarının soruşturulmasından Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu sorumludur. Hemen her devlet kurumunun, iç yolsuzlukların soruşturulmasından sorumlu olan ve kendine ait müfettiş kadrosu vardır. Meclis; cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar hakkında yolsuzluk iddialarını araştırmak üzere, 301 milletvekilinin desteğiyle, araştırma komisyonları kurabilir. Bu mekanizma yıl içinde kullanılmadı. Yolsuzlukla ilgili dosyalar, daha ayrıntılı bir şekilde incelenmek üzere mecliste (400 milletvekilinin desteğiyle) alınacak nitelikli çoğunluk oyuyla mahkemelere devredilebilir.

Bölüm 5. İnsan Hakları İhlallerine Yönelik İddiaların Uluslararası Alanda ve Resmi Kurumlar Dışında Soruşturulmasına Karşı Hükümetin Tavrı

Sınırlı sayıda yerel ve uluslararası insan hakları grubu ülke çapında faaliyetlerini sürdürdü, ancak bunlardan birçoğu yıl içinde gideren artan bir hükümet baskısıyla karşılaştı. Bu gruplardan bazıları, İçişleri Bakanlığı nezdinde tüzel kişi olarak kayıt yaptırmakta zorluklar yaşadı. Bazıları ise yürüttükleri faaliyetlerle ilgili olarak devletin engellemeleriyle ve kısıtlayıcı kanunlarla karşı karşıya kaldılar. İnsan hakları grupları, hükümetin zaman zaman toplantı taleplerine cevap vermediğini ve

politika belirlerken sundukları görüşleri dikkate almadığını bildirdi. İnsan hakları ihlallerinin belgelendirilmesi için çalışan insan hakları örgütleri ve gözlemciler, avukatlar ve doktorlar bazen gözaltı, kovuşturma, gözdağı verme, taciz ve kapatma kararlarıyla karşı karşıya kaldılar. İnsan hakları kuruluşları, resmi insan hakları mekanizmalarının tutarlı bir şekilde işlemediğini ve ciddi ihlalleri önleyemediğini bildirdiler.

İnsan hakları grupları, devamlı ve yoğun bir hükümet baskıyla karşılaştıklarını bildirdi. Uluslararası Af Örgütü, 28 Nisan günü yayınladığı *Fırtınaya Göğüs Germek: Türkiye'deki Korku İkliminde İnsan Haklarını Savunmak* adlı raporunda hükümetin, olağanüstü hal durumunu, insan hakları savunucularını tutuklama, kurumları kapatma (bk. Bölüm 2.b) ve bir korku iklimi oluşturma yoluyla sivil topluma yönelik süreklilik arz eden ve giderek artan bir baskı yaratmak amacıyla kullandığını belirtti.

16 Kasım günü İstanbul'da polis, tutuklu hayırsever ve sivil toplum lideri Osman Kavala ile kuruluşu Anadolu Kültür ile bağlantılı 13 önde gelen sivil toplum mensubunu ve akademisyeni, Kavala'nın 2013 yılındaki Gezi Parkı gösterileri sırasında "hükümeti devirmeye teşebbüs" konusundaki rolüyle ilgili bir soruşturma kapsamında kısa bir süreyle gözaltına aldı.

Bir hayırsever ve sivil toplum lideri olan Osman Kavala'nın hakkında herhangi bir iddianame olmaksızın 2017 Kasım ayından beri süregelen tutukluluk hali, yıl sonu itibarıyla devam ediyordu. 13 ay süren duruşma öncesi tutukluluk süresinin ardından yetkili makamlar, Uluslararası Af Örgütü'nün Türkiye şubesinin kurucusu ve başkanı Taner Kılıç'ı 15 Ağustos günü tutuklu yargılanmak üzere serbest bıraktı.

Yerel ve uluslararası insan hakları grupları, tutuklamaları siyasi saiklerle gerçekleştirildikleri ve gerekçelendirici delillerden yoksun oldukları sebebiyle eleştirdi.

İHD, 30 Kasım tarihi itibarıyla üyeleri hakkında çoğunluğu terör ve hakaret suçlamalarıyla ilgili 500'den fazla dava olduğunu bildirdi. İHD ayrıca Malatya, Bitlis ve Tunceli'deki şubelerinin yöneticilerinin hapisanede bulunduğunu kaydetti. TİHV ise kurucularının ve üyelerinin 30 ayrı soruşturma ve ceza davasıyla karşı karşıya olduğunu bildirdi. İnsan hakları örgütlerinden birçok liderin ve üyenin taciz edilmesi, gözaltına alınması ve tutuklanması, bazı kuruluşların bürolarını kapatmalarına ve faaliyetlerini kısıtlamalarına, bazı insan hakları savunucularının ise otosansüre başvurmasına neden oldu.

Türkiye’de bulunan ve Suriye ile ilgili programlar kapsamında faaliyet yürüten uluslararası ve Suriyeli STK’lar resmi kayıtlarını yenilemekte ve program onayı ile çalışanlarına ikamet izni almakta zorlandıklarını ifade etti. Bu kuruluşlardan bir kısmı, gerekli belgelerin ne olduğu konusunda belirsizlik yaşandığını belirtti. Hükümet; Norwegian Refugee Council (Norveç Mülteci Konseyi), Catholic Relief Services (Katolik Yardım Hizmetleri), International Medical Corps, People in Need ve diğer uluslararası STK’ların kayıtlarını yıl içinde yenilemedi.

Resmi İnsan Hakları Kurumları: Hükümet, insan hakları izleme organı olan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’na (TİHEK) yıl boyunca atamalar gerçekleştirdi. Basında yer alan haberlere göre, 13 Ağustos’ta TİHEK Başkanı Süleyman Arslan, kurumun yılın ilk altı ayı içinde insan hakları ihlalleri iddiaları karşısında yardım talebi içeren 613 başvuru aldığını söyledi. Kurum etkisiz olduğu ve temsiliyet sağlamadığı gerekçesiyle eleştirildi.

Kamu Denetçiliği Kurumu, Meclis’e bağlı olmakla birlikte, vatandaşların hükümetin uygulamaları ve eylemleri, özellikle de insan haklarına ilişkin sorunlar ve kişisel meselelerle ilgili soruşturma yapılmasını talep edebildiği bağımsız bir şikâyet mekanizması olarak faaliyet gösterdi, ancak olağanüstü hal kapsamındaki ihraçlar kurumun yetki alanında değildi. Çevrimiçi verilere göre yılın ilk altı ayında kuruma 8.584 başvuru yapılmış olup bunların çoğunluğu kamu personelinin sorunlarıyla ilgiliydi. Temmuz ayı itibarıyla yaklaşık 10.000 dosya çözüme kavuşturulmuştu.

Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı, Bakanlığın Mağdur Hakları Daire Başkanlığı ile eşgüdüm halinde, insan hakları konularında Bakanlığın öncü birimi görevini üstlendi.

Meclis İnsan Hakları Komisyonu (İHK) ulusal izleme mekanizması işlevi gördü. Komisyon üyeleri, insan hakları STK’larıyla diyalogu sürdürmüşlerse de hak savunucuları, komisyonun hükümetin eylemleri üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu öne sürmüşlerdir.

Bölüm 6. Ayrımcılık, Toplumsal İstismar ve İnsan Ticareti

Kadınlar

Tecavüz ve Hane İçi Şiddet: Tecavüz ve eş tecavüzü dâhil olmak üzere cinsel saldırı kanunlarla yasaklanmış olup ihlal teşebbüslerinde faile iki ila 10 yıla kadar, tecavüz ya da fiili cinsel şiddet suçlarında ise en az 12 yıl hapis cezası verilmesi

öngörülmektedir. Bazı durumlarda hükümet bu yasaları etkili bir şekilde ya da tam olarak uygulamadı veya mağdurları korumadı. Yasalar, kadınlara karşı şiddeti yasaklamaktadır ancak bazı insan hakları kuruluşları, hükümetin bu yasaları etkili bir şekilde uygulamadığını iddia ettiler. Gamze Kuru, yetkililerin kendisine koruma sağlayamamasının ardından eski kocası tarafından 28 Şubat günü öldürüldü. Kuru, 2017 yılında devletten koruma talebinde bulunmuş, ancak talebi reddedilmişti. Tekrarlanan tehditlerin ardından Koru başvurusunu yinelemiş ve mahkeme Koru'ya öldürüldüğü gün koruma sağlamıştı.

Kanun, tüm kadınları kapsamakta olup, polis ve yerel makamların şiddet mağdurlarına veya şiddet görme riski altında olanlara çeşitli düzeylerde koruma ve destek hizmetleri sağlamasını zorunlu kılmaktadır. Kanun, ayrıca devlet tarafından mağdurlara barınma ve geçici maddi destek gibi hizmetlerin verilmesini zorunlu kılmakta ve aile mahkemelerini şiddet uygulayanlara karşı yaptırım tesis edilmesi amacıyla yetkilendirmektedir.

Kanunda; ekonomik, psikolojik, hukuki ve sosyal yardım sağlanması amacıyla şiddet önleme ve izleme merkezlerinin kurulması öngörülmektedir. Kadın STK'ları, yardım almak için giderek artan sayıda başvuru yapan kadının ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli sayıda sığınma evi bulunmadığını ve sığınma evi çalışanlarının yeterli bakım ve hizmeti sunmadığını iddia etti. Bazı STK'lar yaşlı kadınlar, LGBTİ kadınlar ve yaşı nispeten büyük çocuğu olan kadınlar gibi bazı kategorilerdeki kadınlar için hizmet eksikliğinin daha etkili bir şekilde hissedildiğini belirtti.

Hükümetin ülkenin her yerinden aranabilen bir aile içi şiddet yardım hattı bulunmaktaydı. STK'lar bu hattı arayanlara verilen hizmet kalitesinin aile içi şiddet mağdurları açısından yetersiz olduğunu iddia ettiler. Eşler tarafından gerçekleştirilen istismarlar da dâhil olmak üzere kadına yönelik şiddet hem kırsal hem de kentsel alanlarda ciddi ve yaygın bir sorun olmayı sürdürdü. Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi tarafından her yıl düzenlenen bir ankete göre şiddet, anketi yanıtlayanların yüzde 61'inin cevabı doğrultusunda kadınlar için ülkedeki en büyük endişe kaynağı olmayı sürdürdü. Eş tecavüzü ceza gerektiren bir suçtur ve kanunlar saldırı, alıkoyma ya da tehdit gibi suçların da cezalandırılmasını öngörmektedir. Bu tedbirlere rağmen kadın cinayetleri ve kadına yönelik diğer şiddet türlerinin görüldüğü vakalarının sayısı yüksek olmaya devam etti. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformunun Kasım ayındaki raporuna göre Ocak ve Kasım ayları arasında 363 kadın öldürüldü.

Mahkemeler, mağdurları korumak için düzenli olarak uzaklaştırma kararları

vermişse de insan hakları örgütleri, polisin bu kararları nadiren etkili bir şekilde uyguladığını belirtti. Örneğin, Gönül Demir uzaklaştırma kararına rağmen 19 Şubat günü kocası tarafından öldürüldü. Bir kadın hakları derneği, hükümetin 2016'daki başarısız darbeye verdiği karşılığın bir sonucu olarak ortaya çıkan kısıtlı kapasiteden dolayı bazı yetkililerin “çok meşgul” hale geldiğini ve bu yüzden kadına yönelik şiddet şikayetlerini değerlendiremediklerini öne sürdü. Kadın dernekleri, ayrıca hükümetin sağladığı danışmanların zaman zaman kadınları ailelerini dağıtmak yerine kendilerini riske atarak istismar edildikleri evlilikleri sürdürmeye teşvik ettiğine dair iddialarda bulundu.

Bazı davalarda mahkemeler duruşma esnasında sergilenen iyi halden ötürü veya kadınların kendilerini “tahrik etmeleri” gibi hafifletici nedenlerle, kadına yönelik şiddetten hüküm giyen bazı erkeklere ceza indirimi uygulamayı sürdürdü. Örneğin, Nisan ayında İstanbul'daki bir mahkeme Abdullah Melih Barış'a verdiği ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını, duruşmalardaki iyi halinden ötürü şartlı tahliye olasılığını da içeren müebbet hapis cezasına çevirerek indirimine gitti. Mahkeme, Barış'ı 2016 yılında kız arkadaşı Nurcan Arslan'ı öldürmek suçundan mahkûm etmişti. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu yılın ilk 11 ayında mahkemelerin 24 kadın cinayeti davasını sonuçlandırarak hükme bağladığını belirtti. 10 davada mahkeme, şüphelinin “iyi hali” nedeniyle veya suç meşrulaştırıcı “ağır tahrik” olduğu gerekçesiyle cezalarda indirimine gidilmesine hükmetti.

Zararlı Diğer Geleneksel Uygulamalar: Kadınların, sözde namus cinayetleri adı altında öldürülmesi, sorun olmaya devam etti. İnsan hakları aktivistleri ve akademisyenler, uygulamanın ülke genelinde devam ettiğini ileri sürdü. Iğdır'da bir kadın Ekim ayında iki erkek kardeşi tarafından öldürüldü. Yetkililer şüphelileri tutukladılar ve “namus saikiyle kardeşi kasten öldürmek” ile suçladılar.

Namus cinayetlerinden hüküm giyenler müebbet hapis cezasına çarptırılabilir ancak STK'lar mahkemelerin hafifletici unsurlar sebebiyle aslen hükmolunan cezalarda sıklıkla indirimine gittiğini belirtti. Kanunlar, hâkimlerin cezaları belirlerken mağdurun “uygunsuz davranışları” nedeniyle failde oluşan öfke veya şehveti dikkate almalarına imkan tanımaktadır.

Cinsel Taciz: Kanunda cinsel taciz suçu karşısında beş yıla kadar hapis cezası öngörülmektedir. Mağdur çocuk ise önerilen ceza süresi daha uzundur. Kadın hakları aktivistleri, resmi makamların söz konusu kanunları nadiren uyguladığını belirtti.

Cinsiyet eşitliği alanında faaliyet gösteren örgütler, sözlü taciz olaylarının ve kadınların kamuya açık alanlarda fiziksel olarak sindirilmesinin düzenli bir şekilde yaşandığını ve buna sebep olarak da duruma müsamaha gösterilen, tacizcilerin de bundan cesaret aldığı bir sosyal ortamın yaratılmış olmasına bağladı.

Bazı kadın hakları örgütleri, kadınları korumak amacıyla getirilen mevcut yasaların etkisiz bir şekilde uygulanmasının ve kadınlara karşı işlenen şiddet suçlarının faillerine hafif cezalar verilmesinin potansiyel suçlulara rahatlık sağlayan bir iklim oluşmasına katkıda bulunduğunu ileri sürdü. 2017 yılında çıkarılan olağanüstü hal kararnameleri, mahkemelere başvurulmadan arabuluculuk yoluyla çözülebilecek suçların kapsamını kadınlara yönelik tehdit suçlarını da kapsayacak şekilde genişletti. Bu adım, kadınlara şiddet uygulayanlara yönelik ceza hukukundan doğacak muhtemel yaptırımların ağırlığını düşürerek kadınların güvenliğini azalttığı ve muhtemel cezasızlıkların önünü açtığı gerekçesiyle eleştirildi.

Nüfus Kontrolünde Zorlama: Zorla kürtaj veya zorla kısırlaştırma uygulamalarına dair herhangi bir bildirim mevcut değildi.

Ayrımcılık: Kadınlar, kanunlar önünde erkeklerle aynı haklara sahip olmalarına rağmen toplumsal ve resmi ayrımcılık yaygındı. Kadınlar, istihdamda ayrımcılığa maruz kalmaya devam etti (Bkz. Bölüm 7.d.).

Anayasa, pozitif ayrımcılık da dâhil olmak üzere cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesine yönelik tedbirler alınmasını mümkün kılmaktadır. Kadın istihdamını teşvik etmek için devlet, istihdam edilen 18 yaşından büyük her kadının sosyal sigorta primlerini işveren yerine birkaç ay boyunca ödemeyi üstlendi. Toplumsal cinsiyette adaleti sağlama girişimiyle çıkarılan yasalar doğum izni, çalışma saatleri içinde emzirme süresi ve mesai saatlerinde esneklik uygulamalarını getirerek büyük çaplı işverenlerin gerekli çocuk bakımı ile ilgili tedbirler almasını zorunlu kılmaktadır. Ancak hak örgütleri yasal çerçeveye getirilen bu değişikliklerin işverenleri kadınları istihdam etmekten caydırdığını ve kadınların terfi etme potansiyellerini olumsuz yönde etkilediğini belirtti.

Çocuklar

Doğum Kaydı: Ülke genelinde kullanılan bir nüfus kaydı sistemi olup yeni doğanlar genellikle vakit kaybedilmeksizin nüfusa kaydedildi. Çocuk, vatandaşlığını ülkede doğmuş olmakla değil, anne veya babasından alır. Çocuğun vatandaşlık alabilmesi için ebeveynlerden sadece birinin vatandaş olması yeterlidir. Türkiye’de dünyaya gelen ve ebeveyninin statüsü nedeniyle başka hiçbir ülkenin vatandaşı olamayan

çocukların söz konusu olduğu özel durumlarda çocuk vatandaşı olmaya yasal olarak hak kazanır.

Eğitim: İnsan hakları alanında faaliyet gösteren örgütler ve diğer kişi ve kurumlar, zorunlu eğitim yasasının bazı kız öğrencilerin evde kalıp erken yaşta evlenmesine olanak tanımaya devam etmesiyle ilgili endişelerini ifade etti. İstanbul Barosu'nun Çocuk Hakları Komisyonu tarafından Haziran ayında hazırlanan raporda atıfta bulunulan Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2017 yılı verileri, eğitimlerine devam edemediğini belirten öğrencilerin yüzde 97,4'ünün kız olduğunu işaret etti. Eğitim odaklı bir STK olan Eğitim Reformu Girişimi, 2017-2018 aralığını kapsayan *Eğitim İzleme Raporu*'nda kız çocuklarının eğitime erişimini artırma konusunda hükümetin, yoksul ailelerin kız çocuklarının eğitimini devam ettirmelerini teşvik etmek amacıyla şartlı nakit transferi uygulaması da dâhil olmak üzere olumlu yönde önemli adımlar attığını belirtti.

Avrupa İstatistik Ofisi verilerine göre Türkiye'de okulu bırakma oranları 2017 yılında kızlar için yüzde 34 ve erkekler için yüzde 31 olup, bu rakamlar iyileşme eğilimindeydi.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatının bu yıl yayınladığı *Eğitime Bakış* adlı raporda, kız ve erkek çocukları arasında eğitime erişim konusunda farklar bulunduğu tespitine yer verildi ve 15-29 yaş aralığındaki kadınların yaklaşık yüzde 40'ının ne eğitimlerine devam ettiğini ne de iş gücü piyasasına katıldığını ortaya koydu.

Çocuk İstismarı: Çocuk istismarı bir sorun olmaya devam etti. Kanunlar, polise ve yerel makamlara şiddet mağdurlarına ve şiddet mağduru olma riski bulunanlara çeşitli düzeylerde koruma ve destek hizmeti sağlama yetkisi vermektedir. Kanun, devletin mağdurlara barınma ve geçici maddi destek gibi hizmetleri sunmasını zorunlu kılmakta ve aile mahkemelerini şiddetin sorumlularına karşı yaptırımların uygulanması amacıyla yetkilendirmektedir.

Kanuna göre, istismar mağduru 12 ila 18 yaşları arasında ise taciz üç ila sekiz yıl arasında bir hapis cezasıyla, cinsel istismar 8 ila 15 yıl, tecavüz ise en az 16 yıl hapis cezası ile cezalandırılmaktadır. Mağdur 12 yaşından küçük ise taciz en az 5 yıl hapis cezasıyla, istismar en az 10 yıl hapis cezasıyla, tecavüz ise en az 18 yıl hapis cezasıyla cezalandırılır.

Hükümet yetkilileri, çocuk istismarı sorununa olan ilgilerini artırdı. Acıbadem Suç ve Şiddet Araştırmaları Merkezi'nin 27 Mayıs tarihli ve *Türkiye'de Çocuk İstismarı*

Raporu-2 adlı araştırmasına göre, belgelenen cinsel istismar mağduru çocuk sayısı 2011 ve 2016 yılları arasında yüzde 33 oranında arttı. Rapora göre, 2011-2016 yılları arasında çocuk izleme merkezlerine 21.068 başvuru yapıldı. Sadece 2016 yılında, 12 yaşından küçük 2.487 kız ve 1.124 erkek çocuk cinsel istismara uğradı. Bir kadın STK'sı olan Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu sadece Temmuz ayında 433 çocuğa yönelik cinsel istismar vakasının bildirildiğini kaydetti. Adalet Bakanlığı verilerine göre çocuğa yönelik cinsel istismarla ilgili olarak 2017 yılında 16.348 dava açıldı.

Erken Yaşta ve Zorla Evlilik: Kanunlara göre evlilik yaşı asgari 18 olarak tanımlansa da çocuklar 17 yaşında aile rızasıyla ve 16 yaşında mahkeme izniyle evlenebilir. Yasa medeni ve dini nikahı tanımaktadır ancak dini evlilikler her zaman devlet nezdinde kayda geçirilmedi.

Sivil toplum örgütleri, resmi olmayan dini nikâhla evlendirilen çocukların yaşının özellikle yoksul ve kırsal bölgelerde ve ülkede yaşayan Suriyeli nüfus içinde zaman zaman 12 yaşına kadar indiğini belirtti. Erken yaşta ve zorla evlilikler özellikle Güneydoğu bölgesinde yaygın olup kadın hakları aktivistleri sorunun halen ciddiyetini koruduğunu bildirdi.

Kadın hakları grupları, özellikle kırsal bölgelerde zorla evlendirme ve kız kaçırma olaylarının geçmiş yıllarda olduğu kadar yaygın olmamakla birlikte devam ettiğini belirtti.

Çocuklara Yönelik Cinsel İstismar: Anayasaya göre devlet, çocukları istismardan koruyacak tedbirleri almakla yükümlüdür. Çocukların cinsel yönden istismarı kanunlara göre suç olup, bu suçu işleyenler hakkında en az sekiz yıl hapis cezası öngörülmektedir. Çocukları fuhuşa teşvik etmek ya da bunu kolaylaştırmak on yıla kadar hapis ile cezalandırılabilir; şayet eylem şiddet veya baskı unsuru içeriyorsa hâkim bu cezayı iki katına çıkarabilmektedir.

Cinsel ilişkide rıza yaşı 18'dir. 2016 yılında Anayasa Mahkemesi, ceza yasasında, 15 yaşın altındaki çocukların söz konusu olduğu tüm eylemleri "cinsel istismar" kabul ederek cezalandıran bir hükmü iptal etti. Çocuk pornosu üretmek ve yaymak kanunlarca yasaklanmış olup, bu suç altı aydan iki yıla kadar hapis ve para cezasıyla cezalandırılmaktadır.

Çocukların dâhil olduğu ensest ilişkiler bir sorun olmayı sürdürmüş ancak konuyla ilgili kovuşturma sayısı asgari seviyede kalmıştır. Kanunda, ensest ilişki için beş yıla kadar hapis cezası öngörülmektedir.

Birçok kadın ve göçmen hakları örgütü, çoğu Suriyeli olan yerinden edilmiş çocukların ekonomik ve cinsel istismara karşı savunmasız kaldığını bildirdi.

Uluslararası Çocuk Kaçırma Suçu: Türkiye, Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair 1980 Uluslararası Lahey Sözleşmesi'ne taraftır. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan *Anne ve Babalar Tarafından Gerçekleştirilen Çocuk Kaçırma Uluslararası Raporu*'na şu adresten ulaşılabilir:

<https://travel.state.gov/content/travel/en/International-Parental-Child-Abduction/providers/legal-reports-and-data.html>.

Yahudi Karşıtlığı (Antisemitizm)

İstanbul'da bulunan Hahambaşılığına göre ülkede yaşayan Yahudi sayısı yaklaşık 14.000 idi. Bunlardan bazıları Yahudi karşıtlığı nedeniyle göç etti.

Yahudi vatandaşlar, ülkedeki Yahudi karşıtlığı ve güvenlik tehditleriyle ilgili endişelerini dile getirdi. Yahudi karşıtı söylem, yazılı basın ve sosyal medyada yıl boyunca sürdü. 2017 yılında Hrant Dink Vakfı tarafından yayınlanan nefret suçlarıyla ilgili bir raporda, basın ve yayın organlarında Yahudileri şiddet eğilimli, komplocu ve ülkenin düşmanı olarak tasvir eden antisemitik söylem içeren 1.251 örnek bulunduğu belirtildi. Orta Doğu Medya Araştırma Enstitüsü, Mayıs ayında, Hitler'i öven, Yahudilere ve İsrail Devleti'ne yönelik şiddeti teşvik eden ve Yahudilerin ülkeyi zedelemeyi amaçlayan komplolara katıldığı düşüncesini barındıran Türkçe çok sayıda Yahudi karşıtı sosyal medya paylaşımını belgeledi.

Hükümet yıl boyunca Yahudi karşıtlığıyla mücadele etme yönünde bir dizi olumlu adım attı. Holokost Anma Günü dolayısıyla 25 Ocak günü düzenlenen etkinliğe Ankara Üniversitesi, konuyla ilgili yazılı bir anma açıklaması da yayınlayan Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği halinde ev sahipliği yaptı. Eylül ve Aralık aylarında Cumhurbaşkanı Erdoğan, Yahudi cemaatine, Roş Aşana ve Hanuka bayramlarını kutlayan ve ülkenin zenginliğinin bir parçası olarak dini çeşitliliği vurgulayan tebrik mesajları gönderdi.

İnsan Ticareti

ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan *İnsan Ticareti Raporu*'na www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/ adresinden ulaşabilirsiniz.

Engelli Bireyler

Kanun, engelli kişilere yönelik ayrımcılığı yasaklamaktadır. Engelli bireylerin savunuculuğunu yapan STK'lar hükümetin kanunları etkili bir şekilde uygulamadığını iddia etti. Temmuz ayında Engelli Hakları Platformu, engelli kişilerin ülkede büyük engellerle karşı karşıya kalmaya devam ettiğini bildirdi.

Kanun, tüm resmi kurumların ve işletmelerin, engellilerin kamusal alanlara ve toplu taşımaya erişimlerini sağlamalarını zorunlu kılmakta; konuyla ilgili inceleme komisyonlarının kurulmasına olanak tanımakta ve kanuna uyulmaması halinde para cezaları ödenmesini öngörmektedir. Ancak hükümet, kanunların uygulanması konusunda düşük bir seviyede ilerleme kaydetti; birçok şehirde engelli bireylerin hizmetlere erişimi de son derece sınırlı kaldı.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, engelli bireylerin korunmasından sorumludur. Bakanlık, engelliler dâhil olmak üzere toplumsal hayatın kenarına sürüklenen bireylere yardım eden sosyal hizmet merkezlerinin çalışmalarını devam ettirdi. Engelli çocukların çoğunluğu devlet okullarında “kaynaştırma” eğitimi alırken, engellilik durumları sebebiyle örgün devlet okullarında eğitim göremeyen öğrencilere yönelik özel öğretim kurumları mevcuttu.

Kanun, her devlet okulunun engelli bireylerin eğitim görebileceği şekilde olmasını gerektirse de aktivistler engelli bireylerin okula kabul edilmediği veya okulu bırakmaya teşvik edildiği örneklerin görüldüğünü belirtti. Engelliler konusunda faaliyet gösteren aktivistlere göre çok sayıda okul çağında engelli birey, eğitime yeterli düzeyde erişim sağlayamadı. Eğitim Reformu Girişimi tarafından yayınlanan 2017-2018 Eğitim İzleme Raporu'nda, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilköğretim, ortaöğretim ve liselerdeki istatistiklerine göre toplam 349.896 engelli öğrencinin eğitim gördüğünü; bu öğrencilerden 255.159'unun örgün okullarda, geri kalanların ise devlete veya özel sektöre ait özel eğitim kurumlarında okuduğu belirtildi. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülen bir program kapsamında, otizmli bireylerin devlet tarafından işletilen evlerde kalmaları ve otistik çocuklarının tüm ihtiyaçlarını karşılayamayan ailelerin devletten yardım alabilmesi sağlandı.

Ulusal, Irksal ve Etnik Azınlıklar

Anayasada tüm vatandaşlar için tek bir milliyet tanımlaması mevcuttur ve Müslüman olmayan üç azınlık olan Ermeni Ortodoks Hristiyanlar, Yahudiler ve Rum Ortodoks Hristiyanlar haricinde herhangi bir ulusal, ırksal veya etnik azınlık

açık bir şekilde tanınmamıştır. Süryaniler, Caferiler, Ezidiler, Kürtler, Araplar, Romanlar, Çerkezler ve Lazlar dâhil olmak üzere başka herhangi bir ulusal ya da etnik azınlığın dil, din ve kültürel haklarından tam olarak yararlanmasına izin verilmedi.

15 milyondan fazla vatandaşın Kürt kökenli olduğu ve Kürtçe'nin lehçelerini konuştukları tahmin edilmektedir. Güvenlik güçleri tarafından PKK'ya yönelik olarak yapılan çalışmalar kırsal kesimlerde yaşayan Kürt vatandaşları yılın büyük bir bölümünde orantısız bir şekilde etkiledi. Çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu topluluklar devletin, genellikle belirli bölgelerin PKK'lı teröristlerden temizlenmesi amacıyla düzenlediği güvenlik operasyonlarıyla bağlantılı olarak devletin koyduğu sokağa çıkma yasaklarından etkilendi (Bkz.. Bölüm 1.g.).

Kürtler ve Kürt yanlısı sivil toplum kuruluşları ve siyasi partiler toplantı ve örgütlenme özgürlüğü açısından giderek artan sorunlarla karşılaştığını belirtti (Bkz. Bölüm 2.b.). Yüzlerce Kürt sivil toplum kuruluşu ve Kürtçe yayın yapan basın ve yayın organları darbe girişiminden sonra 2016 ve 2017 yıllarında hükümetin çıkardığı kanun hükmünde kararnamelerle kapatılmış olup bu durum geçerliliğini korudu. 10 Aralık'ta İHD, 2016'dan bu yana Güneydoğu'da devlet ile PKK arasında yaşanan çatışmalarda asker, polis, köy korucuları, PKK'lılar ve siviller dâhil olmak üzere 2.854 kişinin hayatını kaybettiğini bildirdi.

Kanunlara göre, yasalara tâbi olmaları ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından denetlenmeleri koşuluyla, vatandaşlar günlük hayatlarında geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde eğitim veren özel kurumlar açabilmektedir. Bazı üniversitelerde seçmeli Kürtçe dersleri verilmekteydi; iki üniversitede ise Kürtçe bölümleri mevcuttu ancak bu bölümlerdeki bazı öğretmenler kararnamelerle işten çıkarılan binlerce üniversite personeli arasında olduğundan söz konusu programlarda öğretmen eksikliği yaşandı. Kanunlar, Türkçe olmayan eski köy ve mahalle isimlerinin iadesine ve siyasi partiler ve üyelerinin seçim kampanyalarında ve tanıtım materyallerinde her dili kullanabilmesine de imkan tanımaktadır; ancak bu hak uygulamada korunmadı.

Kanunlar, devlet ve kamu hizmetlerinde Türkçe dışında başka bir dilin kullanılmasını kısıtlamaktadır. Örneğin, Ağustos ayında Adana Büyükşehir Belediyesi resmi yönetmeliklere uymadığı gerekçesiyle Arapça tabelaları kaldırdı.

Hükümet tarafından özel eğitim kurumlarında ve kamusal söylemde Kürtçe'ye resmi olarak izin verilmesine rağmen bu izin Kürtçe'nin devlet okullarında okutulmasına imkan sağlayacak şekilde genişletilmedi.

Roman toplumu orantısız bir şekilde polis şiddetine maruz kaldıklarını ve geleneksel olarak yaşadıkları bölgelere uzanan kentsel dönüşüm projeleri nedeniyle evlerini kaybettiklerini belirtti. Roman toplumu aynı zamanda eğitime, barınmaya, sağlık hizmetlerine ve istihdama erişimde sorunlarla karşılaştı. Romanlar ayrımcı kira uygulamaları nedeniyle kiralık ev tutarken devletin sağladığı kira yardımından faydalanmakta zorluk yaşadıklarını ifade etmekteydi. Milletvekili Özcan Purçu'ya göre, çoğu kayıt dışı ekonomi içindeki işlerde çalışsa da algılardaki olumlu değişikliklere rağmen Romanların yüzde 96'sı işsiz kaldı. Hükümet, 2016 yılında Bakanlar Kurulu tarafından benimsenen ulusal Roman stratejisi doğrultusunda, devletin iş ve işçi bulma kurumu olan İŞKUR tarafından sunulan mesleki eğitimler de dâhil olmak üzere Roman vatandaşların sosyal bütünleşmesini amaçlayan bir dizi pilot projeyi uygulamaya koydu. Roman halkının haklarını savunanlar, Romanlar adına somut çok az ilerleme kaydedildiğinden şikayet etti. Ayrıca, Romanlara okuma yazma kursları sunan STK'ların olağanüstü hal kapsamında kapatıldığından ya da ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya kaldıklarından şikayet ettiler.

Cinsel Yönelim ve Toplumsal Cinsiyet Kimliğine Dayalı Şiddet Eylemleri, Ayrımcılık ve Diğer İstismar Türleri

Kanunlarda LGBTİ'lik durumu veya tutumu açık bir şekilde yasaklanmamakla birlikte "genel ahlaka karşı suçlar," "ailenin korunması" ve "doğal olmayan cinsel davranış" ile ilgili yasa maddeleri kimi zaman polis istismarına ve işverenlerin ayrımcılık yapmasına temel oluşturdu.

Çok sayıda LGBTİ örgütü, olağanüstü hal kapsamında savunmasızlık hissini arttığını ve ifade, toplantı ve örgütlenme özgürlüklerine yönelik sınırlamaların genişlediğini bildirdi. Ankara Valiliği, kamu güvenliğine dair endişeler gerekçesiyle tüm LGBTİ etkinlikleri hakkında 2017 yılında süresiz olarak getirmiş olduğu yasağı yıl boyunca devam ettirdi. Söz konusu yasakla, her yıl düzenlenen onur yürüyüşünün yasaklanmasının yanı sıra "Onur" filminin 29 Mayıs günü Ankara Barosu'na ait eğitim merkezinde gösterilmesi de engellendi. Anayasa Mahkemesi, davanın esasına ilişkin herhangi bir karara varmadan LGBTİ gruplarının yasağa karşı talep ettiği yürütmeyi durdurma istemini reddetti. Mahkemenin attığı adım sonrasında LGBTİ grupları AİHM'e temyiz başvurusunda bulundu.

Ceza Kanunu, cinsel yönelim ya da toplumsal cinsiyet kimliği temelinde özel güvenceler içermemektedir. Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik durumu, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığı ile ilgili nefret söylemi veya küçük düşürücü fiillere üç yıla kadar hapis cezası verilebilir. İnsan hakları grupları, kanunların toplumsal cinsiyet kimliğiyle ilgili güvenceleri içermemesini eleştirdi ve

zaman zaman ilgili kanunun azınlıkları korumaktan çok özgürlükleri kısıtlamak için kullanıldığını belirtti. LGBTİ bireylere dair tanımlar kanunda mevcut değildi ancak yetkililer, LGBTİ bireylerin anayasadaki genel “cinsiyet” kavramı kapsamında korunduğunu ifade etti. LGBTİ hakları konusunda faaliyet gösteren yerel bir STK olan KAOS-GL’ye göre, LGBTİ bireylerin varlığının kanunlarca tanınmamış olması nedeniyle resmi makamlar bu kişilere sosyal koruma sağlamadı.

KAOS-GL, bazı LGBTİ bireylerin sağlık hizmetlerine erişemediklerini veya ayrımcılıkla karşılaştıklarını bildirdi. LGBTİ bireyler, kendilerini kimliklerini gizlemek zorunda hissettiklerini, sağlık hizmeti verenlerin kötü muamelesine maruz kaldıklarını (ve bu yüzden çoğu durumda herhangi bir hizmet talep etmemeyi tercih ettiklerini) ve HIV pozitif bireylere yönelik önyargının LGBTİ toplumuna yönelik algıları olumsuz etkilediğini belirtti.

2018 Mart ayı itibarıyla bireylerin toplumsal cinsiyet kimliklerinin resmi olarak tanınmasının yasal bir önkoşulu olarak zorunlu kısırlaştırma işlemine tabi tutulmaları artık gerekli değildir.

LGBTİ bireyler yıl boyunca ayrımcılığa, sindirilmeye ve şiddet suçlarına maruz kaldı. İnsan hakları avukatları polis ve savcıların genellikle trans bireylere karşı şiddet vakalarını yakından takip etmediklerini bildirdi. Polis ve savcılar sıklıkla şüphelileri tutuklamadı ya da başka sanıklarda başvuru yapılan yaygın uygulamanın aksine tutuklu yargılama yapılmadı. Tutuklandıklarında ise sanıklar Türk Ceza Kanunu’nda yer alan “haksız tahrik” hükmü yönünden ceza indirimi talebinde bulundu.

Hâkimler, LGBTİ bireyleri öldürenlerin cezalarını belirlerken kanundaki bu ceza indirimini rutin bir şekilde uyguladı. Temyiz mahkemeleri bu kararları kısmen mağdurun “ahlak dışı yapısına” dayanarak onadı. LGBTİ savunucuları, polisin, seks işçiliği yapan trans bireyleri para koparmak amacıyla gözaltına aldığını, mahkeme ve savcılarının ise seks işçiliği yapan trans bireylere yönelik saldırılar karşısında bir cezasızlık ortamı yarattıklarını bildirdi.

LGBTİ bireylere yönelik şiddet, yıl boyunca devam etti. 13 Temmuz günü 24 yaşındaki bir trans kadın önyargıya dayalı bir şiddet eylemi sonucunda Samsun’da öldürüldü. Yetkililerce tutuklanan şahıs hapis cezasına mahkûm edildi.

Mülteci bir trans kadın 30 Mayıs günü Yalova’da bir grup erkek tarafından saldırıya uğradı. LGBTİ aktivistleri bu saldırının şehirde bir hafta içinde yaşanan dördüncü saldırı olduğunu belirtti.

Valilik, kamu güvenliğine dair endişeleri öne sürerek İstanbul’da düzenlenecek olan onur yürüyüşünü üst üste dördüncü yılında da yasakladı. Yasağa ve yoğun polis varlığına rağmen, etkinliğe yüzlerce eylemci ve destekçi katıldı. Polis, kalabalığı dağıtmak ve katılımcıların Taksim Meydanı ve etrafındaki alanlara girmesini engellemek amacıyla göz yaşartıcı gaz ve plastik mermi kullandı, 11 katılımcı gözaltına alındı. Güvenlik endişeleri nedeniyle organizatörler yıl içinde trans yürüyüşü düzenlemedi.

Farklı yerlerde, örneğin, Mersin’de yasağa rağmen yaklaşık 100 kişinin katıldığı ve İzmir’de 11 Haziran günü 2 binden fazla kişinin katıldığı onur yürüyüşleri gerçekleşti. Adana Valiliği, şehirde ilk kez düzenlenmesi planlanan onur yürüyüşünü toplumsal hassasiyetler ve kamu güvenliğini gerekçe göstererek yasakladı.

Bazı LGBTİ grupları polis, devlet ve üniversite yönetimleri tarafından tacize uğradıklarını bildirdi. Ülkenin farklı şehirlerinden üniversite grupları, rektörlerin organize olmalarına izin vermediğinden şikâyetçiydi. LGBTİ kuruluşları, hükümetin düzenli ve ayrıntılı denetimleri, kendilerine karşı idari bir külfet oluşturmak ve büyük cezalar vermekle tehdit etmek amacıyla kullandığını belirtti.

KAOS-GL tarafından yayınlanan *2017 Nefret Suçları Raporu*’nda, kuruluşa bildirilen 117 şiddet olayından yalnızca 19’unun polise intikal ettiğini ve bunlardan sadece yedi tanesinin mahkemeye taşındığı bildirildi.

HIV ve AIDS Konusunda Sosyal Damgalanma

HIV/AIDS’li birçok kişi, istihdam, barınma, kamu hizmetleri, sosyal yardım ve sağlık hizmetleri gibi alanlara erişimde ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtti. Pozitif Yaşam Derneği, ülkede HIV/AIDS’li kişileri ayrımcılıktan koruyan kanunlar olmadığını ve kimlik beyanında bulunmadan HIV testi yaptırmanın önünde hukuki engeller olduğunu ifade etti. HIV/AIDS’li kişilere yönelik yaygın toplumsal damga nedeniyle birçok kişi HIV testi sonucunun kendisine karşı kullanılacağından korktuğundan test yaptırmaktan kaçındı.

Diğer Toplumsal Şiddet veya Ayrımcılık Türleri

Aleviler, Ermeniler ve diğer Hristiyanlar düzenli olarak nefret söylemi ve ayrımcılığa maruz kalmaya devam etti. “Ermeni” ifadesi yaygın bir hakaret olmayı sürdürdü. Hristiyan ve Yahudilere ait ibadet yerlerine yapılan saldırılar nadir olsa da 29 Nisan’da İstanbul’daki bir Ermeni kilisesinin dış kısmına milliyetçi grafiti çizildi

ve çöp atıldı. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu dâhil olmak üzere hükümet yetkilileri saldırıyı kınadı ve soruşturma açtı; bunun sonucunda ise bir şüpheli gözaltına alındı. 16 - 24 Mart tarihleri arasında ülkedeki en büyük Alevi örgütü olan Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nin (PSAKD) 16 üyesinin “terör örgütüne yardım” etmek suçundan tutuklandığı bildirildi. PSAKD, üyeleri hakkında hazırlanan hiçbir iddianamenin kişileri şiddet ile ilişkilendiremediğini ve bu kişilerin dini faaliyetleri nedeniyle tutuklandığını ifade etti.

Hrant Dink Vakfı tarafından yayınlanan *Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi Raporu*'na göre, Ocak ve Nisan ayları arasındaki ulusal ve yerel gazetelerin incelenmesi sonucunda ulusal, etnik ve dini grupları hedef alan 3.076 nefret söylemi örneğinin yayınlandığı görüldü. En çok hedef alınan gruplar Ermeniler, Yahudiler, Rumlar ve Suriyelilerdi.

Diğer dini azınlıklara kıyasla daha düşük bir seviyede de olsa ateistler de hükümet yanlısı medyada yer alan ve sindirmeyi amaçlayan davranışlara maruz kalmaya devam etti.

Bölüm 7. İşçi Hakları

a. Örgütlenme Özgürlüğü ve Toplu Sözleşme Hakkı

Kanunlar, işçilere bağımsız sendikalar kurma ve bu sendikalara katılma, toplu pazarlık ve yasal olarak grev yapma özgürlüğü tanımakta ancak bu haklara önemli kısıtlamalar getirmektedir. Kanunlar, sendika karşıtı ayrımcılığı yasaklamakta ve sendikal faaliyetler nedeniyle işten çıkarılan işçilerin görevine iade edilmesini veya bir yıllık maaşlarına eş değer para cezası ödenmesini zorunlu kılmaktadır.

Kıdemli devlet görevlileri, yargı üyeleri, silahlı kuvvetler ve emniyet teşkilatı mensupları gibi bazı kamu görevlileri sendika kuramazlar. Kanunlar, grev yapma hakkını korumakla birlikte insanların canını ve malını korumakla yükümlü olan kamu çalışanlarının, kömür madenciliğinde ve petrol endüstrisinde, sağlık ve cenaze hizmetlerinde, toplu taşıma, enerji ve hıfzıssıhha hizmetlerinde, milli savunma alanında ve bankacılık ile eğitim alanlarında çalışanların grev yapmasını yasaklamaktadır. Örneğin, Ankara'da yetkililer, 2014 yılında 301 işçinin öldüğü Soma maden faciasıyla bağlantılı olan ve çoğunluğunu kadınların oluşturduğu göstericileri, maden şirketlerinin yöneticileri hakkında verilen beraat kararlarını ve hafif cezaları protesto eden bir yürüyüşü tamamlamaktan men etti. Bu sektörlerden bazılarında çalışanlar toplu pazarlık yapabildi ancak anlaşmazlıkları grevle değil, bağlayıcılığı olan tahkim yoluyla çözmek zorunda bırakıldı.

Kanunlara göre, hükümet halk sağlığına ya da ulusal güvenliğe tehdit oluşturduğu belirlenen herhangi bir durumda grev hakkını askıya alabilir. Mayıs ayında Soda Sanayii kimyasal şirketinin çalışanlarının grevi 60 gün süreyle ertelendi. Mayıs ayında basında yer alan haberlere göre, olağanüstü hal koşullarında yetkililer yedi grevi yasaklayıp ve 15 grevi de erteledi ve bu durum yaklaşık 200 bin işçiyi etkiledi. Hükümet, örgütlenme özgürlüğü ve toplu sözleşme hakkına getirilen birtakım kısıtlamaları devam ettirdi. Kanunlara göre sendikalar miting veya yürüyüş yapmadan önce yetkilileri haberdar etmeli ve bu mitingler hükümetin kendilerine resmi olarak ayırdığı yerlerde yapılmalı; hükümet temsilcileri bu mitinglere katılabilmeli ve kayıt alabilmelidir. Sendika, en az yedi işçiyle ve ön izin aranmaksızın kurulabilir. Toplu sözleşme görüşmelerinde taraf olmak isteyen bir sendikanın ise herhangi bir iş yerindeki çalışanların yüzde 40'ını ve söz konusu iş kolunda çalışan tüm işçilerin yüzde 1'ini temsil ediyor olması gerekir. Sendika başkanlarının siyasi parti üyesi olması veya siyasi partiler için çalışması ya da kar amacı güden herhangi bir girişime dâhil olması iş kanunuyla yasaklanmıştır. Göçmenler ve ev hizmetlerinde çalışanlar gibi sendikalı olmayan işçiler toplu sözleşme haklarını düzenleyen kanunlara tâbi değildi.

Hükümet, birçok örnekte toplu sözleşme ve örgütlenme özgürlüğüne ilişkin kanunları etkili bir şekilde uygulamadı ve (genellikle para cezası şeklinde) uygulanan cezalar ihlallerin önlenmesi konusunda yetersiz kaldı. İş mahkemeleri etkili ve nispeten verimli bir şekilde çalıştı. Ancak itirazların sonuca bağlanması genellikle yıllar aldı. Mahkemelerin, işverenin bir işçiyi haksız yere işten çıkardığına ve işçinin ya işine geri dönmesi ya da işçiye tazminat ödenmesine karar vermesi halinde, işveren işçiye genelde para cezasıyla birlikte tazminat ödedi.

Görevden çıkarılan kamu sektörü çalışanlarının ihraç kararlarına itiraz etmek için olağanüstü hal şartlarında başvuru mercilerine yeterli erişimleri bulunmamaktaydı (Bkz. Bölüm 1.e.). Vakıfların, üniversitelerin, hastanelerin, derneklerin, gazetelerin, televizyon kanallarının, yayınevlerinin ve dağıtım şirketlerinin olağanüstü hal kararnameleriyle kapatılması ve devlet tarafından varlıklarına da el konulması, çalışanların maaşları ve kıdem tazminatlarını alamadan işsiz kalmasına neden oldu. Uluslararası Çalışma Örgütü Haziran ayında, hükümetin on binlerce kamu çalışanına ek olarak işçi temsilcilerini haksız yere işten çıkardığını veya tutukladığını tespit etti. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) tarafından Temmuz ayında yayınlanan bir raporda, olağanüstü hal kapsamında hükümetin giriştiği eylemlerin birçok işçi hakkını ihlal ettiği ve 19 sendika ile konfederasyonun olağanüstü hal kapsamında kapatıldığı ifade edildi.

Hükümet ve işverenler, örgütlenme özgürlüğü ve toplu sözleşme hakkına müdahale

etti. Hükümetin getirdiği kısıtlamalar ve yaptığı müdahaleler bazı sendikaların halka açık faaliyetler ve başka etkinlikler düzenleme kapasitesini sınırladı. Sendika toplantılarında ve mitinglerinde polis genelde hazır bulundu ve bazı sendikalar yerel makamların yürüyüş ve basın toplantısı gibi kamuya açık faaliyetler düzenlemek için kendilerine izin vermediğini belirtti. Olağanüstü hal şartları altında hükümet sendikaların ve diğer grupların ülkenin birçok yerinde düzenlemek istediği pek çok kamuya açık etkinliğe izin vermedi. Yetkililer yine ülkenin bazı bölgelerinde geleneksel 1 Mayıs İşçi Bayramı mitinglerini kısıtladı. İstanbul'da polis, 1 Mayıs mitingine katılan 52 kişiyi gözaltına aldı ve şehrin protesto yürüyüşlerine sahne olan ana alışveriş caddesine erişimi kısıtlamak da dâhil olmak üzere şehri güvenlik ablukasına aldı.

İstanbul'un yeni havalimanındaki işçiler, güvensiz çalışma koşullarını, ödenmeyen ücretleri ve sağlıksız yaşam koşullarını protesto etmek amacıyla 14 Eylül'de bir protesto düzenledi. Resmi verilere göre, projede 27 işçinin hayatını kaybettiği ifade edilirken bazı sendikalar sayının çok daha fazla olduğunu iddia etti. Polis protestoya müdahale etti ve işçilerin kaldığı yerleşimlere baskın düzenledi; bunların sonucunda yaklaşık 500 işçi gözaltına alındı. Bu kişilerden çoğu serbest bırakılırken yıl sonu itibarıyla tutuklanan 31 kişi ve buna ek olarak hakkında adli kontrol kararı verilen 19 kişi de mülkiyete zarar vermek, çalışma hürriyetini engellemek, toplantı ve gösteri kanununa muhalefet ve silah bulundurma suçlarıyla karşı karşıya kaldı. İnsan Hakları İzleme Örgütü yaptığı bir açıklamada, gösterilere katılan bazı işçilerin, akabinde işten çıkarıldığını ve inşaat alanında yoğun bir polis varlığının sürdüğünü kaydetti.

DİSK, hükümetin ulusal güvenliğe tehdit olarak gördüğü yedi grevi olağanüstü hal kapsamında ertelediğini, 15 grevi ise ertelediğini belirtti. Ağustos ayında Anayasa Mahkemesi, 2015 yılındaki bir grevi yasaklayan Bakanlar Kurulu kararının anayasaya aykırı olduğuna hükmetti.

İşverenler sendikalı işyerlerinde tehdit, şiddet ve işten çıkarma gibi yöntemlere başvurmaya devam etti. Sendikalar, sendika karşıtı ayrımcılığın sektörlerde düzenli olarak yaşandığını iddia etti. Hizmet sektöründe faaliyet gösteren sendika örgütleyicileri, özel sektör işverenlerinin bazen yasalara uymayarak sendikal faaliyetlerden caydırmak amacıyla işçileri işten çıkardığını ifade etti. Birçok işveren bir yıldan kısa süreli ve yenilenebilen iş sözleşmeleri yaparak işçi istihdam etmeye ve böylelikle de işçileri eşit sosyal haklardan veya pazarlık haklarından mahrum bırakmaya devam etti. Başını kadınların çektiği bir grup, Flormar kozmetik şirketi tarafından düşük ücret ve düşük iş güvenliği koşullarından şikayet eden 132 kadının işten çıkarılmasını protesto etmek amacıyla şirketin ürünlerine yönelik boykot

çağrısı yaptı ve Aralık ayı itibarıyla sekiz aydır süren bir grev başlattı.

b. Zorla Çalıştırma veya Angarya Yasağı

Her türlü zorla çalıştırma veya angarya genel itibarıyla kanunlarca yasaklanmıştır; ancak hükümet bu kanunları eşit olmayan bir şekilde uyguladı. Genellikle para cezası olarak uygulanan cezalar ihlaller karşısında caydırıcı olmak konusunda yetersiz kaldı. Her ne kadar bazı yerel aileler ve göçmen aileler, aile bütçesine destek amacıyla çocuklarını sokakta, tarım veya sanayi sektörlerinde çalıştırmış olsa da zorla çalıştırmaya genel itibarıyla rastlanmadı (Bkz. Bölüm 7.c.).

Kadınlar, mülteciler ve göçmenler insan ticaretine karşı savunmasızdı. İnsan tacirleri psikolojik baskı, tehdit ve borç esareti gibi yöntemleri kullanarak mağdurları seks ticareti yapmaya zorladı. Hükümetin insan ticaretini engellemeye yönelik çabaları farklı etkilerle devam etse de insan ticareti mağdurlarının tespiti açısından ülkede bazı iyileşmeler sağladı. İnsan ticareti ile ilgili ihlallerin cezası sekiz yıldan 12 yıla kadar hapis cezası aralığında değişmekte olup, diğer ciddi suçlar için öngörülen cezalarla karşılaştırıldığında yeterince katıydı. Hükümet, insan ticareti kapsamında verilen tutuklama ve mahkûmiyet kararlarına ilişkin rakamları kamuoyuyla paylaşmadı.

ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan *İnsan Ticareti Raporu*'na www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/ adresinden ulaşılabilir.

c. Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve İstihdamda Asgari Yaş

Kanunlar çocukların okul hayatlarını etkilemeyen hafif işlerde çalışmasını 14 yaş itibarıyla mümkün kılmakta olup, kayıtlı istihdamda asgari yaş 15 olarak belirlenmiştir. 16 yaşını doldurmamış çocukların ağır veya tehlikeli işlerde çalıştırılması yasaktır. Hükümet, 18 yaşını doldurmamış çocukların belirli bazı mesleklerde veya tehlikeli koşullarda çalışmasını ise yasaklamıştır.

Hükümet çocuk işçiliği ile ilgili kanunları etkili bir şekilde uygulamadı ancak konuyu ele almak adına çaba gösterdi. Cumhurbaşkanı'nın eşi Emine Erdoğan ve altıdan fazla bakan, "Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Yılı" girişimini başlatmak üzere 24 Şubat günü düzenlenen bir törene katıldı. Hem bakanlar hem de ülkenin en büyük bazı sendikalarının başkanları, çocuk emeğinin kullanılmasını önleme ve hükümetin *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)* adlı çocuk işçiliğine karşı yeni stratejisini uygulamaya koyma sözü veren bir bildiri imzaladı. Çocuk işçilerin çalıştırılmasına karşı yasakları etkili bir şekilde izleme ve

uygulamaya yönelik kaynak ve denetimler yetersiz durumdaydı. Müfettişler 50 veya daha az çalışanı olan özel tarımsal işletmeleri, şikâyet olmadığı sürece genel olarak denetlemedi ve bu durum çocuk emeğinin sömürüsü konusunda söz konusu işletmelerde zafiyete neden oldu.

Yasa dışı çocuk işçiliği, en kötü biçimleri de dâhil olmak üzere, kısmen ülkede çalışan çok sayıda Suriyeli çocuk sebebiyle görülmeye devam etti. İlgili birçok uzman, akademisyen ve BM organlarına göre çocuk işçiliği en çok mevsimlik tarım işçiliği, sokakta çalışma (ör. dilencilik) ve küçük ila orta ölçekli sanayide (ör. tekstil, ayakkabı ve giyim) görülmekle birlikte, konuyla ilgili rakamlar belirsizliğini korudu. Roman çocuklar, mendil veya yiyecek satmak, ayakkabı boyamak veya dilencilik gibi işler yaptırılarak ebeveynleri veya başkaları tarafından sokakta çalıştırıldı. Bu uygulamalar, Suriyeli, Afgan ve Iraklı göçmen çocuklar arasında da önemli bir sorundu. Kayıtlı ve yetişkin Suriyeli sığınmacıların çalışma izni almasını sağlayan bir düzenlemenin uygulamaya konulmasına rağmen birçok Suriyeli yasal koşullarda istihdama erişimde sorun yaşadı ve bunun sonucunda mülteci çocuklar ailelerine destek sağlamak amacıyla, kimi zaman da insanların sömürüldüğü koşullar altında çalıştı. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine göre, yılın ilk beş ayında, çocuk işçiliği hakkındaki kuralları ihlal ettiği gerekçesiyle 23 işyerine ceza kesildi.

ABD Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanan *Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri Üzerine Bulgular* raporuna www.dol.gov/ilab/reports/child-labor/findings/ adresinden ulaşılabilir.

d. İstihdam ve Meslek Temelli Ayrımcılık

Kanunda cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, renk, ulusal köken veya vatandaşlık, sosyal köken, bulaşıcı hastalık durumu veya HIV pozitiflik durumu temelinde ayrımcılık açık bir şekilde yer almamaktadır. İş kanunu, işe alım aşamasında karşılaşılan ayrımcılığı kapsamamaktadır. İstihdam veya mesleklerde cinsiyet, etnik köken, din, cinsel yönelim, HIV pozitiflik durumu ve engellilik durumu temelinde ayrımcılık yaşandı. Kaynaklar, siyasi bağlılık veya görüşe dayalı ayrımcılığın da sıklıkla görüldüğünü belirtti. Genellikle para cezası olarak uygulanan cezalar, ihlalleri önlemek açısından yetersizdi.

Kadınlar istihdamda ayrımcılığa uğramış olup genellikle şirketlerde, devlet kurumlarında ve sivil toplumda yönetim pozisyonlarında daha az oranda temsil edildi. Türkiye İstatistik Kurumuna göre 2016 yılında kadınların istihdamı yüzde 28 olarak gerçekleşti, bu rakam da 8,4 milyon kadına karşılık gelmekteydi. Dünya

Ekonomik Forumu tarafından 2017 yılında yayınlanan *Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu*'na göre kadınların yüzde 33,8'i iş gücüne katılım sağladı.

Kanun, 50'den fazla işçi çalıştıran şirketlerde iş gücünün en az yüzde 3'ünün, kamu sektöründe ise yüzde 4'ünün engellilerden oluşmasını zorunlu kılmaktadır. Hükümetin bu çabalarına rağmen STK'lar, engelli bireylerin istihdamında ayrımcılık örnekleri görüldüğünü belirtmekteydi.

Özellikle LGBTİ bireyler istihdamda ayrımcılığa maruz kaldı. "İffetsizlik" kavramının içeriği belirsiz olmakla birlikte bazı yasalarca suç sayılmaktaydı. Genel rakamlar belli olmamakla birlikte bazı işverenler bu hükümleri emek piyasasında LGBTİ bireylere ayrımcılık uygulamak için kullandı.

e. Kabul Edilebilir Çalışma Koşulları

Yurt genelinde geçerli aylık asgari ücret ulusal düzeyde tahmini açlık sınırının üstündeydi.

Kanunlara göre çalışma haftası bir günü izin olmak üzere haftada 45 saatten oluşur. Fazla çalışma günde üç ve yılda 270 saat ile sınırlandırılmıştır. Kanunlar, ücretli izin veya tatil yapılmasını veya fazla çalışma için daha fazla ücret ödenmesini zorunlu kılmakla birlikte işverenlerin ve çalışanların esnek bir çalışma takvimi üzerinde anlaşmalarına da izin vermektedir. Çalışma Bakanlığı'na bağlı olan İş Teftiş Kurulu, sendikalı sanayi, hizmet sektörü ve devlet kurumlarında ücret ve saat hükümlerini etkili bir şekilde uyguladı. Sendikasız sektörlerde çalışan işçiler kanun kapsamında hak ettikleri fazla çalışma ücretlerini almakta zorlandı. Kanun, zorunlu fazla çalışmanın aşırı ölçüde yapılmasını yasaklamaktadır. Sendikalara göre, hükümetin belirlediği iş sağlığı ve güvenliği standartları her zaman güncel olmadı veya belirli sanayi kolları için uygun değildi.

Hükümet, asgari ücret ve çalışma saatleri ile iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanunları tüm sektörlerde etkili bir şekilde uygulamadı. Kanun, tahminlere göre gayrisafi yurt içi hasılanın yüzde 25'ini ve iş gücünün dörtte birinden fazlasını oluşturan kayıt dışı ekonomide çalışanları kapsamıyordu. Cezai yaptırımlar para cezası şeklinde uygulandı ancak ihlallerin önlenmesi konusunda yetersiz kaldı.

İş sağlığı ve güvenliği özellikle iş kazalarının sıkça yaşandığı ve hükümetin iş sağlığı ve güvenliği için gerekli koşulları oluşturma çabalarına rağmen düzenlemelerin düzensiz bir biçimde uygulandığı inşaat ve maden sanayilerinde büyük bir sorun olmaya devam etti. İşçi Sağlığı ve Güvenliği Meclisi yılın ilk 10

ayında en az 1.640 işçinin işyerlerinde öldüğünü açıkladı. Birçok sektörde işçiler işten çıkarılma riskiyle karşılaşmadan sağlık ve güvenlik açısından tehlikeli durumlardan kendilerini koruyamamakta; yetkililerse savunmasız konumdaki çalışanlara etkili bir şekilde koruma sağlayamamaktaydı. İş müfettişlerinin sayısı ülke çapında iş yasalarına uyumu sağlamak için yetersiz kaldı. Yıl içinde polis, iş güvenliği koşullarını protesto eden yüzlerce havalimanı işçisini gözaltına aldı (Bkz. Bölüm 7.a.).

Sendikalar, iş sağlığı ve güvenliği kanunu ile yönetmeliklerinin sözleşmeli veya kayıt dışı işçileri yeterli düzeyde korumadığını belirtti. Özellikle kayıt dışı ekonomide çalışan göçmen ve mülteciler, mevsimlik tarım, sanayi ve inşaat gibi farklı sektörlerde standart altı çalışma koşulları altında savunmasız kaldı.